

תנא, רבי יהודה בן בתירא אומר: אף המוכר סוס וסיף וחטיטום במלחמה אין להם אונאה, מפני שיש בהן חיי נפש.

It is taught in a *baraita* that Rabbi Yehuda ben Beteira says: Even in the case one who sells a horse, or a sword, or a helmet [vehatitom]¹ during wartime, these items are not subject to the halakhot of exploitation, because they then have the capacity to preserve life,^N and a person is willing to pay any price for them.

מתני' כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים. לא יאמר לו בכמה תפץ זה והוא אינו רוצה ליקח. אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם הוא בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך, שנאמר: "וגר לא תונה ולא תלחצנו".

MISHNA Just as there is a prohibition against exploitation [ona'a] in buying and selling,^N so is there *ona'a* in statements, i.e., verbal mistreatment. The mishna proceeds to cite examples of verbal mistreatment. One may not say to a seller: For how much are you selling this item,^N if he does not wish to purchase it. He thereby upsets the seller when the deal fails to materialize. The mishna lists other examples: If one is a penitent, another may not say to him: Remember your earlier deeds. If one is the child of converts,^N another may not say to him: Remember the deeds of your ancestors, as it is stated: "And a convert shall you neither mistreat, nor shall you oppress him" (Exodus 22:20).

גמ' תנו רבנן: "לא תונו איש את עמיתו" – באונאת דברים הכתוב מדבר. אתה אומר באונאת דברים, או אינו אלא באונאת ממון? כשהוא אומר: "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך" – הרי אונאת ממון אמור. הא מה אני מקיים: "לא תונו איש את עמיתו" – באונאת דברים.

GEMARA The Sages taught: It is written: "And you shall not mistreat [tonu] one man his colleague; and you shall fear your God, for I am the Lord your God" (Leviticus 25:17). The *tanna* explains: The verse is speaking with regard to verbal mistreatment. The *baraita* proceeds: Do you say that it is speaking of verbal mistreatment [be'ona'at devarim],^N or perhaps it is speaking only with regard to monetary exploitation [be'ona'at mammon]? When it says in a previous verse: "And if you sell to your colleague an item that is sold, or acquire from your colleague's hand, you shall not exploit [tonu] his brother" (Leviticus 25:14), monetary exploitation is explicitly stated. How then do I realize the meaning of the verse: "And you shall not mistreat one man his colleague"? It is with regard to verbal mistreatment.^H

הא כיצד? אם היה בעל תשובה אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים; אם היה בן גרים אל יאמר לו זכור מעשיך אבותיך; אם היה גר ובא ללמוד תורה אל יאמר לו "פה שאכל נבילות וטריפות, שקצים ורמשים בא ללמוד תורה שנאמר מפי הגבורה!"

How so? If one is a penitent, another may not say to him: Remember your earlier deeds. If one is the child of converts, another may not say to him: Remember the deed of your ancestors. If one is a convert and he came to study Torah, one may not say to him: Does the mouth that ate unslaughtered carcasses^B and animals that had wounds that would have caused them to die within twelve months [tereifot],^B and repugnant creatures, and creeping animals,^B comes to study Torah that was stated from the mouth of the Almighty?

אם היו יסורין באין עליו, אם היו חלאים באין עליו, או שהיה מקבר את בנו, אל יאמר לו בדרך שאמרו לו חביריו לאוב: "הלא יראתך כסלתך תקותך ותם דרכיך וזכר נא מי הוא נקי אבד".

If torments are afflicting a person, if illnesses are afflicting him, or if he is burying his children, one may not speak to him in the manner that the friends of Job spoke to him: "Is not your fear of God your confidence,^N and your hope the integrity of your ways? Remember, I beseech you, whoever perished, being innocent?" (Job 4:6-7). Certainly you sinned, as otherwise you would not have suffered misfortune.

BACKGROUND

Unslaughtered carcasses – נבילות: Not all animal carcasses fall within this halakhic category. Specifically, it includes the carcasses of large mammals, both kosher and non-kosher. Among kosher animals this includes an animal that died of natural causes or died as a result of an improperly performed act of ritual slaughter. It is prohibited to eat an unslaughtered animal carcass, and that carcass is a primary source of ritual impurity. Although it is prohibited to eat an unslaughtered kosher animal carcass, benefit from it is permitted. The legal status of animals with certain severe anatomical defects, e.g., a completely broken neck, is that of an unslaughtered animal carcass even while the animal with the defect is still alive.

Tereifot – טריפות: Generally speaking, a *tereifa* is an animal that is suffering from a condition that will cause it to die within

twelve months. It is prohibited by Torah law to eat an animal with an injury or a disease of that nature, although the source for this prohibition is a matter of dispute. Some authorities cite the verse: "You shall not eat any flesh that is torn of beasts in the field" (Exodus 22:30), while others cite the verse: "You shall not eat of anything that dies of itself" (Deuteronomy 14:21). Others contend that the prohibition is derived from both verses (*Minhat Hinnukh*).

Repugnant creatures [shekatzim] and creeping animals [remasim] – שקצים ורמשים: This phrase includes all non-kosher animals. *Tosefot Yom Tov* distinguishes between the two terms: *Shekatzim* refers to small sea and land creatures, as well as birds and insects categorized as *shekatzim* in the Torah. *Remasim* refers to worms and other creatures that infest produce and were believed to spontaneously generate.

LANGUAGE

Helmet [hatitom] – חטיטום: From the Greek καταίτις, *kata-itux*, meaning protective headgear or leather helmet.

NOTES

מפני שיש – Because they have the capacity to preserve life: Some commentaries say the contrary: If one commits to pay an exorbitant sum for an item that has life-saving capacity, it is similar to a transaction with inconclusive consent [asmakhta] (see 48b): He never intended to fulfill the commitment and made it only due to the exigent circumstances. Therefore, he can retract from the transaction entirely, and can certainly claim exploitation (Rabbi Moshe Kordevero).

כשם – Just as there is exploitation in buying and selling: The prohibition against exploitation in monetary matters is stated explicitly in the Torah, whereas the prohibition against verbal mistreatment is derived by inference from the verses. The *tanna* therefore states that verbal mistreatment is also prohibited by Torah law (*Bah*).

One may not say, For how much are you selling this item – לא יאמר בכמה תפץ: Beyond the anguish caused to the seller, this can result in actual loss as well. A potential buyer observing this exchange might lose interest because he does not want to purchase an item coveted by another, and the seller will lose a customer (Rashi on *Pesahim*).

אם הוא בן גרים – If one is the child of a convert: The *tanna* did not cite the example of one reminding a convert of his actions as a gentile because they are no longer attributed to him after conversion (*Maharsha*). In that sense, it is as if a convert is born into a different life upon his conversion (*Iyyun Ya'akov*). Still, one may not remind him that he ate revolting foods and claim that it is inappropriate for him to engage in the study of Torah.

אונאת דברים – Verbal mistreatment [ona'at devarim]: The primary element of verbal mistreatment is the anguish [ona'a] and pain that one causes another. The *tanna* first cites a case where the verbal mistreatment could involve monetary loss: One asks the seller: How much is this item, when he does not wish to purchase it. The *tanna* then lists cases where there is only emotional anguish (*Meiri*).

הלא יראתך כסלתך – Is not your fear of God your confidence: Job's friends implied that he worshipped God only as long as it pleased him and contributed to his success but was never a full-fledged God-fearing individual.

HALAKHA

Verbal mistreatment – אונאת דברים: Verbal mistreatment is especially severe, as it affects the person himself, not his belongings, and payment of restitution is impossible. Consequently, the prayers of one who cries out to Heaven after being verbally mistreated are answered immediately. The *Rema* rules that the prohibition against verbal mistreatment of another applies only to a Jew who observes Torah and mitzvot.

What constitutes verbal mistreatment? These are the cases given: One who inquires about the price of an item although he has no intent to purchase it; one who sends donkey drivers to another who has no goods to sell them; one who reminds a penitent of his previous indiscretions; one who reminds a convert of his ancestors' behavior; and one who says to another who is suffering that his afflictions are punishment for his sins (*Shulhan Arukh, Hoshen Mishpat* 228:1, 4).

אָמַר רַב יְהוּדָה: לְעוֹלָם יֵהָא אָדָם זְהִיר בְּתַבּוּאָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, שְׂאִין מְרִיבָה מְצוּיָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ שֶׁל אָדָם אֲלֵא עַל עֶסְקֵי תַבּוּאָה, שְׁנֵאָמַר: "הַשֶּׁם גְּבוּלְךָ שְׁלוֹם חֶלֶב חֹטִים יִשְׁבִּיעֶךָ." אָמַר רַב פָּפָא: הֵינּוּ דְאָמְרֵי אֵינְשֵׁי כְּמִשְׁלָם שְׁעָרֵי מְכַדָּא נְקִישׁ וְזֹאתִי תִגְרָא בְּבֵיתָא.

Apropos the topic of how man should approach his household, Rav Yehuda says: A person must always be careful about ensuring that there is grain inside his house, as discord is found in a person's house only over matters of grain, as it is stated: "He makes your borders peace; He gives you plenty with the finest wheat" (Psalms 147:14). If there is the finest wheat in your house, there will be peace there. Rav Pappa said: This is in accordance with the adage that people say: When the barley is emptied from the jug,^N quarrel knocks and enters the house.

וְאָמַר רַב חִינָנָא בְּר פָּפָא: לְעוֹלָם יֵהָא אָדָם זְהִיר בְּתַבּוּאָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, שְׂאִין נִקְרְאוּ יִשְׂרָאֵל דְּלִים אֲלֵא עַל עֶסְקֵי תַבּוּאָה, שְׁנֵאָמַר: "וְהָיָה אִם זָרַע יִשְׂרָאֵל" וְגו'. וְכַתִּיב: "וַיַּחֲנוּ עָלֵיהֶם" וְגו', וְכַתִּיב: "וַיִּדֹּל יִשְׂרָאֵל מְאֹד מִפְּנֵי מִדְיָן."

And Rav Hinnana bar Pappa says: A person must always be careful about ensuring that there is grain inside his house, as the Jewish people were characterized as poor only over matters of grain, as it is stated: "And it was, if Israel sowed, and Midian and the children of the east ascended" (Judges 6:3); and it is written: "And they encamped against them and they destroyed the crops of the land" (Judges 6:4); and it is further written: "And Israel was greatly impoverished due to Midian" (Judges 6:6).

וְאָמַר רַבִּי חֵלְבּוֹ: לְעוֹלָם יֵהָא אָדָם זְהִיר בְּכְבוֹד אִשְׁתּוֹ, שְׂאִין בְּרָכָה מְצוּיָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ שֶׁל אָדָם אֲלֵא בְּשִׁבְלֵי אִשְׁתּוֹ, שְׁנֵאָמַר: "וְלֹא־בָרַם הָטִיב בַּעֲבוּרָה." וְהֵינּוּ דְאָמְרֵי לָהּ רַבָּא לְבָנֵי מַחוּזָא: אֻקְרִינָא לְנִשְׁיָכֵי כִּי הֵיכִי דִתְתַּעֲתְרוּ.

And Rabbi Helbo says: A person must always be careful about sustaining the honor of his wife,^H as blessing is found in a person's house only because of his wife, as it is stated in allusion to this: "And he dealt well with Abram for her sake, and he had sheep and oxen" (Genesis 12:16). And that is what Rava said to the residents of Mehoza,^B where he lived: Honor your wives, so that you will become rich.

תַּנּוּ הָתָם: חֲתָבוּ חוֹלִיּוֹת וְנָתַן חוֹל בֵּין חוֹלִיאַ לְחוֹלִיאַ. רַבִּי אֶלִיעֶזֶר מְטַהֵר וְחֻכְמֵי מְטָמֵאִין.

§ Apropos the topic of verbal mistreatment, we learned in a mishna there (*Kelim* 5:10): If one cut an earthenware oven widthwise into segments,^H and placed sand^N between each and every segment, Rabbi Eliezer deems it ritually pure. Because of the sand, its legal status is not that of a complete vessel, and therefore it is not susceptible to ritual impurity. And the Rabbis deem it ritually impure, as it is functionally a complete oven.

NOTES

כְּמִשְׁלָם שְׁעָרֵי – When the barley is emptied from the jug – מְכַדָּא: Barley was typically eaten by the poor, or fed by people to their animals. If one's poverty is so great that he has neither wheat, which was typically eaten by people, nor barley, which was eaten only by the poor, this will certainly lead to discord (Lyyun Ya'akov).

If one cut an earthenware oven widthwise into segments and placed sand – חֲתָבוּ חוֹלִיּוֹת וְנָתַן חוֹל – The Ra'avad explains that the sand prevents the segments from being properly

reconnected. With regard to the *halakha* in this case, there are differing opinions. Many authorities hold that this oven was originally constituted in this manner (Rambam; Ra'avad). Others hold that the reference is to an oven that became ritually impure, and the owner broke it apart so that it would no longer be ritually impure (*Talmid Rabbeinu Peretz*). He now seeks to repair it and requires the sand because the segments were slightly damaged when cut, and the sand fills the spaces created by that damage (Ritva).

HALAKHA

The honor of his wife – כְּבוֹד אִשְׁתּוֹ: The Sages mandate that a man must love his wife as he loves himself, and honor her more than he honors himself (Rambam *Sefer Nashim, Hilkhot Ishut* 15:19).

One cut an earthenware oven widthwise into segments – חֲתָבוּ חוֹלִיּוֹת: If one cut an earthenware oven widthwise into segments and coated the outer surface of the oven with mortar, it is susceptible to contracting ritual impurity. This is the case even if he placed sand between the segments when reconstituting the oven, in accordance with the opinion of the Rabbis (Rambam *Sefer Tahara, Hilkhot Kelim* 16:5).

BACKGROUND

Mehoza – מְחוּזָא: Mehoza was a city on the Tigris River located near the Malka River. It was a large commercial city, most of whose inhabitants were Jews. Unlike the Jews of most other Jewish communities, the Jews in Mehoza generally earned their living from commerce. Many Jews in Mehoza were converts or immigrants from other countries. After Neharde'a was destroyed in 259 CE, many of the scholars from its yeshiva

relocated to Mehoza, which became a center for leading Torah scholars, including Rav Nahman; Rav Sheshet; Rava, who later became head of the yeshiva in Mehoza; Ameimar; and Rav Kahana, who was Rav Ashi's teacher. After Abaye's death in approximately 340 CE, the yeshiva in Pumbedita, then headed by Rava, also relocated to Mehoza for a period of time.

BACKGROUND

The oven of *akhnai* – תנור של עכנאי: According to Rabbi Eliezer, if an oven is cut widthwise, according to the parallel lines in the illustration, it is considered a broken vessel incapable of contracting ritual impurity, even if it is later reassembled.

Likeness of the oven of *akhnai*, based on an oven discovered at Masada

Cubit [amma] – אמה: Several different lengths are referred to by this name. The physical origin of the cubit is the distance from the elbow to the end of the middle finger. This part of the body is called *ama* in Hebrew. The standard cubit is six handbreadths long, equaling 48 cm according to one opinion and 57.6 cm according to another. In the Talmud one also finds mention of a short cubit, which is five handbreadths long. In addition, there were two other cubits that were used in the Temple for special measurements: A compressed cubit, which was half a fingerbreadth longer than the standard cubit, and an expansive cubit, which was a full fingerbreadth longer than the standard cubit.

וזה הוא תנור של עכנאי. מאי עכנאי?
אמר רב יהודה אמר שמואל: שהקיפו
דברים בעכנאי זו, וטמאוהו. תנא: באותו
היום השיב רבי אליעזר כל תשובות
שבעולם ולא קיבלו הימנו.

אמר להם: אם הלכה כמותי – חרוב זה
יוכיח. נעקר חרוב ממקומו מאה אמה,
ואמרי לה: ארבע מאות אמה. אמרו לו:
אין מביאין ראיה מן החרוב. חזר ואמר
להם: אם הלכה כמותי אמת המים יוכיח.
חזרו אמת המים לאחוריהם. אמרו לו: אין
מביאין ראיה מאמת המים.

חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי –
בית המדרש יוכיח. הוּוּ בותלי
בית המדרש ליפול. גער בהם רבי יהושע,
אמר להם: אם תלמידי חכמים מנצחים
זה את זה בהלכה – אתם מה טיבכם?
לא נפלו מפני כבודו של רבי יהושע, ולא
זקפו מפני כבודו של רבי אליעזר, ועדין
מטיין ועומדין.

חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי – מן
השמים יוכיח. ויצאתה בת קול ואמרה:
מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו
בכל מקום!

And this is known as the oven of *akhnai*.⁸ The Gemara asks: What is the relevance of *akhnai*, a snake, in this context? Rav Yehuda said that Shmuel said: It is characterized in that manner due to the fact that the Rabbis surrounded it with their statements like this snake,⁹ which often forms a coil when at rest, and deemed it impure. The Sages taught: On that day, when they discussed this matter, Rabbi Eliezer answered all possible answers in the world to support his opinion, but the Rabbis did not accept his explanations from him.

After failing to convince the Rabbis logically, Rabbi Eliezer said to them: If the *halakha* is in accordance with my opinion, this carob tree will prove it. The carob tree was uprooted from its place one hundred cubits,¹⁰ and some say four hundred cubits. The Rabbis said to him: One does not cite halakhic proof from the carob tree. Rabbi Eliezer then said to them: If the *halakha* is in accordance with my opinion, the stream¹¹ will prove it. The water in the stream turned backward and began flowing in the opposite direction. They said to him: One does not cite halakhic proof from a stream.

Rabbi Eliezer then said to them: If the *halakha* is in accordance with my opinion, the walls of the study hall will prove it. The walls of the study hall leaned inward and began to fall. Rabbi Yehoshua scolded the walls and said to them: If Torah scholars are contending with each other in matters of *halakha*, what is the nature of your involvement in this dispute? The Gemara relates: The walls did not fall because of the deference due Rabbi Yehoshua, but they did not straighten because of the deference due Rabbi Eliezer, and they still remain leaning.

Rabbi Eliezer then said to them: If the *halakha* is in accordance with my opinion, Heaven will prove it. A Divine Voice emerged¹² from Heaven and said: Why are you differing with Rabbi Eliezer, as the *halakha* is in accordance with his opinion in every place that he expresses an opinion?

NOTES

That they surrounded it with their statements like this snake – שהקיפו דברים בעכנאי זו: Just as a snake coils into a circle to prevent any possible escape, so too the Sages surrounded Rabbi Eliezer with answers and refuted all his claims, leaving him with no response (Rabbeinu Nissim Gaon).

Carob tree... stream – אמת המים: The early commentaries discuss this passage extensively. They explain that just as miracles were performed for the prophets in biblical times, so too they are performed for the righteous throughout the generations. Since Rabbi Eliezer was seeking to ascertain the truth of Torah, God came to his assistance by performing these wonders (see Rabbeinu Hananel and Rabbeinu Nissim Gaon). The Maharsha offers homiletic interpretations to explain the fact that the miracles were performed specifically with the carob tree, the stream, and the walls of the house of study. Rabbeinu Hananel cites an explanation that these miracles appeared as a vision seen in a dream

by one of the Sages of that generation. Since it was a vivid dream with an aspect of prophecy, they gave credence to his dream.

A Divine Voice emerged – ויצאתה בת קול: The commentaries discuss at length how this Divine Voice could have supported Rabbi Eliezer's opinion, when in fact the *halakha* was not in accordance with his opinion. Some explain that the Divine Voice was ambiguous and did not explicitly state that the *halakha* is in accordance with the opinion of Rabbi Eliezer. Alternatively, it was a test to see if the Sages would stand firm in their opinion (Rabbeinu Nissim Gaon). Rabbi Shlomo Molkho explains that Rabbi Eliezer was correct. Fundamentally, the *halakha* is that the oven is ritually pure. Nevertheless, the Rabbis decreed it ritually impure lest one fashion a similar oven without placing sand between the segments, which everyone agrees would be susceptible to ritual impurity. Because they established a safeguard to prevent violation of Torah law, there is a basis and a source for their opinion.

It is not in heaven – לא בשמים היא: From the verse: "It is not in heaven," one derives that a prophet cannot innovate a *halakha* in the Torah by claiming that he was told to do so in a prophecy. Even if a prophet performs wonders and miracles, if he claims that God has sent him to add or subtract mitzvot from the Torah or seeks to reinterpret a mitzva or a *halakha*, he is a false prophet (Rambam *Sefer HaMadda*, *Hilkhot Yesodei HaTorah* 9:1).

NOTES

My children have triumphed over Me – נצחוני בני: The commentaries discuss at length why God smiled while He said this. Some explain that God was pleased with the Rabbi's persistence, as their rejection of the Divine Voice demonstrated their belief in the eternity of the halakhic decision process set forth in the Torah, which cannot be changed even by a prophet. See Rambam's introduction to *Mishne Torah*.

And they...ostracized him – ונכרדו: According to Rashi, Rabbi Eliezer was ostracized (see *Tosafot*). The Ramban and other commentaries hold that this was more serious than ostracism, and Rabbi Eliezer was actually excommunicated. The Rabbis did this because he refused to accept the majority opinion and agitated against them. He was like a rebellious elder (see Rashi on *Berakhot* 19a).

He wore black – לבש שחורים: In deference to his teacher, Rabbi Akiva conducted himself as though he, not Rabbi Eliezer, was the one ostracized. He employed a similar style in the way that he spoke, as he did not say that his colleagues distanced Rabbi Eliezer from them, but rather that they distanced themselves from him (Maharsha).

Rabbi Yehoshua stood on his feet and said: It is written: "It is not in heaven" (Deuteronomy 30:12).^H The Gemara asks: What is the relevance of the phrase "It is not in heaven" in this context? Rabbi Yirmeya says: Since the Torah was already given at Mount Sinai, we do not regard a Divine Voice, as You already wrote at Mount Sinai, in the Torah: "After a majority to incline" (Exodus 23:2). Since the majority of Rabbis disagreed with Rabbi Eliezer's opinion, the *halakha* is not ruled in accordance with his opinion. The Gemara relates: Years after, Rabbi Nathan encountered Elijah the prophet and said to him: What did the Holy One, Blessed be He, do at that time, when Rabbi Yehoshua issued his declaration? Elijah said to him: The Holy One, Blessed be He, smiled and said: My children have triumphed over Me;^N My children have triumphed over Me.

The Sages said: On that day, the Sages brought all the ritually pure items deemed pure by the ruling of Rabbi Eliezer with regard to the oven and burned them in fire, and the Sages reached a consensus in his regard and ostracized him.^N And the Sages said: Who will go and inform him of his ostracism? Rabbi Akiva, his beloved disciple, said to them: I will go, lest an unseemly person go and inform him in a callous and offensive manner, and he would thereby destroy the entire world.

What did Rabbi Akiva do? He wore black^N and wrapped himself in black, as an expression of mourning and pain, and sat before Rabbi Eliezer at a distance of four cubits, which is the distance that one must maintain from an ostracized individual. Rabbi Eliezer said to him: Akiva, what is different about today from other days, that you comport yourself in this manner? Rabbi Akiva said to him: My teacher, it appears to me that your colleagues are distancing themselves from you. He employed euphemism, as actually they distanced Rabbi Eliezer from them. Rabbi Eliezer too, rent his garments and removed his shoes, as is the custom of an ostracized person, and he dropped from his seat and sat upon the ground.

The Gemara relates: His eyes shed tears, and as a result the entire world was afflicted: One-third of its olives were afflicted, and one-third of its wheat, and one-third of its barley. And some say that even dough kneaded in a woman's hands spoiled. The Sages taught: There was great anger on that day, as any place that Rabbi Eliezer fixed his gaze was burned.

And even Rabban Gamliel, the *Nasi* of the Sanhedrin at Yavne, the head of the Sages who were responsible for the decision to ostracize Rabbi Eliezer, was coming on a boat at the time, and a large wave swelled over him and threatened to drown him. Rabban Gamliel said: It seems to me that this is only for the sake of Rabbi Eliezer ben Hyrcanus,^P as God punishes those who mistreat others. Rabban Gamliel stood on his feet and said: Master of the Universe, it is revealed and known before You that neither was it for my honor that I acted when ostracizing him, nor was it for the honor of the house of my father that I acted; rather, it was for Your honor, so that disputes will not proliferate in Israel. In response, the sea calmed from its raging.

עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: "לא בשמים היא." מאי "לא בשמים היא"? אמר רבי ירמיה: שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחים בבית קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה: "אחרי רבים להטות." אשכחיה רבי נתן לאלהו, אמר ליה: מאי עבדי קודשא בריך הוא בההיא שעתא? אמר ליה: קא חייך ואמר נצחוני בני, נצחוני בני.

אמרו: אותו היום הביאו כל טהרות שטיהר רבי אליעזר ושרפום באש, ונמנו עליו וברכוהו. ואמרו: מי ילך ויודיעו? אמר להם רבי עקיבא: אני אלך, שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיעו, ונמצא מחריב את כל העולם כולו.

מה עשה רבי עקיבא? לבש שחורים, ונתעטף שחורים, וישב לפניו בריוק ארבע אמות. אמר לו רבי אליעזר: עקיבא, מה יום מיוחד? אמר לו: רבי, כמדומה לי שחברים בדילים ממך. אף הוא קרע בגדיו וחלץ מנעליו, ונשטט וישב על גבי קרקע.

זלגו עיניו דמעות, לקה העולם שלישי ביותים, ושליש בחטים, ושליש בשעורים. ויש אומרים: אף בצק שבדי אשה טפח. תנא: אף גדול היה באותו היום, שבכל מקום שנתן בו עינו רבי אליעזר נשרף.

ואף רבן גמליאל היה בא בספינה, עמד עליו נחשול לטבעו. אמר: כמדומה לי שאין זה אלא בשביל רבי אליעזר בן הירקנוס. עמד על רגליו ואמר: רבנו של עולם, גלוי וידוע לפניך שלא לכבדי עשיתי, ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך, שלא ירבו מחלוקות בישראל. נח הים מועפו.

PERSONALITIES

Rabbi Eliezer ben Hyrcanus – רבי אליעזר בן הירקנוס: When the name Rabbi Eliezer occurs in the Talmud without a patronymic, it refers to Rabbi Eliezer ben Hyrcanus, also known as Rabbi Eliezer the Great, who was one of the leading Sages in the period after the destruction of the Second Temple. Rabbi Eliezer was born to a wealthy family of Levites, who traced their lineage back to Moses. Rabbi Eliezer began studying Torah late in life, but he quickly became an outstanding disciple of Rabban Yohanan ben Zakkai. Rabban Yohanan ben Zakkai remarked: If all the Sages of Israel were on one side of a scale and Eliezer ben Hyrcanus on the other, he would outweigh them all.

Rabbi Eliezer was blessed with a remarkable memory. All his life, in his Torah study and his halakhic rulings, he attempted to follow the traditions of his Rabbis without adding to them. Nevertheless, although he was the primary student of Rabban Yohanan ben Zakkai, who was a disciple of Beit Hillel, he was considered one who tended toward the opinions of Beit Shammai. Rabbi Eliezer's close friend, Rabbi Yehoshua ben Hananya, completely followed the opinions of Beit Hillel, and many fundamental halakhic disputes between these Sages are recorded in the Mishna.

Because of his staunch and unflinching adherence to tradition, Rabbi Eliezer was unwilling to accede to the majority opinion. Rabbi Eliezer's conduct generated so much tension among the Sages that Rabban Gamliel, who was the brother of his wife, Imma Shalom, was forced to excommunicate him to prevent controversy from proliferating. This ban was lifted only after Rabbi Eliezer's death. All of the Sages of the next generation were Rabbi Eliezer's students, most prominent among them Rabbi Akiva. Rabbi Eliezer's son, also named Hyrcanus, was a Sage of the following generation.

NOTES

From the house of the father of my father – **מִבֵּית אָבִי אָבָא**: *Tosafot* and the *Ritva* explain that Rabbi Eliezer's wife received this tradition from Rabban Gamliel himself, or from his father, Rabban Shimon.

Except for the gates of prayer of victims of verbal mistreatment – **חוץ מִשְׁעַרֵי אוֹנָאָה**: Although the Sages acted properly, they were punished for Rabbi Eliezer's pain and anguish (*Ya'avetz*).

HALAKHA

Distressing a convert – **אוֹנָאָה הֵיךְ**: One must make certain neither to exploit a convert in monetary dealings nor mistreat him verbally or physically, as the Torah warned against doing so in several places (*Shulhan Arukh, Hoshen Mishpat* 228:2).

LANGUAGE

His family [*deyotkei*] – **דִּי־יִתְקִיָּה**: From the Middle Iranian *dūdag*, meaning family.

אימא שלום דביתהו דרבי אליעזר אחתיה דרבן גמליאל הווי. מההוא מעשה ואילך לא הוה שבקה ליה לרבי אליעזר למיפל על אפיה. ההוא יומא ריש ירחא הוה, ואיחלף לה בין מלא לחסר. איבא דאמרי: אתא עניא וקאי אבבא. אפיקא ליה ריפתא.

אשכחתיה דנפל על אנפיה, אמרה ליה: קום, קטלית לאחי. אדהכי נפק שיפורא מבית רבן גמליאל דשכיב. אמר לה: מנא ידעת? אמרה ליה: כך מקובלני מבית אבי אבא: כל השערים ננעלים חוץ משערי אוֹנָאָה.

The Gemara further relates: **Imma Shalom, the wife of Rabbi Eliezer, was the sister of Rabban Gamliel. From that incident forward, she would not allow Rabbi Eliezer to lower his head and recite the *tahanun* prayer, which includes supplication and entreaties. She feared that were her husband to bemoan his fate and pray at that moment, her brother would be punished. A certain day was around the day of the New Moon, and she inadvertently substituted a full thirty-day month for a deficient twenty-nine-day month, i.e., she thought that it was the New Moon, when one does not lower his head in supplication, but it was not. Some say that a pauper came and stood at the door, and she took bread out to him.** The result was that she left her husband momentarily unsupervised.

When she returned, she found him and saw that he had lowered his head in prayer. She said to him: Arise, you already killed my brother. Meanwhile, the sound of a *shofar* emerged from the house of Rabban Gamliel to announce that the *Nasi* had died. Rabbi Eliezer said to her: From where did you know that your brother would die? She said to him: This is the tradition that I received from the house of the father of my father:^N All the gates of Heaven are apt to be locked, except for the gates of prayer for victims of verbal mistreatment.^N

תנו רבנן: המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין, והלוחצו עובר בשנים.

מאי שנא מאנה – דכתיבי שלשה לאוין: "וגר לא תונה", "וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו", "ולא תונו איש את עמיתו" – וגר בכלל עמיתו הוא. לוחצו נמי שלשה כתיבי: "ולא תלחצנו", "וגר לא תלחץ", ו"לא תהיה לו כנשה" – וגר בכלל הוא! אלא: אחד זה ואחד זה בשלשה.

תניא, רבי אליעזר הגדול אומר: מפני מה הזהירה תורה בשלשים וששה מקומות, ואמרי לה בארבעים וששה מקומות. בגר – מפני שסורו רע.

מאי דכתיב: "וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים"? תניא רבי נתן אומר: מוס שבך אל תאמר לחברך, והיינו דאמרי אינשי: דקיף ליה וקיפא בדיתקיה לא נמא ליה לחבריה "וקיף בינתא".

מתני' אין מערבין פירות בפירות אפילו חדשים בחדשים.

S The Sages taught: One who verbally mistreats the convert violates three prohibitions, and one who oppresses him in other ways violates two.

The Gemara asks: What is different with regard to verbal mistreatment, that three prohibitions are written concerning it: "And you shall neither mistreat a convert" (Exodus 22:20); "And when a convert lives in your land, you shall not mistreat him" (Leviticus 19:33); "And you shall not mistreat, each man his colleague" (Leviticus 25:17), and a convert is included in the category of colleague? With regard to one who also oppresses a convert as well, three prohibitions are written: "And you shall neither mistreat a convert, nor oppress him" (Exodus 22:20); "And you shall not oppress a convert" (Exodus 23:9); "And you shall not be to him like a creditor" (Exodus 22:24). This last prohibition is a general prohibition, in which converts are included. Consequently, it is not correct that one who oppresses a convert violates only two prohibitions. Rather, both this one, who verbally mistreats a convert, and that one, who oppresses him, violate three prohibitions.

It is taught in a *baraita* that Rabbi Eliezer the Great says: For what reason did the Torah issue warnings in thirty-six places, and some say in forty-six places, with regard to causing any distress to a convert?^H It is due to the fact that a convert's inclination is evil, i.e., he is prone to return to his previous way of living.

What is the meaning of that which is written: "And you shall not mistreat a convert nor oppress him, because you were strangers in the land of Egypt" (Exodus 22:20)? We learned in a *baraita* that Rabbi Natan says: A defect that is in you, do not mention it in another. Since the Jewish people were themselves strangers, they are not in a position to demean a convert because he is a stranger in their midst. And this explains the adage that people say: One who has a person hanged in his family [*bidyotkei*],^L does not say to another member of his household: Hang a fish for me, as the mention of hanging is demeaning for that family.

MISHNA One may not intermingle produce bought from one supplier with other produce, even if he intermingles new produce with other new produce and ostensibly the buyer suffers no loss from his doing so.

מסורת הש"ס

- א. ירושלמי ב"מ פ"ד ה"ו.
- תוספתא ב"מ פ"ג.
- ב. ת"כ בהר פ"ד.
- ג. שם פס"ד מב'.
- ד. ראה ת"כ פ"ח. מכליתא משפטים פ"א.

גרסות

דאמעיט	מבעמיתו	וכחש
בכת"י	דאיפעט	מוכחש
בעמיתו		
בהמה ומרגלית	בכת"י:מ	ואף
המוכר בהמה ומרגלית		
רוצה	לזווגן	בכת"י:מ
לזווגן	אלא לא אפכו	אלא את
אלו		
וחטיטום	בכת"י	ומקורות:
וחטיטוב		
בעל תשובה	ויש בכת"י	גם: בן
תשובה		
הוא בן גרים	ויש בכת"י	
במשניות	בירושלמי	ועוד: היה
בן גרים		
זכור מעשה בכת"י	זכור מה היו	מעשי
בא ללמוד תורה	שנאמרה	מפי
הגבורה בכת"י	ומקורות:	יבא
ללמוד תורה	שנתנה	מפי
השכינה		

לשונו

חטיטום
מקור המלה הוא ביוונית
katutis
(קאטיטיכס) שפירושו: כובע מגן, קסדה עשויה עור.

הלא איפכא מסתברא [ההיפך הוא מסתבר] שמה שחייב באחריותו הרי הוא כשלו, ולכן נכלל בכלל "רעהו", ומה שאינו חייב באחריותו הלא שייך לה? אמר ליה [אמר לו] תורה המשניות: איסמיה [האם אחזק אותה] את הברייתא הוּז מגירסתי משום שהיא משובשתו אמר ליה [אמר לו]: לא. אלא הכי קאמר [כך אמר] כך יש להבין את הדרשה, בשינוי בהדגשה: קדשים שחייב באחריותו, חייב בשבועה עליהן, דאיתרבו [שהתרבו] ונלמדו מן התוספת "בה" וכחש", שאפילו דבר שיש בו כאליו חלק שמים, כיון ששלו הוא – חייב עליו. ושאינו חייב באחריותו פטור, דאמעית [שהתעטטו] ממה שנאמר "בעמיתו וכחש". לומר: רק דבר השייך להדיוט, ל"עמיתו" הוא שנשבעים עליו, ולא אחר.

א שנינו במשנה כי ר' יהודה אומר: אף המוכר ספר תורה, מרגלית ובהמה, אין להם אונאה. תניא [שנויה] ברייתא] שיש בה הסבר לדברים. ר' יהודה אומר: אף המוכר ספר תורה אין לה אונאה – לפי שאין קץ לדמיה. שהרי תורת ה' היא, וכל חפצים לא ישוו בה. בהמה ומרגלית אין להם אונאה – מפני שאדם רוצה לזווגן. שלעיתים רוצה אדם לצרף בהמה לצמד תואם, או מרגלית להשלים צמד או מחירות, ולכן אינו מקפיד על מחירם, לפי שעל ידי קנייתם מרויח הרבה. אמרו לו: והלא הכל אדם רוצה לזווגן, שהרי גם דברים אחרים, יתכן שירצה אדם לצרפם זה לזה, כדי שתהיה לו מערכת שלמה, ואם כן לא תהיה אונאה בשום דבר. ושואלים: ור' יהודה מה עונה הוא על כך לדעתו: הני חשיבי ליה, והני לא חשיבי ליה [אלה חשובים בעיניו, ואלה אינם חשובים בעיניו]. ולבירור שיטת ר' יהודה שואלים: ודברים שאין בהם אונאה, עד כמה השיעור? שודאי אין הכוונה בכל מחיר שבעולם. אמר אמימר: עד כדי דמיהם. כלומר, אפשר לומר שאדם מוכן לשלם עד כפליים מן המחיר הקצוב. כאותה שיטה תניא [שנויה ברייתא], ר' יהודה בן בתירא אומר: אף המוכר סוס וסייף וחטיטום (מגן) במלחמה – אין להם אונאה, מפני שיש בהם חיי נפש בשעה זו, ואדם מוכן לשלם כל סכום עבורם.

ב **משנה** כשם שיש איסור אונאה במקח וממכר, כך יש איסור אונאה (מִרְקָה וצֶער) בדברים בלבד שאין בהם

קנין ומכירה. כגון: לא יאמר לו למוכר "בכמה חפץ זה?" והוא אינו רוצה ליקח ונמצא המוכר סבור שעומד לקנות ממנו, ולבסוף מצטער שלא קנה. וסוג אחר של אונאה – אם היה אדם בעל תשובה, לא יאמר לו "זכור מעשיך הראשונים". אם הוא בן גרים, לא יאמר לו "זכור מעשה אבותיך", שנאמר "וגר לא תונה, ולא תלחצנו" (שמות כב, כ).

ג **גמרא** תנו רבנן [שנו חכמים]: נאמר "ולא תונו איש את עמיתו" ויראת מאלהיך כי אני ה' אלהיכם" (ויקרא כה, יז). ומפרשים: באונאת דברים הכתוב מדבר. ודנים בדבר: אתה אומר באונאת דברים, או אינו אלא באונאת ממוך כשהוא אומר בפסוק קודם "וכי תמכרו ממכר לעמיתך, או קנה מיד עמיתך, אל תונו איש את אחיו" (שם יד) הרי אונאת ממוך אומר שם במפורש, הא [הרי] מה אני מקיים ומפרש "לא תונו איש את עמיתו" – באונאת דברים. הא כיצד? אם היה בעל תשובה אל יזכיר לו מעשיו הרעים – אל יאמר לו "זכור מעשיך הראשונים". אם היה בן גרים אל יאמר לו "זכור מעשה אבותיך". האם היה גר ובא ללמוד תורה, אל יאמר לו "פה שאכל נבילות וטריפות, שקצים ורמשים, בא ללמוד תורה שנאמרה מפי הגבורה?"

עיונים

עד כדי דמיהם / ודבר זה אמרו במרגלית ובהמה, אבל בספר תורה נראה שלשיטה זו אין בו אונאה כלל (ת"ח).

שיש בהו חיי נפש / ויש שאמר שאפשר לומר גם בצד אחר, שמי שמבטיח לחבירו סכום מרובה עבור דבר המשמש להצלתו, יכול אחר כך לחזור בו (שיש בכך גם מעין אסמכתא) ואף כאן, לאחר זמן יכול לטעון לאונאה. (רמ"ק)

אונאת דברים / עיקר ענין אונאה בדברים הוא הצער שמצער את חבירו וגורם לו יסורים, ומצינו במקרא שודש זה במשמעות צער ("והאכלתי את מוניך את בשרם" – ישעיה מ"ט, כו). אכן, כאן מתחיל בדבר שיכול להיות בו גם הפסד ממוך ("לא יאמר בכמה...") וממשיך באונאת דברים שאין בה הפסד אלא צער בלבד (מאירי).

כשם שאונאה במקח / כי אונאה במקח מפורשת בכתוב בלשון בורה, ואילו אונאת דברים צריך להוכיחה מדוקה הכתובים, ולכן הוצרך לומר כי אף אונאת דברים אסורה מן התורה. (ב"ח)

איפכא מסתברא! – **אמר ליה: איסמיה?** – **אמר ליה: לא, הכי קאמר: קדשים שחייב באחריותו – חייב, דאיתרבו מ"בה" וכחש", ושאינו חייב באחריותו – פטור, דאמעית מ"בעמיתו וכחש".**

א **"רבי יהודה אומר אף המוכר ספר תורה, מרגלית, ובהמה אין להם אונאה".** **תניא, רבי יהודה אומר: אף המוכר ספר תורה אין לה אונאה, לפי שאין קץ לדמיה. בהמה ומרגלית אין להם אונאה – מפני שאדם רוצה לזווגן. אמרו לו: והלא הפל אדם רוצה לזווגן? – ורבי יהודה: הני חשיבי ליה, והני לא חשיבי ליה. – ועד כמה? – אמר אמימר: עד כדי דמיהם. תניא, רבי יהודה בן בתירא אומר: אף המוכר סוס וסייף וחטיטום במלחמה אין להם אונאה, מפני שיש בהו חיי נפש.**

ב **משנה** **כָּשֶׁם שְׁאוּנָא בְּמַקָּח וּמִמְכָּר כֹּף אוֹנָא בְּדָבָרִים. לֹא יֹאמֵר לוֹ "בְּכֶמָה חִפְץ זֶה" וְהוּא אֵינוֹ רוֹצֶה לִיקַח. אִם הָיָה בְּעַל תְּשׁוּבָה לֹא יֹאמֵר לוֹ "זְכוֹר מַעֲשֶׂיךָ הָרִאשׁוֹנִים", אִם הוּא בֶּן גֵּרִים לֹא יֹאמֵר לוֹ "זְכוֹר מַעֲשֶׂה אֲבוֹתֶיךָ", שֶׁנֶּאֱמַר "וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצְנֻהוּ".**

ג **גמרא** **תנו רבנן: "לא תונו איש את עמיתו" – באונאת דברים הכתוב מדבר. אתה אומר באונאת דברים, או אינו אלא באונאת ממוך כשהוא אומר בפסוק קודם "וכי תמכרו ממכר לעמיתך, או קנה מיד עמיתך, אל תונו איש את אחיו" – באונאת דברים, הא כיצד? אם היה בעל תשובה אל יאמר לו "זכור מעשיך הראשונים", אם היה בן גרים אל יאמר לו "זכור מעשה אבותיך", אם היה גר ובא ללמוד תורה, אל יאמר לו "פה שאכל נבילות וטריפות, שקצים ורמשים, בא ללמוד תורה שנאמרה מפי הגבורה?"**

איפכא מסתברא – כל הדברים נראין הפך, דשאינו חייב באחריותו דה' נינהו טפי משחייב באחריותו. ואם זאת לחייבו בשל גזוה ולפטורו בשל הדיוט – כן היה לו לומר: קדשים שחייב באחריותו פטור, שאני קורא בהן "בעמיתו וכחש", שאינו חייב באחריותו חייב שאני קורא בהן "בה" וכחש". ועוד: להדיוט הוה ליה לחייבו טפי, דהא שומרי הקדשות פטורין מן השבועה ומכל גזל על ידה. איסמיה – אסור משנה זו מנירסמי. הכי קאמר כר' – האי שאני קורא בהן "בה" וכחש". לא משמע בה' וכחש ולא בעמיתו, ולחייבו משום שהן של הקדש. אלא הכי קאמר: קדשים שחייב באחריותו – חייב קרבן שבועה, לפי שהן של עמיתו. ואם זאת לפטורו לפי שהן של הקדש – להכי אתא בה' וכחש לרצוניהו, אף אם יש בהן זל גזוה. ושאינו חייב באחריותו פטור – לפי שאני קורא בהן למעטן "בעמיתו וכחש" והכא לוכא עמיתו, ואימעט מצעמיתו וכחש. לזווגו – מי שיש לו שור יפה להריסה תחזר על אחר שכמותו לזמלו עמו צעול, שהמלמיד שור חלש עם הבריא מקלקל את הבריא. וכן מרגלית נאה (עם חזירתה) למלאות עם חזירתה צוהב מן הימדות. חשיבי ליה – וחשיב לו לזווגו. ועד כמה – לא הוי אונאה. כדי דמיהם – כפליים. חטיטום = מגן. במלחמה – בתוך המלחמה.

תוספות

הא מה אני מקיים לא תונו באונאת דברים – דכל היכא דאיכא למדרש – דרשינן, ולא מוקמינן בלאוי יתירי.

אם הוא בן גרים כו' – היינו זו אף זו, דאפילו מעשה אבותיו אין לו להזכיר.

– הרי אונאת ממוך אמור, הא מה אני מקיים "לא תונו איש את עמיתו" – באונאת דברים. הא כיצד? אם היה בעל תשובה אל יאמר לו "זכור מעשיך הראשונים", אם היה בן גרים אל יאמר לו "זכור מעשה אבותיך", אם היה גר ובא ללמוד תורה, אל יאמר לו "פה שאכל נבילות וטריפות, שקצים ורמשים, בא ללמוד תורה שנאמרה מפי הגבורה?"

אונאה – אם היה אדם בעל תשובה, לא יאמר לו "זכור מעשיך הראשונים". אם הוא בן גרים, לא יאמר לו "זכור מעשה אבותיך", שנאמר "וגר לא תונה, ולא תלחצנו" (שמות כב, כ).

ג **גמרא** תנו רבנן [שנו חכמים]: נאמר "ולא תונו איש את עמיתו" ויראת מאלהיך כי אני ה' אלהיכם" (ויקרא כה, יז). ומפרשים: באונאת דברים הכתוב מדבר. ודנים בדבר: אתה אומר באונאת דברים, או אינו אלא באונאת ממוך כשהוא אומר בפסוק קודם "וכי תמכרו ממכר לעמיתך, או קנה מיד עמיתך, אל תונו איש את אחיו" (שם יד) הרי אונאת ממוך אומר שם במפורש, הא [הרי] מה אני מקיים ומפרש "לא תונו איש את עמיתו" – באונאת דברים. הא כיצד? אם היה בעל תשובה אל יזכיר לו מעשיו הרעים – אל יאמר לו "זכור מעשיך הראשונים". אם היה בן גרים אל יאמר לו "זכור מעשה אבותיך". האם היה גר ובא ללמוד תורה, אל יאמר לו "פה שאכל נבילות וטריפות, שקצים ורמשים, בא ללמוד תורה שנאמרה מפי הגבורה?"

לא יאמר בכמה חפץ / שחפץ מהצער שיש למוכר כזה פעמים שנגרם לו הפסד ממשי, שהרי אחר שרואה אותו שהוא עומד לקנות אינו רוצה לדחוק את רגלי חבירו, ונמצא המוכר מפסיד את שוהם. (רש"י פסחים)

אם היה גר / ומה שאינו אומר לא להגיד לגר "זכור מעשיך" לפי שלגר אין מעשיו כגוי נחשבים לו שהרי בא לחסות תחת כנפי השכינה (מהרש"א), והוא בקטן שגולד (עיון יעקב), אלא שלא יזכיר לו שאכל דברים מגונים ואין זה נאה שיעסוק בתורה.

אורח הלכה

אונאת דברים / כשם שאסורה אונאה בספק וממכר כך אסורה אונאת דברים, וחשירה אונאת דברים, לפי שהיא כגזוה ואינה ניתנת להשבה, ועל כן הצועק לשמים על שאוניהו בדברים – נענה מיד. ויש אומרים שאין איסור אונאת דברים אלא כפי שאתו בתורה ומצוות (רמ"א).

(שר"ע ח"מ רכת, א)

רק לא היה כאחאב – קיפיה דקרא "אשר הסתה אותו לחבל אשתו".
[אתחנן גוצא = אשתך קטנה – כפוף עמך ושמת דכריה]. כל השערים של
תפלה נעלו. חוץ משערי אונאה – הנוקע על אונאת דברים – אין השער
נעל בפניו. הכל על ידי שליח – נפרעים על כל עבירות על ידי שליח. ובידו

– לא מסרה לשליח. פרגוד – מחילה
שזין שכינה לנכא מרוס. אינו נעל –
להפסיד ראיתו מן המקום, אלא תמיד
רואה אותם עד שיפיר. ובידו אנך –
משמע שהיא תמיד אללו ומשמש כה.
על פני – לפני, ואין מחילה בינו לבין
העבירה. אימתי גבולך שלום –
כשחלבו חטים ישיבעך הקדוש ברוך
הוא. מכדא – כל שנותנים בו
שעורים. נקיש ואתי תגרא – התגר
תקשקש וכל. ואני שמעתי: הכד
תקשקש, כדרך כלי ייקס שנשמת בו
קול הכרה כשמקשקשין עליו. וידל
ישראל – לעיל מיניה כתיב "ויחמו
עליהם וישחיתו את יבול הארץ".
אוקירו נשיכו = כדו נשתיכו.
מחוזא – עיר שהיה רכא דר בתוכה
כך שמה. חתכו חוליות – תנור
העשוי חוליות מלכוד כנכסן כדרך כלי
חרס, ואחר כך לירק החוליות, וכתן
חול בין חוליא לחוליא. ר' אליעזר
מסרה – שאין זה כלי חרס אלא בנין,
כעין כלי גללים וכלי אדמה שאין
תקבלין טומאה. וחכמים מטמאין –
לחלואי בתר חוליות. שאר תנורים שלהם
היו עשויים כעין קדירות גדולות ופיו
למעלה, ולורף כנכסן כשאר קדירות
ומטלטלים. אלא שהיה מושיבו על
הארץ או על הקר, ומדביק את טפילות
הטעם כצב על כולו לעשותו עב,
שיקלטו ויחזיק את חומו.

תוספות

חתכו חוליות ונתן חול בין חוליא
לחוליא – אם לא היה חול
ביניהם היה מודה רבי אליעזר דכלי
חשוב הוא, שהטפלה סביב לתנור
מחברת החוליות ומעמידתן זו אצל זו,
ומשום דנתן חול ביניהם להפריד
החוליות זו מזו – מטהר ר' אליעזר.
והכי תנן במסכת כלים (פרק ה' משנה
ח'): חתכו לרוחבו פחות פחות
מארבעה טפחים – טהור, מרחו בטיט
– טמא משיסקנו לאפות בו סופגנים.
הרחיק את הטפלה ונתן חול או צרור
ביניהם, בזה אמרו הנדה והטהורה אופות בו והוא טהור. קתני חול
דומיא דצרור, שהוא יבש.

[ונאמר] "ויחמו עליהם וישחיתו את יבול הארץ" (שם ד). ונאמר "וידל ישראל מאד מפני מדין" (שם ו). אמר ר' חלבו: לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו, ורמו לדבר, שנאמר "ולאברהם היטיב בעבורה ויהי לו צאן וקר" (בראשית יב, טז). והיינו דאמר להו רבא לבני מחוזא [והוא שאמר להם רבא לבני מחוזא] עירו: אוקירו לנשיכו, כי היכי דתתערתו [כבדו את נשיכם כדי שתתעשרו בזכות זאת].

ב עוד מעשה שהיה קשור בעניני אונאת דברים. תנן התם [שנינו שם במשנה]: תנור של חרס שחתכו חוליות לרוחבו, ונתן חול בין חוליא לחוליא, ר' אליעזר מטהר שלדעתו כיון שיש הפסק חול בין החוליות אין זה נחשב ככלי שלם, ואיננו מקבל טומאה. וחכמים מטמאין שהרי בפועל תנור שלם הוא וראוי למלאכה.

עיונים

שערי אונאה לא נעלו / ולא שרצה לומר ששאר המתפללים אינם נעים, אלא רק משל זה לומר שכמו הדומק בשער – צריך להמתין זמן עד שיפתח לו. ואילו שערי אונאה לא נעלו כלל, ומיד כשצווק על כך תפילתו (שם טו').

שנאמר חנה הי נצב על חומת אנך / והראיה לדבר היא, שהוא כעין משל, שהעומד בתוך עיר ששערה נעול אינו רואה מה קורה מן החומה ולחוץ, אבל העומד על החומה רואה מיד מה שקורה בחוץ. וכן לענין אונאה כביכול אין מחיצה קיימת. (מהרש"א)

על ידי שליח / וכיון שהוא בידו שליח הרי לא תמיד השליח מצוי במקום כדי להפדע ממנו. אבל אם ה' עצמו עונשו – הלא הוא תמיד בכל מקום (ר' יהונתן).

כמשלם שערי מכדא / וקשורין אינן מאכל גרול לאדם. לומר: שאם הגיע העוני לידי כך שלא רק חטה אין בבית, אלא אף השעורה שהיא מאכל עניים גמורים אינה בבית – אז יש תגרה. (עין יעקב).

חתכו חוליות נתן חול / הראב"ד מסביר שעל ידי החול גורם שאין החוליות יכולות עוד להתחבר ויפה זו לזו. ובעיקר הדבר נחלקו: שרבים (רמב"ם, ראב"ד ועוד) סבורים שתנור זה נעשה מתחילתו כך. אבל יש

– ואמר רב: כל ההולך בעצת אשתו נופל בגיהנום, שנאמר "רק לא היה כאחאב וגו'". – אמר ליה רב פפא לאביו: והא אמרי אינשי [והרי אומרים אנשים] כפתגם מקובל: איתתך גוצא – גחין ותלחוש לה [אם אשתך נמוכה – גחין ולחש לה] והתיעץ עמה. משמע שראוי ללכת בעצת אשתו! ומשיבים: לא קשיא [אינו קשה] – הא במילי דעלמא [זה בעניני העולם] אין ראוי לשמוע בעצתה, והא במילי דביתא [וזה בעניני הבית] כדאי להתיעץ עמה. לישנא אחרינא [לשון אחרת]: הא במילי דשמיא [זה בעניני שמים] אין ללכת בעצתה, והא במילי דעלמא [זה בעניני העולם] ראוי להתיעץ איתה. אמר רב חסדא: כל השערים של שמים עשויים להיות ננעלים, חוץ משערי אונאה, שמי שצערותו שערי שמים פתוחים לצערותו, שנאמר "הנה ה' נצב על חומת אנך וכידו אנך" (עמוס ו, ז) כלומר, כלי המידה, האנך, הוא הכלי שכביכול מצוי תמיד בידי ה', לראות אם לא נעשה עול. ואמר ר' אלעזר: הכל, כל עבירות שנעשות, נפרע ה' בידי שליח, חוץ מאונאה, שנאמר "וכידו אנך", שה' בעצמו נפרע ממנה. אמר רבי אבהו: שלשה חסאים אין הפרגוד שבין העולם לשכינה ננעל בפניהם ותמיד מגיעה התלטה על כך, והם: אונאה, וגזל, ועבודה זרה. וראיה לדבר: אונאה דכתיב [שנאמר] "וכידו אנך", גזל דכתיב [שנאמר] "חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד" (ירמיהו ו, ז) שתמיד ללא הפסק באה התלטה על חטא זה לפני ה', וכן עבודה זרה דכתיב – "העם המכעיסים אותי על פני תמיד זוכים בגנות ומקטרים על הלבנים" (ישעיה סה, ג). ואגב הדברים שנאמרו ביחסים בין אדם וביתו מביאים מה שאמר רב יהודה: לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו, שתמיד תהיה תבואה בבית, לפי שאין מריבה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה, שנאמר "השם גבולך שלום, חלב חטים ישיבעך" (תהילים קמו, יד) שאם חלב חטים בבית – שלום בו. אמר רב פפא: היינו דאמרי אינשי [הוא שאומרים אנשים] כפתגם מקובל: כמשלם שערי מכדא נקיש ואתי תגרא בביתא [כאשר נגמרים השעורים מן הכד מקישה ובאה התיגרה בבית]. ואמר רב חננא בר פפא: לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו, שלא נקראו ישראל דלים אלא על עסקי תבואה שנלקחה מהם, שנאמר "והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ובני קדם" (שופטים ו, ג) וכתיב "ולאברהם היטיב בעבורה ויהי לו צאן וקר" (בראשית יב, טז). והיינו דאמר להו רבא לבני מחוזא: אוקירו לנשיכו, כי היכי דתתערתו [כבדו את נשיכם כדי שתתעשרו בזכות זאת].

ב תנן התם: החתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא, רבי אליעזר מטהר ונחכמים מטמאין.

ובאה התיגרה בבית]. ואמר רב חננא בר פפא: לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו, שתמיד תהיה תבואה בבית, לפי שאין מריבה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה, שנאמר "השם גבולך שלום, חלב חטים ישיבעך" (תהילים קמו, יד) שאם חלב חטים בבית – שלום בו. אמר רב פפא: היינו דאמרי אינשי [הוא שאומרים אנשים] כפתגם מקובל: כמשלם שערי מכדא נקיש ואתי תגרא בביתא [כאשר נגמרים השעורים מן הכד מקישה ובאה התיגרה בבית]. ואמר רב חננא בר פפא: לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו, שלא נקראו ישראל דלים אלא על עסקי תבואה שנלקחה מהם, שנאמר "ולאברהם היטיב בעבורה ויהי לו צאן וקר" (בראשית יב, טז). והיינו דאמר להו רבא לבני מחוזא: אוקירו לנשיכו, כי היכי דתתערתו [כבדו את נשיכם כדי שתתעשרו בזכות זאת].

[ונאמר] "ויחמו עליהם וישחיתו את יבול הארץ" (שם ד). ונאמר "וידל ישראל מאד מפני מדין" (שם ו). אמר ר' חלבו: לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו, ורמו לדבר, שנאמר "ולאברהם היטיב בעבורה ויהי לו צאן וקר" (בראשית יב, טז). והיינו דאמר להו רבא לבני מחוזא [והוא שאמר להם רבא לבני מחוזא] עירו: אוקירו לנשיכו, כי היכי דתתערתו [כבדו את נשיכם כדי שתתעשרו בזכות זאת].

ב עוד מעשה שהיה קשור בעניני אונאת דברים. תנן התם [שנינו שם במשנה]: תנור של חרס שחתכו חוליות לרוחבו, ונתן חול בין חוליא לחוליא, ר' אליעזר מטהר שלדעתו כיון שיש הפסק חול בין החוליות אין זה נחשב ככלי שלם, ואיננו מקבל טומאה. וחכמים מטמאין שהרי בפועל תנור שלם הוא וראוי למלאכה.

מסורת הש"ס

ה. כלים פ"ב מ"ו. עדיות פ"ו מ"ו. ברכות יט, א.

גרסות

השערים נעלים בבתי"י ומקורות: כל השערים נעלו.

הכל נפרע בידי שליח בבתי"י ומקורות: הכל על ידי שליח.

אונאה גזל בבתי"י ומקורות: אלו תן אונאה גזל.

דנקיש ואתי בבתי"י נקיש ואתי.

תיגרא בביתא בבתי"י תיגרא.

ואמר ר' חלבו בבתי"י ומקורות: אפר ר' חלבו.

והייט דאפר להו רבא בבתי"י אפר להו רבא.

מצויה בתוך ביתו של אדם בבתי"י ועוד: מצויה לאדם.

לשון

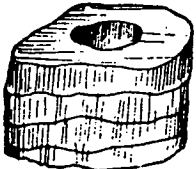
פרגוד

מקור המלה הוא כנראה אירוני, וקשור בשורש gund שמירושה לבש, אולי בצדוף pari-gund. ויש סבורים שהמלה קשורה עם הפרסית הבינונית pardā כמובן של מסך, אהל.

ועיקר הדימוי של ה"מסך" לפרגוד נובע מן המסך שהיה לפני פתח המלכים בפרס.

החיים

תנורו של עכנאי

תבנית תנור של עכנאי (מבוססת על תנור ממצדה). לדעת ר' אליעזר אם נחתך תנור (כפי הקיום המאחזים בציוו) הדיחו נחשב מאז ככלי שאינו מקבל טומאה, אף אם הודבק שנית לאח מכך.

סבורים שמדובר בתנור שנטמא ורצה לטהרו (תלמיד הר"פ ועוד). ומה שהוזכר חול שם – לפי שאגב החתוך נפגם קצת, ורק על ידי החול יכול להעמיד החוליות (ריטב"א).

אורח הליכה

שערי אונאה לא נעלו / כל הצווק על אונאת דברים שנעשתה לו – נענה מיד.

(שם סעיף א')

כבוד אשתו / ציוו חכמים שיהא אדם אוהב את אשתו כנפשו, ומכבדה יותר מנפשו.

(רמב"ם, ספר נשים, הלכות אישות, פט"ו ה"ט)

תנור שחתכו חוליות / תנור חרס שחתכו חוליות לרוחבו, אפילו נתן חול בין חוליה לחוליה, אם פה הכל בטיט מכחין – הרי זה מקבל טומאה. כדברי חכמים.

(שם, ספר טהרה, הלכות כלים, פט"ו ה"ב)

עכנאי – נחש. לרכו לעשות צעגולה להכניס זכנז אַלל פיו. כל טהרות שטיהר ר' אליעזר – על ידי מעשה שאירע נשאלה הלכה זו צנית המדרש, שפלה טומאה לאויר תנור זה, וחזרו ועשאו על גביו טהרות, וטיהרס ר' אליעזר. ייחזאוס ושרפוס לפניו. לבש שחורים – ענין כער ואכל. אף הוא קרע בגדיו – שהמנודה חייב בקריעה. חלץ מנעליו – שהמנודה אסור ננעילת הסנדל, צמועד קטן (טו, ז). ונשמט – מן הכסא.

תוספות

זה תנור של עכנאי – יש דגרס חכנאי, וכן בירושלמי. וחכן זה נחש. ושמא בעל התנור שהיה עושה שמו כן.

לא בשמים היא – והא דאמר בפרק קמא דיבמות (יד, א) דהלכה כבית הלל משום דיצאה בת קול – שאני הכא שבא לחלוק על דברי תורה, דכתיב "אחרי רבים להטות". אבל התם, אדרבה בית הלל רובא, אי לאו דהוה מספקא לן אי אזלינן בתר רובא משום דבית שמאי הוו חריפי טובא. ועוד: דכאן לא יצאה בת קול אלא משום כבודו דר' אליעזר, שאמר מן השמים יוכיחו. והא דאמר התם רבי יהושע היא, דאמר אין משגיחין בבת קול ולא שמעינן ליה לר' יהושע אלא על בת קול דהאי מעשה דר' אליעזר דהכא? התם דייק מדקאמר לא בשמים היא, כבר ניתנה למ תורה מסיני – משמע דבשום מקום אין משגיחין.

קחייך ואמר נצחוני בני – והא דאמר בריש עבודה זרה (ג ב) מיום שחרב בית המקדש אין שחוק לפני הקדוש ברוך הוא – היינו קבוע, והכא מילתא דבדיחותא בעלמא הוא דאמר. וקדע בגדיו וחלץ מנעליו – אין להוכיח מכאן הא דמבעיא ליה במועד קטן (טו, ב) אם מנודה צריך קריעת בגדים וחלוץ מנעל, דדלמא הכא לצערא בעלמא הוא דעבד הכי.

מה עשה רבי עקיבא? לבש שחורים, ונתעטף שחורים, וישב לפניו בריחוק ארבע אמות. –אמר לו רבי אליעזר: עקיבא לי שחבירים בדילים ממך. –אף הוא קרע בגדיו וחלץ מנעליו, ונשמט וישב על גבי קרקע. זלגו עיניו דמעות, לקה העולם שלישי בזיתים, ושליש בחטים, ושליש בשעורים.

ר' עקיבא? לבש שחורים ונתעטף שחורים כבטוי של אבל וצער, וישב לפניו בריחוק ארבע אמות כדרך שמרחיקין מן המנודה. אמר לו ר' אליעזר: עקיבא מה יום מיומים שאתה לבוש ויושב כך? אמר לו: רבי, כמדומה לי שחבירים בדילים ממך, כלומר, אמר בלשון עדינה: שהבדילוך מהם. אף הוא, ר' אליעזר, קרע בגדיו וחלץ מנעליו כדרך שנוהג המנודה, ונשמט מכסאו, וישב על גבי קרקע. מספרים, זלגו עיניו דמעות, לקה העולם כולו: שלישי בזיתים, ושליש בחטים, ושליש בשעורים.

נציחי: בני / והאריכו המפרשים בדבר מדוע מחייך הקב"ה בזה. והיו שהטבירו (ראה הרמב"ם בהקדמתו למשנה תורה) שמה שלא קיבלו הוראת בת קול הריהו משום אמונתם בנצחיות התורה, שאין אפילו נביא יכול לשנותה, ולכן שמח הקב"ה במה שעמדו על דעתם.

וכיכיו / לדעת רש"י היה זה ייחודי (וראה בתוס' ד"ה וקרע) אכן הרמב"ן ועוד מפרשים סבורים שהיה זה חמור מנידיו, שמשם החרימוהו בחרם גמור. ונעשו זאת משום שלא רצה לקבל את דעת הרוב והתירס נגדם, והוא כעין זקן ממרא (וראה גם ברש"י ברכות).

לבש שחורים / שמשום דרך ארץ וכבוד נהג ר' עקיבא כאילו הוא המנודה ולא ר' אליעזר, ואף סנוון דבריו כן הוא, שלא אמר שהבדילוהו חבריו מהם אלא שהם בדלים ממנו (מהרש"א).

אורח ההלכה

לא בשמים היא / נאמר בתורה "לא בשמים היא" ומכאן שאין נביא רשאי לחדש הלכה בתורה. ואם בא נביא ואסילו עשה אותות ומופתים ואמר שיש שלחו להוסיף או לגרוע מצוות, אי אסילו לפרש פירוש חיש במצוות או בדברי הלכה – הרי זה נביא שקר.

(רמב"ם, ספר המדע, הלכות יסודי התורה, פ"ט ה"א)

וזה הוא הקרוי תנור של עכנאי. ושואלים: מאי [מה פירוש], ומדוע קוראים לו **עכנאי** (נחש)? אמר רב יהודה אמר שמואל: שהקיפו עליו חכמים דברים כעכנא זו, כנחש זה השוכב בעיגול, וטמאוהו. תנא [שנה החכם]: באותו היום שדנו בדבר, השיב ר' אליעזר כל תשובות שבעולם להוכיח דעתו ולא קיבלי הימנו. לבסוף כשלא יכול להוכיח

בטענותיו אמר להם לחכמים: אם הלכה כמותי – חרוב זה יוכיח, נעקר חרוב

ממקומו מאה אמה. ואמרי לה [ויש אומרים] ארבע מאות אמה. אמרו לו

חכמים: אין מביאין ראייה מן החרוב לענין הלכה. חזר ואמר להם: אם

הלכה כמותי – אמת המים יוכיחו. חזרו המים אשר באמת המים

לאחוריהם וזרמו בכיוון ההפוך. אמרו

לו: אין מביאין ראייה מאמת המים. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי –

כותלי בית המדרש יוכיחו. ואכן הטו

כותלי בית המדרש ליפול. גער בהם

ר' יהושע ככתלים, אמר להם: אם

תלמידי חכמים מנצחים זה את זה

(מתווכחים) בהלכה, אתם מה טיבכם

כריב זה? מספרים: לא נפלו הכתלים

מפני כבודו של ר' יהושע, ולא זקפו

לגמרי מפני כבודו של ר' אליעזר,

ועדיין מטין ועומדין. חזר ר' אליעזר

ואמר להם: אם הלכה כמותי – מן

השמים יוכיחו. יצאתה בת קול

משמים ואמרה להם: מה לכם אצל ר'

אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום.

עמד ר' יהושע על רגליו ואמר: כבר

נאמר בתורה: "לא בשמים היא"

(דברים ל, יב). ושואלים: מאי [מה]

משמעותו של פסוק זה "לא בשמים

היא"? לעניננו? אמר ר' ירמיה: שכבר

נתנה תורה מהר סיני, ועל כן אין אנו

משגיחין בבת קול, שכבר כתבת

בהר סיני בתורה "אחרי רבים

להטות" (שמות כג, ב), וכיון שדעת

הרבים בניגוד לר' אליעזר, אין הלכה

כמותו. מסופר, שנים רבות לאחר אותו

מעשה, אשכחיה [מצאון] ר' נתן

לאליהו, אמר לו: מאי עביד קודשא

כריך הוא כההיא שעתא [מה עשה

הקב"ה באותה שעה] שאמר ר' יהושע מה

שאמר? אמר לו: קא חייך ואמר [חייך

ואמר] נצחוני בני, נצחוני בני שהרי

הביאו ראייה מן התורה. אמרו: אותו

היום הביאו כל טהרות שטיהר ר'

אליעזר על ידי תנור זה, ושרפום באש.

ונמנו עליו כהצבעה וברכוהו (כלשון

נקיה: נידו אותו). ואמרו: מי ילך

ויודיעו שהוא מנודה? אמר להם ר'

עקיבא שהיה תלמידו ואוהבו: אני אלך,

שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיעו

בדרך מכאיבה ומעליבה, ונמצא מחריב

את כל העולם כולו. מה עשה

מסורת הש"ס

א. ראה ירושלמי מר"ק פ"ג ה"א.

ב. (כל הספור) ירושלמי שם (בשינויים רבים).

ג. ברכות נב, א. עירובין ז, א. פסחים קיד, א. יבמות יד, א. חולין מד, א.

ד. ראה ירושלמי סנהדרין פ"ד ה"ב.

ה. ברכות יט, א. וראה ירושלמי מר"ק שם.

נכוח

שהקיפו דברים בכתי"י שהקיפוהו הלכות.

ממקומו מאה אמה בכתי"י ממקומו והלך מאה אמה וחזר וישב.

חזרו אמת המים בכז"י: חזרו המים.

ראיה מאמת – הלכה כמותי בכתי"י: ראייה מן המים. וחזרו המים למקומו אמר להם אם כמותי הוא.

לא נפלו בכתי"י ומקורות: תנא, לא נפלו.

יצאתה בת קול ואמרה בכתי"י: יצאתה בת קול ואמרה להם.

אין אנו משגיחין בכתי"י: אין משגיחין.

כתבת בהר סיני בתורה בכתי"י ומקורות: נתת לנו על הר סיני וכתוב בה.

ונמצא מחריב את כל העולם כולו בכתי"י ומקורות: ויחריב את העולם.

וישב לפניו בכתי"י ומקורות: וחלץ מנעליו והלך וישב לו.

כמדומה לי שחברים בכתי"י: כמדומה לי שחברים.

אישים

רבי אליעזר

הוא ר' אליעזר בן הורקנוס, המכונה ר' אליעזר הגדול, מרובלי התנאים בתקופה שלאחר חורבן הבית.

ר' אליעזר היה בן למשפחת לויים עשירה אשר התייחסה על נאצאיו של משה בבינו. אף כי החל בלמוד התורה בגיל מבוגר הגיע עד מדרה להיות תלמידו המובהק והאהוב של רבן יוחנן בן זכאי. רבו הפליג כל כך בשבחיו עד שאמר "אם יהיו כל חכמי ישראל ככף מאזניים, ואליעזר בן הורקנוס ככף שניה – מכריע את כולם".

ר' אליעזר הצטיין בכוח זכרון מופלא, וכל מימי השתדל להנהיג בהלכה ובלמוד התורה רק בדרךם של רבותיו, בלי להוסיף על דבריהם. למרות זאת, אף שהיה תלמידו המובהק של רבן יוחנן בן זכאי, מבית הלל, נחשב ר' אליעזר לטוטה בדעותיו אחרי בית שמאי, בעוד שחבירו הקרוב ר' יהושע [בן חנניה] היה מייצג את שיטת בית הלל בטהרתה, והמחלוקות ביניהם בגופי הלכה יסודיים מופיעות לרוב במשנה.

ומשום שהיה ר' אליעזר הגדול סבור כי הוא מייצג שיטת החכמים הראשונים בשלמותה, לא נכנע לדעת הרוב, עד שהגיעו הדברים לידי כך שהוכרחו חכמי דורו ובראשם גיסו רבן גמליאל (ר' אליעזר נשא את אימא שלום, אחות רבן גמליאל) להחרימו, כדי שלא תרבה המחלוקת בישראל. חרם זה לא הותר אלא סמוך למותו.

כפי הנראה ממקורות רבים עסק ר' אליעזר גם בתורת הסוד (מעשה מרכבה). בין השאר מייחסים לו את חיבורו של מדרש הבריאה "פרקי ר' אליעזר".

כל חכמי הדור הבא היו תלמידיו, והגדול שבהם היה ר' עקיבא. בנו של ר' אליעזר, הורקנוס, היה אף הוא חכם חשוב.

טפח – נתקלקל. אך גדול = מכה גדולה. רבן גמליאל – כשאל היה, ועל פיו נעשה. שלא ירבו מחלוקות – שלא ירגילו הימחל לחלוק על המכונים. אימא שלום – כך שמה. בין מלא לחסר – סבורה היתה שיהא החדש חסר וקבוע ציוס שלשים, ולא יפול ציוס החדש על פניו. והיה מלא, ולא נקבע עד יום שלשים ואחד, ולא נזהרה בו ציוס שלשים ונפל על פניו.

מבית אבי אבא – מבית אבי המשפחה, שנת כשאלים היתה, והם מבית דוד. חוץ משערי אונאה – לפי שער הלז הוא, וקרוז להוריד דמעות. המאנה את הגר – אונאת דברים. הלוחצו = דוחקו. לא תהיה לו בנושה – לחץ הוא, שדוחקו לתבוע חובו. הכי גרסינו: מאי שנא מאנה דכתיב ביה תלתא: "וגר לא תונה", "ולא תונה אותה", "ולא תונה איש את עמיתו" – וגר בכלל עמיתו הוא. לוחצו נמי תלתא כתיב ביה – "וגר לא תלחץ", "ולא תלחצנו" "ולא תהיה לו כנושה". מום שבר אל תאמר לחבדך – כיון דגרים הייתם – גנאז הוא לכס להזכיר שם גירות. מאז דאית ליה זקיפא בדיותקיה לא נימא לחבריה זקיפא ביניתא – מי שיש לו תלוי במשפחתו לא יאמר לעבדו או בן ביתו תלה לי דג זה, שכל שם תלויים גנאז הוא לו.

משנה אין מערבין פירות בפירות – בעל הבית שאומר פירות שלה פלוני אני מוכר כך וכך קאין, לא יערבנו בפירות שלה אחרת.

תוספות

מבית אבי אבא – פירש בקונטרס: מבית דוד אבי משפחה, שבת נשיאים היתה, והם מבית דוד.

חוץ משערי אונאה – לפי שער הלב היא, וקרוז להוריד דמעות. משמע – משום דנפקא לעיל מקרא דתהלים דשערי דמעה לא ננעלו. ובתנא דחק כן, דהא דריש לעיל רב חסדא בהדיא, מדכתיב "הנה ה' נצב על חומות אנך". ושם מבית דוד רבן גמליאל היתה מקובלת שהיה אבי המשפחה, ולא אדוד קאמר. כדאשכחן נמי (ראש השנה כה, א) דאמר רבן גמליאל: מקובלני מבית אבי אבא שפעמים בא בארוכה כו'. **ואמרי** לה בארבעים וששה – יש מפרש משום דחשיב "כי גרים הייתם" וכיוצא בה.

ב משנה

אין מערבין פירות בפירות אפילו חדשים בחדשים.

ויש אומרים: אף בצק שבידי אשה טפח, והתקלקל. תנא [שנה החכם]: חרוץ אף גדול היה באותו היום, שבכל מקום שנתן בו עיניו ר' אליעזר גשרף. ואף רבן גמליאל, שעמד בראש החכמים ביבנה, ועל פיו עשו מה שעשו היה בא בספינה באותה שעה, עמד עליו נחשול לטבעו. אמר: כמדומה לי שאין זה אלא בשביל ר' אליעזר בן הורקנוס,

ויש אומרים: אף בצק שבידי אשה טפח. תנא: אף גדול היה באותו היום, שבכל מקום שנתן בו עיניו רבי אליעזר גשרף. ואף רבן גמליאל היה בא בספינה, עמד עליו נחשול לטבעו. אמר: כמדומה לי שאין זה אלא בשביל רבי אליעזר בן הורקנוס. עמד על רגליו ואמר: רבוננו של עולם, גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי, ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך, שלא ירבו מחלוקות בישראל. נח הים מוּעָפּוּ. – אימא שלום דביתו דרבי אליעזר אחתיה דרבן גמליאל הנאי. מההוא מעשה ואילך לא הנה שבקה ליה לרבי אליעזר למיפל על אפיה. ההוא יומא ריש ירחא הנה, ואיחלף לה בין מלא לחסר. איכא דאמרי: אתא עניא וקאי אבבא, אפיקא ליה ריפתא. אשכחתי דנפל על אנפיה, אמרה ליה: קום, קטלית לאחי. אדהכי נפק שיפורא מבית רבן גמליאל דשכיב. אמר לה: מנא ידעת? אמרה ליה: כך מקובלני מבית אבי אבא: כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה.

א תנו רבנן: המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין, והלוחצו עובר בשנים. מאי שנא מאנה – דכתיבי שלשה לאוין: "וגר לא תונה", "וכי יגור אתה גר בארצכם לא תונה אותו", "ולא תונה איש את עמיתו" – וגר בכלל עמיתו הוא. לוחצו נמי, שלשה כתיבי: "ולא תלחצנו", "וגר לא תלחץ", "ולא תהיה לו כנושה" – וגר בכלל הוא! – אלא: אחד זה ואחד זה בשלשה. תנא, רבי אליעזר הגדול אומר: מפני מה הזהירה תורה בשלשים וששה מקומות, ואמרי לה בארבעים וששה מקומות בגר – מפני שסורו רע. מאי דכתיב "וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים"? תניא, רבי נתן אומר: מום שבר אל תאמר לחבדך, והיינו דאמרי אינשי: דזקיף ליה זקיפא בדיותקיה לא נימא ליה לחבריה "זקיף ביניתא".

שמפני צערו וכאבו מענישים כל מי שפגע בו. עמד על רגליו ואמר: רבוננו של עולם! גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי לנדוותי, ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך, שלא ירבו מחלוקות בישראל. ואז נח הים מוּעָפּוּ. מסופר, אימא שלום דביתו דרבי אליעזר אחתיה דרבן גמליאל הואי [אמא שלום, אשתו של ר' אליעזר, אחותו של רבן גמליאל היתה]. מההוא מעשה ואילך, לא הוה שבקה ליה לר' אליעזר למיפל על אפיה [מאותו מעשה והלאה לא הניחה לו לר' אליעזר ליפול על פניו], שבשעת תפילת נפילת אפיים אדם מתחנן תחנונים מיוחדים, ופחדה שאז יתחנן ויבכה על צערו, וייענש אחיה בשל כך. ההוא יומא ריש ירחא הוה ואיחלף לה בין מלא לחסר [אותו יום ראש חדש היה, והתחלף לה בין מלא לחסר] שהיא חשבה שיום זה ראש חדש הוא, ואין בו נפילת אפיים, ושעתה, שלא היה זה ראש חדש. איכא דאמרי: אתא עניא וקאי אבבא, אפיקא ליה ריפתא [ויש אומרים: שבא עני ועמד על הדלת, והיא הוציאה לו פת] מכל מקום, באותה שעה לא השגיחה עליו, אשכחתי דנפל על אנפיה [מצאתו שהוא נופל על פניו בתפילה]. אמרה ליה: קום, קטלית לאחי. [אמרה לו: קום, כבר הרגת את אחי]. אדהכי נפק שיפורא [בינתיים יצא קול שופר] מבית רבן גמליאל להורות לרבים דשכיב [שמח] הנשיא. אמר לה: מנא ידעת [מנין ידעת] שימות? אמרה לו: כך מקובלני מבית אבי אבא: כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה. ואדם שמצרים אותו, כך קורה למצרי. **א** תנו רבנן [שנו חכמים]: המאנה (המצער) את הגר, עובר בשלשה לאוין [מצוות לא תעשה] והלוחצו (דוחקו) בעניני ממונות, וכדברים אחרים עובר בשנים. ושואלים: מאי שנא [במה שונה] דין המאנה, דכתיבי [שנאמר] שלשה לאוין בו: "וגר לא תונה" (שמות כב, ב), "וכי יגור אתה גר בארצכם לא תונה אותו" (ויקרא יט, לג), "ולא תונה איש את עמיתו" (ויקרא כה, יז) – וגר בכלל עמיתו הוא. אם כן שלשה איסורים הם. אולם לוחצו נמי [גם כן] שלשה כתיבי [נאמר]: "וגר לא תונה ולא תלחצנו" (שמות כב, ב), "וגר לא תלחץ" (שמות כג, ט), "ולא תהיה לו כנושה" (שמות כב, כד). ופסוק זה כללי הוא, והרי גר בכלל הוא! אלא כך יש לומר: אחד זה המאנה את הגר ואחד זה הלוחצו אותו עובר בשלשה לאוין. תניא [שנויה ברייתא]: ר' אליעזר הגדול אומר: מפני מה הזהירה תורה בשלשים וששה מקומות, ואמרי לה [יש אומרים] בארבעים וששה מקומות בגר שלא לצער אותו – מפני שסורו רע שעלול הדבר להחזירו לדרך רעה. מאי דכתיב [מהו שנאמר] "וגר לא תונה ולא תלחצנו, כי גרים הייתם בארץ מצרים" (שמות כב, ב), תניא [שנויה ברייתא]: ר' נתן אומר: פירוש הכתוב הוא: מום שבר אל תאמר לחבדך, שהרי ישראל עצמם גרים היו, וכיצד יכולים הם להעליב גר אחר? והיינו דאמרי אינשי [והוא שאומרים בני אדם] כפתגם מקובל: דזקיף ליה זקיפא בדיותקיה [מי שיש לו תלוי במשפחתו] לא נימא ליה לחבדך זקיף ביניתא [לא יאמר לחבדך תלה לי דג]. שעצם לשון תליה גנאי הוא לאותה משפחה, ואין הם מוכירים לשון זו מפני הבושה.

ב משנה אין מערבין פירות בפירות, שאם מוכר אדם פירות ממקום מסוים אינו רשאי לערב בהם פירות אחרים, אפילו פירות חדשים בחדשים, שאין בכך לכאורה כל הפסד לקונה.

עיונים

מבית אבי אבא / ראה בתוס', וכן כתב הריטב"א שגראה שמסורת היתה בידה מרבן גמליאל או רבן שמעון, ולפי שהיו מהניי הדור לא לימדו כל כך ברבים, ולא היו דבריהם מפורסמים ביישובות.

חוץ משערי אונאה / ואף שחכמים נהנו כדין בענין זה, מכל מקום לא נקו מעונש על עלבונם וצערו. (ריעב"ץ)

שלשים וששה – ארבעים וששה / והתנחומא גרס חמישים ושמונה. ונראה שההבדלים תלויים בשאלה איזה פסוקים מונים בכלל זה, אם כל מקום שהזהירה תורה על הגר או מקומות שפירשה במיוחד וכו' (ראב"ד).

פרו רע / רש"י: מירש: יצרו רע (בהורות יג א. וראה רש"ש שם).

אורח הלה

אונאת הגר / צריך להזהר ביותר באונאת הגר, בין באונאת דברים, בין בגנאז ובין כפסונא, כפי שהזהירה עליו התורה בהרבה מקומות.

(שריע' חר"ם רכת, ב)

מסורת הש"ס

- ו. (הביטוי) מנהל ג. א.
- ז. הוריות יג. א. מכילתא משפטים פ"ח.
- ח. מכילתא שם.

גרסות

ושליש בשעורים בכת"י ומקורות: ומחצה בשעורים. טפח בכת"י ומקורות וכן במהרש"ל: טפח.

אך גדול בכת"י ומקורות: אף גדול.

עמד עליו נחשול בכת"י: עמד נחשול שבים.

בשביל ר' אליעזר בן הורקנוס בכת"י ומקורות: בשביל בן הורקנוס.

לכבוד בכת"י: לכבוד עשיתי. נח הים בכת"י ומקורות: מיד נח הים.

אשכחתי דנפל בכת"י: עד דאתא אשכחתי דנפל.

גמליאל דשכיב בכת"י: גמליאל.

מבית אבי אבא בכת"י: מבית אבא.

ננעלים בכת"י: ננעלו.

עובר בשנים בכת"י: עובר בשני לאוין.

דכתיבי שלשה לאוין בכת"י: דכתיב.

ואחד זה בשלשה בכת"י: ואחד זה בשלשה לאוין.

תניא ר' נתן אומר בכת"י: חנא משום ר' נתן אמרו ויש נוסח: תניא ר' נתן אומר.

בדיותקיה ויש בכת"י: בדיטקיה.

לשון

בדיותקיה מקור המלה הוא בפרסית הבינונית duiak ומשמעה: משפחה.

LANGUAGE

Canopied bed [*kinof*] – קינוף: Apparently from the Greek *κωνοπέδιον*, *konopeion*, meaning a couch or bed surrounded by curtains.

Parlor [*teraklin*] – טרקלין: From the Greek *τρίκλιον*, *triklinion*. Originally meaning a room with three beds, it eventually came to mean a large parlor or guest room.

Roman triclinium, or parlor

NOTES

To remove his phylacteries – לחלוץ תפליין: *Tosafot* point out that in fact the lighting of the Shabbat candles is performed after the removal of one's phylacteries, and therefore Hyrcanus appeared to be acting appropriately. He failed to notice that in his concern for his father it was already very late. Consequently, they should have lit candles first.

He and his mother went insane – נטרפה אמו נטרפה: Rabbi Eliezer mentioned his wife because women are obligated to light the Shabbat candles, and she had not yet lit them (Ramah).

They entered and sat before him – נכנסו וישבו לפניו: The real reason the Sages had not come to visit Rabbi Eliezer until then was that he had been ostracized several years earlier. They lied to him about this so as not to cause him pain.

Although it is prohibited to sit within four cubits of an ostracized person, in addition to other restrictions against contact with him, it is nevertheless permitted for him to teach Torah and for others to learn Torah from him, which is why he was distressed that they had not come earlier to learn Torah from him (Ramah).

Your death will be worse than theirs – שלך קשה משלהן: Some explain that Rabbi Eliezer said this because Rabbi Akiva was more righteous than the other Sages, and God is more strict in His judgment of the righteous, or because he was sharper and had greater intellectual capacity than the rest (Ramah). Some add that it was Rabbi Akiva who ruled that one who does not attend Torah scholars is liable to receive the punishment of death at the hands of Heaven. Consequently, God was more particular with him about this matter (see *Margaliyyot HaYam*).

והא רבי עקיבא מרבי יהושע גמיר לה? והתנאי: "כשתלה רבי אליעזר נכנסו רבי עקיבא וחביריו לבקרו. הוא יושב בקינוף שלו. והן יושבין בטרקלין שלו."

ואותו היום ערב שבת היה, ונכנס הורקנוס בנו לחלוץ תפליין. גער בו ויצא בנייפה. אמר להן לחביריו: 'במדומה אני שדעתו של אבא נטרפה'. אמר להן: 'דעתו ודעת אמו נטרפה. היאך מניחין איסור סקילה, ועוסקין באיסור שבות?'

כיון שראו חכמים שדעתו מיושבת עליו, נכנסו וישבו לפניו מרחוק ארבע אמות.

אמר להם: 'למה באתם?' אמרו לו: 'ללמוד תורה באנו'. אמר להם: 'יעד עכשיו, למה לא באתם?' אמרו לו: 'לא היה לנו פנאי'. אמר להן: 'תמיה אני אם ימותו מיתת עצמן'. אמר לו: 'רבי עקיבא: 'שלך קשה משלהן'.

The Gemara asks: And did Rabbi Akiva learn these *halakhot* from Rabbi Yehoshua? But isn't it taught in a *baraita*: When Rabbi Eliezer^p took ill, Rabbi Akiva and his colleagues came to visit him. He was sitting on his canopied bed [*bekinof*],^l and they were sitting in his parlor [*biteraklin*];^l they did not know if he would be able to receive them, due to his illness.

And that day was Shabbat eve, and Rabbi Eliezer's son Hyrcanus entered to remove his phylacteries,ⁿ as phylacteries are not worn on Shabbat. His father berated him, and he left reprimanded. Hyrcanus said to his father's colleagues: It appears to me that father went insane, since he berated me for no reason. Rabbi Eliezer heard this and said to them: He, Hyrcanus, and his mother went insane.ⁿ How can they neglect Shabbat preparations with regard to prohibitions punishable by stoning, such as lighting the candles and preparing hot food, and engage in preparations concerning prohibitions by rabbinic decree, such as wearing phylacteries on Shabbat?

Since the Sages perceived from this retort that his mind was stable, they entered and sat before himⁿ at a distance of four cubits, as he was ostracized (see *Bava Metzia* 59b). It is forbidden to sit within four cubits of an ostracized person.

Rabbi Eliezer said to them: Why have you come? They said to him: We have come to study Torah, as they did not want to say that they came to visit him due to his illness. Rabbi Eliezer said to them: And why have you not come until now? They said to him: We did not have spare time. Rabbi Eliezer said to them: I would be surprised if these Sages die their own death, i.e., a natural death. Rather, they will be tortured to death by the Romans. Rabbi Akiva said to him: How will my death come about? Rabbi Eliezer said to him: Your death will be worse than theirs,ⁿ as you were my primary student and you did not come to study.

PERSONALITIES

Rabbi Eliezer – רבי אליעזר: The *tanna* Rabbi Eliezer ben Hyrcanus, also called Rabbi Eliezer the Great, lived through the destruction of the Second Temple. Rabbi Eliezer was born to a wealthy family that traced its lineage to Moses. He began to study Torah only at the age of twenty, when he went to Jerusalem to study under Rabban Yohanan ben Zakkai. Rabban Yohanan ben Zakkai had great esteem for Rabbi Eliezer and considered him the greatest of his disciples, so much so that he claimed he was equal to all the other Sages of the Jewish people combined. Rabban Yohanan ben Zakkai described Rabbi Eliezer as a plastered wall that does not lose a drop. His Torah knowledge was based mostly on the traditions he received from his teacher. His opinion differed from that of his teacher in that he tended to agree with the opinions of Beit Shammai. Rabbi Eliezer began to teach Torah before the

destruction of the Temple, and he was among the students of Rabban Yohanan who joined the latter in founding the great yeshiva in Yavne after that tragedy. Rabbi Eliezer married Imma Shalom, the sister of the *Nasi*, Rabban Gamliel of Yavne. Following a fundamental dispute between Rabbi Eliezer and the other Sages with regard to the process of halakhic decision making, Rabban Gamliel had him ostracized.

Rabbi Eliezer's colleagues were the other disciples of Rabban Yohanan ben Zakkai. In particular, there are many documented discussions between Rabbi Eliezer and Rabbi Yehoshua, who was Rabbi Eliezer's closest colleague. His primary student was Rabbi Akiva, but he taught other scholars in his generation as well. His son Hyrcanus was also one of the *tanna'im*.

Like a dog...like a paintbrush – כְּכֶלֶב...כְּמַכּוֹחַ: When referring to himself, Rabbi Eliezer employed more lowly imagery, comparing himself to a dog lapping from the sea, whereas with regard to his students he used more dignified imagery, comparing them to a paintbrush (Maharsha).

And their purification is as they are [bema shehen] – טְהוּרָתָן בְּמַה שֶׁהֵן: The Ramah had a version of the text that reads: Their purification is effected by a minimal amount [bemashehu], i.e., since these utensils are typically stuffed with items, if they are damaged even to a minimal degree, they are nullified from the category of vessels and are consequently pure.

נָטַל שְׁתֵּי זְרוּעוֹתָיו וְהִנִּיחָן עַל לִבּוֹ, אָמַר: 'אֹי לָכֶם, שְׁתֵּי זְרוּעוֹתַי, שֶׁהֵן בְּשֵׁי סִפְרֵי תוֹרָה שְׁנֵגְלָלִין. הִרְבֵּה תוֹרָה לְמַדְתִּי, וְהִרְבֵּה תוֹרָה לִימַדְתִּי. הִרְבֵּה תוֹרָה לְמַדְתִּי, וְלֹא חִסְרָתִי מִרְבּוּתָּהּ, אֲפִילוֹ כְּכֶלֶב הַמִּלָּקֵק מִן הַיָּם. הִרְבֵּה תוֹרָה לִימַדְתִּי, וְלֹא חִסְרוֹנִי תְלִמִּידֵי אֶלָּא כְּמַכּוֹחַ בְּשׂוּפָרָה.

וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שְׁאֵנִי שׁוֹנֶה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת הַלְכוֹת בְּבִהְרֵת עֲזָה, וְלֹא הָיָה אָדָם שׁוֹאֲלֵנִי בְּהֵן דְּבַר מַעוֹלָם. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שְׁאֵנִי שׁוֹנֶה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת הַלְכוֹת, וְאִמְרִי לָהּ שְׁלֹשֹׁת אֲלָפִים הַלְכוֹת, בְּנִטְיַעַת קְשׁוּאִין, וְלֹא הָיָה אָדָם שׁוֹאֲלֵנִי בְּהֵן דְּבַר מַעוֹלָם, חוּץ מִעֲקִיבָא בֶן יוֹסֵף.

פַּעַם אַחַת, אָנִי וְהוּא מֵהֶלְכִין הֵיינוּ בַּדֶּרֶךְ. אָמַר לִי: "רַבִּי, לְמַדְנִי בְּנִטְיַעַת קְשׁוּאִין." אִמְרָתִי דְּבַר אֶחָד נִתְמַלְאָה כָּל הַשָּׂדֶה קְשׁוּאִין. אָמַר לִי: "רַבִּי, לְמַדְנִי נְטִיעַתָּן – לְמַדְנִי עֲקִירָתָן." אִמְרָתִי דְּבַר אֶחָד, נִתְקַבְּצוּ כּוֹלֵן לְמָקוֹם אֶחָד.

אָמְרוּ לוֹ: 'הַבְּדוּר, וְהָאֵמוּס, וְהַקְמִיעַ, וְצִרוֹר. הַמְּרַגְלִיּוֹת, וּמִשְׁקוֹלֵת קִטְנָה, מַהוּ? אָמַר לָהֶן: 'הֵן טְמֵאִין, וְטְהוּרָתָן בְּמַה שֶׁהֵן.

מִנְעַל שֶׁעַל גְּבִי הָאֵמוּס, מַהוּ? אָמַר לָהֶן: 'הוּא טְהוֹר. וְיִצְאָה נִשְׁמָתוֹ בְּטְהָרָה. עֲמַד רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ עַל רַגְלָיו, וְאָמַר: 'הוּא טְהוֹר הַנָּדָר, הוּא טְהוֹר הַנָּדָר!

Rabbi Eliezer raised his two arms and placed them on his heart, and he said: Woe to you, my two arms, as they are like two Torah scrolls that are now being rolled up, and will never be opened again. I have learned much Torah, and I have taught much Torah. I have learned much Torah, and I have not taken away from my teachers, i.e., I have not received from their wisdom, even like a dog lapping from the sea. I have taught much Torah, and my students have taken away from me, i.e., they have received from my wisdom, only like the tiny amount that a paintbrush^N removes from a tube of paint.

Moreover, I can teach three hundred *halakhot* with regard to a snow-white leprous mark [*bebaheret*], but no person has ever asked me anything about them. He could not find a student who could fully understand him in those matters. Moreover, I can teach three hundred *halakhot*, and some say that Rabbi Eliezer said three thousand *halakhot*, with regard to the planting of cucumbers by sorcery, but no person has ever asked me anything about them, besides Akiva ben Yosef.

Rabbi Eliezer described the incident: Once he and I were walking along the way, and he said to me: My teacher, teach me about the planting of cucumbers. I said one statement of sorcery, and the entire field became filled with cucumbers. He said to me: My teacher, you have taught me about planting them; teach me about uprooting them. I said one statement and they all were gathered to one place.

After these comments, the Sages asked him questions of *halakha*: What is the *halakha*, with regard to ritual impurity, of a ball made of leather and stuffed with rags, and likewise a last,⁸ the frame on which a shoe is fashioned, which is made of leather and stuffed with rags, and likewise an amulet wrapped in leather, and a pouch for pearls, wrapped in leather, and a small weight, which is wrapped in leather? Rabbi Eliezer said to them: They are susceptible to impurity, and their purification is effected by immersing them in a ritual bath as they are,^N as there is no need to open them up.

They asked him further: What is the *halakha* with regard to a shoe that is on a last? Is it considered a complete vessel, which needs no further preparation, and is therefore susceptible to impurity? Rabbi Eliezer said to them: It is pure, and with this word, his soul left him in purity. Rabbi Yehoshua stood on his feet and said: The vow is permitted; the vow is permitted; i.e., the ostracism that was placed on Rabbi Eliezer is removed.

BACKGROUND

Last [*immum*] – אָמוּס: From the context it is apparent that a last was made of leather and filled with strips of fabric. There were also lasts made of wood, like those produced today. Some say that the word derives from the Semitic root *im*, in the sense of a base or mold.

Pair of lasts from the geonic period found in Europe

NOTES

Was striking his flesh – היה מכה בבשרו: The early commentaries ask how Rabbi Akiva could have done this, as the verse states: “You shall not make any cuttings in your flesh for the dead” (Leviticus 19:28). Some explain that this is prohibited only in front of the body of the deceased, but it is permitted when not in front of it. Another explanation is that the prohibition refers only to cutting, and Rabbi Akiva rather struck his flesh until he bled. An alternative explanation is that Rabbi Akiva struck himself not out of grief for the death of Rabbi Eliezer but over the loss of Torah, which is considered like cutting one’s body due to suffering other than death, which is not prohibited by the Torah (see *Tosafot* and *Meiri*).

But you may learn to understand and teach – אתה למד – להבין ולהורות: The Sages learned all the aspects of sorcery and its details by tradition, and even after court executions had been discontinued a few traditions were retained by several families of Sages. They studied sorcery so that the Sanhedrin would be able to rule in cases of sorcerers and to distinguish between real sorcery and deception. In addition, it enabled them to examine whether one who performs miracles to substantiate his prophecy is performing acts of sorcery or he is a true prophet (Rav Hai Gaon).

HALAKHA

To teach oneself is different – להתלמד שאני: Although practicing sorcery is forbidden, it is permitted to perform an act of sorcery for the purpose of learning how it is done. This is indicated by the Rambam although he does not cite this *halakha* explicitly (see Rambam *Sefer Shofetim*, *Hilkhot Sanhedrin* 2:1).

לְמוֹצָאֵי שַׁבָּת פָּגַע בּוֹ רַבִּי עֲקִיבָא מִן קֶסְרֵי לֹדוֹ. הָיָה מְכָה בְּבִשְׂרוֹ עַד שֶׁדָּמּוֹ שׁוֹתֵת לְאַרְץ. פָּתַח עָלָיו בְּשׁוּרָה, וְאָמַר: “אָבִי, אָבִי, רֶכֶב יִשְׂרָאֵל, וּפָרָשָׁיו”. הִרְבָּה מְעוֹת יֵשׁ לִי, וְאֵין לִי שׁוֹלְחַנִּי לְהַרְצוֹתָן.”

אֶלְמָא, מִרְבִּי אֱלִיעֶזֶר גְּמַרְהָ! גְּמַרְהָ מִרְבִּי אֱלִיעֶזֶר, וְלֹא סְבָרָה. הָדַר גְּמַרְהָ מִרְבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְאַסְבָּרָה נִהְיָה.

הֵיכִי עֲבִיד הָכִיז וְהֵאָנִן תֵּנִן: “הָעוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה חַיִּיב!” לְהִתְלַמֵּד שְׂאֵנִי. דָּאֲמַר מֶר: “לֹא תִלְמַד לַעֲשׂוֹת”. לַעֲשׂוֹת אֵי אֲתָה לָמַד, אֲבָל אֲתָה לָמַד לְהַבִּין וּלְהוֹרוֹת.

Rabbi Akiva was not present at the time of his death. **At the conclusion of Shabbat, Rabbi Akiva encountered the funeral procession on his way from Caesarea to Lod. Rabbi Akiva was striking his fleshⁿ in terrible anguish and regret until his blood flowed to the earth. He began to eulogize Rabbi Eliezer in the row of those comforting the mourners, and said: “My father, my father, the chariot of Israel and its horsemen” (II Kings 2:12). I have many coins, but I do not have a money changer to whom to give them, i.e., I have many questions, but after your death I have no one who can answer them.**

The Gemara returns to the matter at hand: **Apparently, Rabbi Akiva learned the *halakhot* of gathering cucumbers through sorcery from Rabbi Eliezer, not from Rabbi Yehoshua. The Gemara answers: He learned it from Rabbi Eliezer but he did not understand it. Later he learned it from Rabbi Yehoshua, and Rabbi Yehoshua explained it to him.**

The Gemara asks: **How could Rabbi Eliezer have performed that act of sorcery? But didn’t we learn in the mishna that one who performs an act of sorcery is liable?** The Gemara answers: Performing sorcery not in order to use it, but in order **to teach oneself the *halakhot* is differentⁿ**, and it is permitted; as the Master says that it is derived from the verse: “**You shall not learn to do like the abominations of those nations. There shall not be found among you ... one who uses divination, a soothsayer, an enchanter, or a sorcerer**” (Deuteronomy 18:9–10), so that **you shall not learn**, i.e., it is prohibited for you to learn, in order **to do**, but **you may learn**, i.e., it is permitted for you to learn, in order **to understand** the matter yourself and **teachⁿ** it to others.

הדרן עלך ארבע מיתות

מסורת הש"ס

א. (כל המעשה) ירושלמי
שבת פ"ב ה"ו (בשנויים).
אדר"י פכ"ה (בשנויים).

גרסות

ר' עקיבא וחביריו בכת"י
ובמקורות: חכמים.

חביריו בכת"י: לחביריו
ש' אבא ויש גם: לחכמים.

מרחוק ארבע בכת"י:
ברחוק ארבע.

שהן בכת"י ומקורות:
שאתם.

אלא כמכחול בכת"י:
אפילו כמכחול.

לשון

קינוח
מקור המלה הוא כנראה
כינוח (קונסיון) שמשמעו:
מטה שיש לה וילונות
מסביב.

טרקליו

מקור המלה הוא בינונית
τράκλιον (טרקלינון)
שמשמעה כיסודי חדר שיש
בו שלש מיטות להסב
עליהן. אך משמעותו
נרחבה למיטות של אולם,
חדר אורחים גדול.

החיים

טרקליו

טרקליו רומאי מתקופת
המשנה.

א ושואלים: והא [ודבר זה] ר' עקיבא מר' יהושע גמיר לה [למד אותה] ? והתניא [והר' שנויה ברייתא]: כשחלה ר' אליעזר נכנסו ר' עקיבא וחביריו לבקרו, הוא יושב בקינוף (בתוך כילה) שלו, והן יושבין בטרקליו שלו שלא ידעו אם יוכל לקבלם, מפני חוליו, ואותו היום ערב שבת היה ונכנס הורקנוס בנו לחלוץ תפלו, שהרי אין מניחים תפילין בשבת, גער בו אביו ויצא בנויפה, אמר להן הורקנוס לחביריו של אביו: כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה ונתבלבלה, שגוער בי ללא טעם, שמע ר' אליעזר אמר להן: דעתו של הבן ודעת אמו נטרפה, היאך מניחין איסור סקילה כלומר לדאוג לעניני שבת שיש בהם איסור סקילה כהדלקת הנר והכנת האיסור ועוסקין באיסור שבות של הנחת תפילין בשבת, שאינה אלא מדברי חכמים. כיון שראו חכמים מתוך דברים אלה שדעתו מיושבת עליו נכנסו וישבו לפניו מרחוק ארבע אמות שהרי מגודה היה, ואסור לשבת בתוך ארבע אמות של מגודה, אמר להם: למה באתם? אמרו לו: ללמוד תורה באנו שלא רצו לומר שבאו לבקרו בגלל מחלתו האחרונה. שאלם: ועד עכשיו למה לא באתם? אמרו לו: לא היה לנו פנאי, אמר להן: תמיה אני אם ימותו מיתת עצמן כדרך הטבע, אלא ימותו ביטורים על ידי הרומאים, אמר לו ר' עקיבא: שלי, דרך מיתתו, מהו אמר לו: מיתתך שלך תהא קשה משלהן שהרי אתה היית כתלמיד מובהק לי, ולא באת ללמוד. נטל ר' אליעזר שתי זרועותיו והניחן על לבו, אמר: אוי לכם שתי זרועותי שהן כשתי ספרי תורה שנגללין עכשיו, ושוב לא יתגלו. הרבה תורה למדתי והרבה תורה לימדתי, הרבה תורה למדתי ולא חסרתי מרבתי כלומר לא קבלתי מחכמתם אפילו ככלב המלקק מן הים. הרבה תורה לימדתי ולא חסרוני (קבלו מפני) תלמידי אלא כמכחול בשפופרת המוציא רק מעט מאוד מן הצבע, ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות מבהרת עזה בדיני צרעת ולא היה אדם ששואלני בהן דבר מעולם שלא מצא לו תלמיד היכול להגיע לסוף דעתו בדברים אלה, ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות, ואמרי לה [ויש אומרים שאמר] שלשת אלפים הלכות בנטיעת קשואין, על ידי כשפים, ולא היה אדם ששואלני בהן

א והא רבי עקיבא מרבי יהושע גמיר לה? והתניא:

א כשחלה רבי אליעזר נכנסו רבי עקיבא וחביריו לבקרו, הוא יושב בקינוף שלו והן יושבין בטרקליו שלו, ואותו היום ערב שבת היה, ונכנס הורקנוס בנו לחלוץ תפלו, גער בו ויצא בנויפה, אמר להן לחביריו: כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה, אמר להן: דעתו ודעת אמו נטרפה, היאך מניחין איסור סקילה ועוסקין באיסור שבות? כיון שראו חכמים שדעתו מיושבת עליו, נכנסו וישבו לפניו מרחוק ארבע אמות, אמר להם: למה באתם? אמרו לו: ללמוד תורה באנו. אמר להם: ועד עכשיו למה לא באתם? אמרו לו: לא היה לנו פנאי, אמר להן: תמיה אני אם ימותו מיתת עצמן, אמר לו רבי עקיבא: שלי מהו? אמר לו: שלך קשה משלהן, נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו, אמר: אוי לכם שתי זרועותי שהן כשתי ספרי תורה שנגללין, הרבה תורה לימדתי, והרבה תורה לימדתי, הרבה תורה לימדתי - ולא חסרתי מרבתי אפילו ככלב המלקק מן הים, הרבה תורה לימדתי - ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת, ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות בבהרת עזה, ולא היה אדם ששואלני בהן דבר מעולם, ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות, ואמרי לה שלשת אלפים הלכות, בנטיעת קשואין ולא היה אדם ששואלני בהן

והא - ויילתא דלקיטת קשואין, ר' עקיבא מר' יהושע גמיר לה? - נתמיה, קינוף - חרנצה עמודים וכילה פרוסה עליהם, כדאמרינן נסוכה (י, ח). לחלוץ תפיליו - של חזיו, דקסנר שנת לאו זמן תפילין הוא, ואסור להניחן שנה ילא נהן לרשות הרבים, שדעתו של אבא נטרפה - וקרוז הוא למות, שאליו היתה דעתו מיושבת היה חולץ תפיליו, איסור סקילה - הדלקת הנר והטונות חמין, ועוסקין נדנר שאליו חלץ איסור שבות דמניח תפילין בשבת חין כאלן איסור מלאכה, ואפילו ילא לרשות הרבים, דהא דרך מלגוש הוא ותכשיטין הוא לו נחול, ברחוק ארבע אמות - מפני הגדול שצרכוהו נמחלוקת תנורו של עכאלי, נננא מניעל (נט, נ), שלו מהו - נמה תהא מיתתו, שלך קשה משלהן - מפני שלנך פתוח כחולס, ואילו שמתני היית למד תורה הרבה, נטל - ר' אליעזר שתי זרועותיו, שנגללין - כשנגללין ספר תורה והכתב מכוסה כך תתעלם ותתחכסס תורה שנגללין כשאותה, לפי שלא שמוני ולונו מומי, ולא חסרתי מרבתי ככלב המלקק מן הים - לפי חכמתם שהיתה גדולה חין תלמודי עולה לחסרם ולקבל מהם חכמה חלץ מעט ככלל המלקק מן הים, וכן תלמידי לא חסרוני ולא קבלו מחכמתי לחסר את יתרון חכמתי מהם אפילו כמו שחסר המכחול בשפופרת נטנול אחד, ולא חסרתי - כלומר לא חסרתי מחכמתם ממה שהיו מתחילה גדולים יותר ממני וגם עתה גדולים הם ממני, לפי שלא למדתי מחכמתם כי אם מעט מהם, שפופרת - קנה שנותנין זה כחול קיסס של עץ או של כסף שתוחנין מכחול נחוכו ומטנלו נכחול ומוליו, בבהרת עזה - נהלכות מראות ננעים, בנטיעת קשואים - הלכות מיני כשפים שעל ידיהם נתמלא כל השדה

תוספות

לחלוץ תפילין - מירש הקונטרס: של ר' אליעזר, אף על גב דלא היה ר' אליעזר ז' במקום אחד קרי ליה איסור שבות דכל שאסור חכמים לצאת בו לרשות הרבים אסור לצאת בו לחצר, והוא הדין אפילו יושב במקום אחד - אסור.
היאך מניחין איסור סקילה - משמע דמדליקין ואחר כך חולצין, וקשה: דבפרק "במה מדליקין" (שבת לה, ב ושם) משמע איפכא, דתניא: שלישית להדליק את הנר דברי ר' נתן, ר' יהודה אומר: שלישית לחלוץ תפילין, ופירש הקונטרס התם: ומדליק ברביעית, ואין לומר ומדליק בשנייה מדקאמר התם בתר הכי: שניה להדליק כמאן? לא כר' נתן ולא כר' יהודה הנשיא! וגם אין לומר שמדליק בשלישית, והכי קאמר: שלישית אף לחלוץ תפילין ולעולם מדליק ברישא - מדקאמר התם שלישית להדליק, ומוקי לה כר' נתן ולא כר' יהודה הנשיא, - ועוד קשה: אטו הורקנוס לא ידע מנהגו? ויש לומר: דהוא תפילין ברישא, אלא שבאותה שעה איחרו להדליק מפני שהיו טרודין בחוליו ולכן היה גוער בו.

עיונים

מותר הוא ללמד תורה לאחרים, ומותר ללמוד מפני, ולכן התירש שלא באו ללמוד תורה מפני קודם לכן (רמ"ה).
שלך קשה משלהן / יש פסרשים מפני שהוא גדול נצרכותו מכולם, והקב"ה מדרק עם חסידיו כחוט השערה, או מפני שלבו פתוח והוא חריף מכולם (רמ"ה), והיא שהוסף כי ר' עקיבא הוא שקבע כי מי שאינו משמש תלמידי חכמים חייב מיתת, ולכן הקפיד עליו ביותר (ראה מרגליות הים).
ככלב... כמכחול / על עצמו אמר בלשון ענוה והשפלה שהוא ככלב המלקק מן הים, ועל תלמידיו אמר בלשון מכובדת יותר: כמכחול מן השפופרת (מורשיא).

לחלוץ תפיליו / וראה בתוס' ד"ה "היאך" שבאמת כרניל הדלקת נר של שבת מאוחרת אף להצית תפילין ולכן נתן הורקנוס בנו של ר' אליעזר כרניל בענין זה, אלא שלא שם לב שמפני הדאגה לחולה כבר התאחרה השעה הרבה והיה צורך להדליק תחילה (ר"ג).
דעתו ודעת אמו / הזכיר אמו כי האשה מצוה על הדלקת הנר, ועדיין לא הדליקה (רמ"ה).
נכנסו וישבו לפניו / ר' אליעזר היה בשנותיו האחרונות מגודה וזה היה הטעם האמיתי מפני מה לא באו חכמים לבקרו, (אלא ששינו ולא הזכירוהו טעם זה, מפני ענמת נפש).
והמנורה, אף שאסור לשבת בארבע אמות שלו ויש הרחקות נוספות מפניו, מכל מקום

קשואים. אימר לו הכדור והאימוס וכו' — כדור = פלוט"ה * ונהפ"ה עור ומלחא ומתוכו נזר של חל נדחקה. וכן אימוס שלהם של עור היה, כעין מנעל וממולח מתוכו שער ופיו תפור, וזו היו עושין הנונעלים כונו שעושין הרענן שלנו נדפוס של עץ. הקמיע — של עור ונונעל

מתוכו, ותלחלו נזר לנ"י. משקולת קטנה — כעין אונקיה שעושין מעופרת ונוחפין אותה בעור כדי שלא תהסר, חלל ונשקולת גדולה חין דרכה לתפוחה בעור. וצורר המרגלית — תופרין המרגלית בעור ותולין אותו נזר נהמה לרפואה. מהו — לפי שחלקו חלל ר' אליעזר וחכמים נסדר טהרות (כלים פרק עשרים ושלשה) וחכמים אומרים חין מקנלין טומאה, לפי שכלי עור חין מקנל טומאה חלל חס כן יש לו ניה קינול דהא חיתקש לשק, והני הוליל וקנול נעשית למלחא חלוי נחוכו עולמית לא שמייה קנול ור' אליעזר אומר מקנל טומאה, דנית קינול העשוי למלחא שמייה קנול, ועוד נחלקו נכדור ונאיוסם שנקרעו ונרלה חלל שלהם, דמורו רנן נחלקלי טומאה דהא חיתקש ניה קינול, ופליגי לענין טבילה, שחכמים אומרים מה שנתוכו חונן, ור' אליעזר אומר מה שנתוכו חינו חונן, דכולי חד כלי הוא. ובשעת פטירתו היו רגלין לידע חס חור נז ושלחלו: וזה חתה אומר נזחון שני החתוקות? אומר להם: טמאים חפילו שלמים והטומאה נוגעת תנחון. וטהרתן במה שהן — כלומר חס נקרעו שחכמים מוריס שמקנלין טומאה וחלקין עלי לומר שהחלי חונן, ועומד חני נדברי שהחלי חינו חונן — שמתנין כמות שהן. מנעל שעל גבי אימוס מהו — שאף נז נחלקו נתוספתא דטהרות, חכמים אומרים חוליל חינו מתוסר

מלחא הנריכה חונן, שהדיוט יכול לסלקו מעל האימוס כנר חס כלי עליו — וטמא, ור' אליעזר מטהר שעדין לא נגמרה ונלחכה. הותר הנדר — שזכרנו. בין קסרי ללוד — שהיו נושאין את מטתו ונקסרי ללוד. פתח עליו בשורה — שהיו עושין שורה סנינות הנוטה להספה. הרבה מעות יש לי — להחליף. ואין לי שולחני להוצותן — כלומר: הרבה שללות יש לי לשלול, ואין למי לשלול. היכי עבדי — ר' אליעזר הכי, שעשה מעשה ננטיעת קשואין? להחלמד — נהם ר' עקיבא, הוא דענר ר' אליעזר.

הדרן עלך ארבע מיתות

תוספות

וטהרתן במה שהן — פירש הקונטרס: דנחלקו לענין טבילה בנקרעו אי חונץ מה שבתוכו או לא. ובהדיא לא אשכחן פלוגתא אלא בפרק עשרים ושלשה דכלים תנן: הכדור והאימוס והקמיע ותפילין שנקרעו הנוגע בהן — טמא, במה שבתוכו טהור. אלמא אין תוכו חשוב חיבור. ותניא בתוספתא: ר' יהושע בן קרחה אומר משום ר' אליעזר: אף מטבילין כמו שהן, אלמא מדלא חייץ בטבילה שמע מינה דהוי חיבור.

היה מכה בבשרו — ומשום "שרט לנפש" (ויקרא יט) ליכא דמשום תורה קעבדי, כדאמר הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להוצותן. הדרן עלך ארבע מיתות

עיונים

טירתן במה שהן / והרמ"ה נרם: טירתן במשהו. ופירש שכלים אלה כיוון שהם עשויים למלא בהם דברים, אם נפגמו אפילו במשהו — בטלו מתורת כלל, וממילא נספרו מסומאמם.

חיה מכה בבשרו / וכבר שאלו הקדמונים: כיצד עשה כן? והרי נאמר "ושרט לנפש לא תהנו בבשרכם" (ויקרא יט, כח): והיו שהסבירו כי הדבר אסור רק בפני מות, ושלל בסניו מותר. או שהאיסור הוא בשריטה בלבד, ור' עקיבא הכה בבשרו עד ששתת דמו, או שאם עושה כן לא מסני צערו על המות, אלא על התורה שאבדה — הרי זה כשורט משום צער אחר, ולא אסרתו התורה (ראה בתוס', מאירי).

אתה לפר להבין ולהורות / וכל עניני הכישוף ופריטיו היו חכמים למדים במסורת מאבותיהם, ואף לאחר שבטלו דיני מיתות בית דין עור היו מקצת מסורות בירי כמה

דבר מעולם חוץ מעקיבא בן יוסף. פעם אחת אני והוא מהלכין היינו בדרך אמר לי: רבי, למדני בנטיעת קשואין. אמר לי: רבי, אחד שר כשפים ונתמלאה כל השדה קשואין. אמר לי: רבי, למדתי נטיעתן. למדני עקירתן! אמרתי דבר אחד נתקבצו כולן למקום אחד. אחר דברים אלה שאלו אותו חכמים בהלכה: הכדור הממולא

מבפנים בסמרטוטים ומבחוץ הריהו עשוי עור. וכן האמוס שהוא התבנית שעליה עושים את הנעל, ובתוכה סמרטוטים ומסביבה עור, וכן הקמיע שיש בו עור מבחוץ, וצורר המרגליות העטוף בעור, ומשקולת קטנה שעוטפים אותה בעור מהו לענין טומאה? אמר להן: הן טמאין וטהרותן במה שהן כלומר כשבאים לטהרם במקוה או בהזיית מי חסאת מיטהרים הם כמו שהם, ואין צורך לפתחם. ועוד שאלו אותו: מנעל שעל גבי האמוס מהו מה דינו? האם אומרים אנו שהוא כבר כלי גמור ואינו צריך לגמר מלאכה ולכן מוכשר לקבל טומאה או לא? אמר להן: הוא טהור, ובמלה זו יצאה נשמתו בטהרה. עמד ר' יהושע על רגליו והתר הנדר, הותר הנדר! למוצאי שבת פגע בו רבי עקיבא מן קיסרי ללוד, היה מכה בבשרו עד שדמו שותת לארץ. פתח עליו בשורה ואמר: "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו". הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להוצותן. אלמא, מרבי אליעזר גמרה! — גמרה מרבי אליעזר ולא סברה, הדר גמרה מרבי יהושע ואסברה ניהליה. היכי עבדי הכי? והאנן תנן: העושה מעשה חייב! — להתלמד שאני. דאמר מר: לא תלמד לעשות — לעשות אי אתה למד, אבל אתה תלמד להורות.

הדרן עלך ארבע מיתות

[מחאן] שמר' אליעזר גמרה [למדה] להלכות נטיעת קשואים ולא מר' יהושע! ומשיבים: גמרה מר' אליעזר ולא סברה [למדה מר' אליעזר ולא הבינה] הדר גמרה מר' יהושע ואסברה ניהליה [אחר כך למד ענין זה מר' יהושע והסביר לו אותה]. ושואלים: היכי עבדי הכי [כיצד עשה ר' אליעזר כך] מעשה של כשפים? והאנן תנן [והרי אנו שנינו במשנה] העושה מעשה של כשפים חייב! ומשיבים: להתלמד שאני [שונה] ומותר, שאם רוצה אדם ללמוד דבר ולא להשתמש בו אלא כדי לדעת אותו — מותר לו. שאמר מר: "לא תלמד לעשות כתועבת הגויים ההם. לא ימצא בך... קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף" (דברים יח, ט"ז) הכוונה: לעשות אי אתה למד, אבל אתה למד כדי להבין את הדבר בעצמך ולהורות אותו לאחרים.

משפחות חכמים. וטעם הלימוד הוא שידעו הסנהדרין לפסוק בריני מכשפים, להבחין בין כשפים לאחיות עינים. ועוד, כדי שיוכלו לבדוק אדם הנותן אותות ומפזרים לאמת את נבואתו, אם מעשי כשפים הם או נביא אמת הוא (ד"ה"ג).

אורח ההלכה

להתלמד שאני / אף על פי שאסור לעשות כשפים לכל צורך, מכל מקום מותר אף לעשות מעשה אם בדעתו רק ללמוד כיצד הרבר נעשה, כך משמע מרבני הרמב"ם, אף שלא הכיז כפירוש הלכה זו.

(רמב"ם, ספר שופטים, הלכות סנהדרין פ"ב ה"א)

מסורת הש"ס

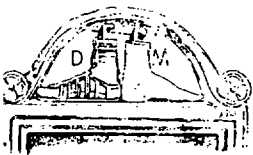
ב. ראה כלים פכ"ג ס"א.
ג. כלים פכ"ד מ"ד. שבת קמ"א. ב. ירושלמי ביצה פ"א ה"ב.
ד. שבת ע"ה. א. ראש השנה כ"ד. ב. עבודה זרה י"ח. א. מ"ג. ב.

גרסות

למדני בנטיעת בכת"י:
למדני דבר אחר.
והאמוס כרוב המקורות
המקבילים: והאמוס ויש
נורסים: והאמוס.
הוא טהור בכת"י: טהור.
מן קיסרי בכת"י: בין
קיסרי.
לעשות אי אתה למד
ובכמה כת"י חסרות מלים
אלה.

החיים

אימוס

אימוס נעלים מתקופת
המשנה.
לפי המוכן מן המשנה היה
האימוס עשוי עור ובתוכו
היו חתיכות אריג קטנות.
היו גם כבימינו, אימוסים
עשויים עץ.
במקורה של המלה יש
סבורים כי היא מן השרש
השמי "אם" במובן של
כסים, דמות ראשונה.

* פלוט"ה מן הצרפתית
העתיקה pelote שמשמעה:
כדור.

Avidan – אַבִּידָן: Also referred to as Avdan, his name is an abbreviated version of the name Abba Yudan. He was a student of Rabbi Yehuda HaNasi, with whom he had a close relationship and he often served as the one who repeated and disseminated Rabbi Yehuda HaNasi's lectures. Therefore, he was able to transmit many teachings in the name of Rabbi Yehuda HaNasi of which other Sages were unaware. Considered to be one of the last *tanna'im*, Avidan was widely recognized as a wise and pious man. A series of tragic events befell him near the end of his life, when he was afflicted with leprosy and his two sons drowned. The Sages saw this as divine punishment for insulting Rabbi Yishmael son of Rabbi Yosei, although that, too, was performed in his zeal to defend his rabbi's honor. Isolated statements are cited in his name in the Talmud and midrash.

HALAKHA

Kiddush while it is still day – קדוש מבעוד יום: One who began Shabbat before its designated time may recite *kiddush* and eat the Shabbat meal before dark, as per the statement that Rav Nahman said that Shmuel said, in accordance with which the Gemara ruled. Some say that he must extend the meal until after dark and make certain to eat at least an olive-bulk past dark, so that it will be considered a meal eaten on Shabbat, as it is stated: "Eat that today; for today is Shabbat unto the Lord" (Exodus 16:25). *Ab initio*, one should adopt that stringency (*Mishna Berura*; *Rambam Sefer Ahava, Hilkhhot Tefilla* 3:7; *Sefer Zemanim, Hilkhhot Shabbat* 29:11; *Shulhan Arukh, Orach Hayyim* 267:2).

One prays the evening prayer of the conclusion of Shabbat on Shabbat and recites *havdala* over the cup of wine – מִתְפַּלֵּל אֶדָם שֶׁל מוֹצָאֵי שַׁבָּת – **בְּשַׁבָּת**, ואומר הַבְדֵּלָה עַל הַכּוֹס: This is only done in exigent circumstances or when it is necessary to facilitate the performance of a mitzva. Then one is permitted to recite the evening prayer of the conclusion of Shabbat on Shabbat and to recite *havdala* over a cup of wine. However, one does not recite the blessing over the candle or perform prohibited labor until nightfall. In regular circumstances, there is no need to end Shabbat hastily, especially because many hold in accordance with the ruling of the *Tur* that one may not recite the evening prayer, *Arvit*, until dark (*Rambam Sefer Ahava, Hilkhhot Tefilla* 3:7; *Sefer Zemanim, Hilkhhot Shabbat* 29:11; *Shulhan Arukh, Orach Hayyim* 293:3).

The evening prayer is optional – תְּפִלַּת עֶרְבִית: The evening prayer is optional, as per the opinion of Rabbi Yehoshua in his dispute with Rabban Gamliel; and the opinion of Rava in his dispute with Abaye. This is in accordance with the accepted halakhic principle. Although it is optional, there is still a mitzva to recite this prayer and it should not be missed. The *Rif* writes that now that all of Israel has accepted upon themselves to recite the evening prayer, it has become obligatory like the morning and afternoon prayers (*Rambam Sefer Ahava, Hilkhhot Tefilla* 1:6, 3:6–7, 9:9; *Tur, Orach Hayyim* 235).

וְטַעֲמוֹתָ מִי הִדְרָא! וְהָאֵל אָמַר אֲבִידָן: פֶּעַם אַחַת נִתְקַשְׂרוּ שָׁמַיִם בְּעֵינֵי, כְּסִבּוּרֵם הָעַם לִזְמַר חֲשִׁכָה הוּא, נִכְנְסוּ לְבֵית הַכְּנֶסֶת וְהִתְפַּלְלוּ שֶׁל מוֹצָאֵי שַׁבָּת בְּשַׁבָּת, וְנִתְפָּרוּ הָעֵינִים וְזָרְחָה הַחֲמָה,

וּבָאוּ וּשְׁאַלוּ אֶת רַבִּי, וְאָמַר: הוּאִיל וְהִתְפַּלְלוּ – הִתְפַּלְלוּ! – שְׁאֵנִי צָבֹר, דָּלָא מְטַרְחִינָן לָהּ.

אָמַר רַבִּי חִיָּיא בְּרַ אֲבִין: רַב צָלִי שֶׁל שַׁבָּת בְּעֵרֶב שַׁבָּת, רַבִּי יֵאֵשִׁיָּה מְצַלִּי שֶׁל מוֹצָאֵי שַׁבָּת בְּשַׁבָּת. רַב צָלִי שֶׁל שַׁבָּת בְּעֵרֶב שַׁבָּת. אָמַר קְדוּשָׁה עַל הַכּוֹס, אוֹ אֵינוֹ אָמַר קְדוּשָׁה עַל הַכּוֹס? תֹּא שָׁמַע: דָּאָמַר רַב נַחְמָן אָמַר שְׁמוּאֵל: מִתְפַּלֵּל אֶדָם שֶׁל שַׁבָּת בְּעֵרֶב שַׁבָּת וְאָמַר קְדוּשָׁה עַל הַכּוֹס. וְהִלְכְתָּא בְּוֹחִיָּה.

רַבִּי יֵאֵשִׁיָּה מְצַלִּי שֶׁל מוֹצָאֵי שַׁבָּת בְּשַׁבָּת. אָמַר הַבְדֵּלָה עַל הַכּוֹס אוֹ אֵינוֹ אָמַר הַבְדֵּלָה עַל הַכּוֹס? תֹּא שָׁמַע דָּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל: מִתְפַּלֵּל אֶדָם שֶׁל מוֹצָאֵי שַׁבָּת בְּשַׁבָּת, וְאָמַר הַבְדֵּלָה עַל הַכּוֹס.

אָמַר רַבִּי זִירָא אָמַר רַבִּי אֲסִי אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא אָמַר רַב: בְּצֵד עֲמוּד זֶה הִתְפַּלֵּל רַבִּי יִשְׁמַעְיֵאל בְּרַבִּי יוֹסִי שֶׁל שַׁבָּת בְּעֵרֶב שַׁבָּת.

כִּי אֶתָּא עוּלָא, אָמַר: בְּצֵד תַּמְרָה הוּא וְלֹא בְּצֵד עֲמוּד הוּא, וְלֹא רַבִּי יִשְׁמַעְיֵאל בְּרַבִּי יוֹסִי הוּא אֶלָּא רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי יוֹסִי הוּא, וְלֹא שֶׁל שַׁבָּת בְּעֵרֶב שַׁבָּת הוּא אֶלָּא שֶׁל מוֹצָאֵי שַׁבָּת בְּשַׁבָּת הוּא.

"תְּפִלַּת הָעֶרֶב אֵין לָהּ קֶבַע." מֵאִי "אֵין לָהּ קֶבַע?" אֵילִימָא דְּאֵי בְּעֵי מְצַלִּי בּוֹלִיָּה לִילִיָּא – לִיתֵּינִי תְּפִלַּת הָעֶרֶב כָּל הַלַּיְלָה! אֶלָּא מֵאִי "אֵין לָהּ קֶבַע?"

כְּמֵאן דָּאָמַר: תְּפִלַּת עֶרְבִית רְשׁוּת. דָּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל: תְּפִלַּת עֶרְבִית, רְבִן גְּמְלִיָּאל אָמַר: חֻבָּה, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר: רְשׁוּת. אָמַר אֲבִי: הִלְכָּה כְּדִבְרֵי הָאֹמֵר חֻבָּה. וְרַבָּא אָמַר: הִלְכָּה כְּדִבְרֵי הָאֹמֵר רְשׁוּת.

תְּנִי רַבִּנָּן: מַעֲשֶׂה בְּתַלְמִיד אֶחָד שֶׁבָּא לִפְנֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, אָמַר לוֹ: תְּפִלַּת עֶרְבִית רְשׁוּת אוֹ חֻבָּה? אָמַר לֵיהּ: רְשׁוּת.

The Gemara goes on to ask: Can a mistake be reversed, enabling one to conduct himself as if he had not prayed? Didn't Avidan,^p a student of Rabbi Yehuda HaNasi, say: Once the sky became overcast, leading the people to think that it was the dark of night; they entered the synagogue and recited the evening prayer of the conclusion of Shabbat on Shabbat. And later, the clouds cleared and the sun shone, indicating that it was still day.

And they came and asked Rabbi Yehuda HaNasi what they should do, and he said: Since they have prayed, they have prayed, and they need not pray again. Although they prayed erroneously, their mistake is not reversible and what was done remains. The Gemara responds: A community is different in that we do not burden them to pray again.

The Gemara continues to discuss the possibility of reciting the evening prayer early, even on Shabbat. Rabbi Hiyya bar Avin said: Rav prayed the Shabbat prayer on the eve of Shabbat before nightfall. Rabbi Yoshiya would pray the evening prayer of the conclusion of Shabbat on Shabbat. With regard to the fact that Rav prayed the Shabbat prayer on the eve of Shabbat before nightfall, the dilemma is raised: In those cases, did he recite *kiddush* over the cup of wine, or did he not recite *kiddush* over the cup of wine before the stars emerged? Come and hear a resolution to this, as Rav Nahman said that Shmuel said: One prays the Shabbat prayer on the eve of Shabbat before nightfall and recites *kiddush* over the cup of wine.^h And the *halakha* is in accordance with his ruling.

A similar dilemma was raised concerning the fact that Rabbi Yoshiya would pray the evening prayer of the conclusion of Shabbat on Shabbat: After praying, while it is still Shabbat, does he recite *havdala* over the cup of wine or does one not recite *havdala* over the cup of wine? Come and hear a resolution to this, as Rav Yehuda said that Shmuel said: One prays the evening prayer of the conclusion of Shabbat on Shabbat and recites *havdala* over the cup of wine.^h

Rabbi Zeira said that Rabbi Asi said that Rabbi Elazar said that Rabbi Hanina said that Rav said: Alongside this specific pillar before me, Rabbi Yishmael, son of Rabbi Yosei, prayed the Shabbat prayer on the eve of Shabbat before nightfall.

But when Ulla came from the Eretz Yisrael to Babylonia, he related a different version of this story. He said that he had heard: This transpired beside a palm tree, not beside a pillar, and it was not Rabbi Yishmael, son of Rabbi Yosei, but it was Rabbi Elazar, son of Rabbi Yosei, and it was not the Shabbat prayer on Shabbat eve before nightfall, rather it was the prayer of the conclusion of Shabbat on Shabbat.

We learned in the mishna: The evening prayer may be recited throughout the night and is not fixed to a specific hour. The Gemara asks: What is the meaning of is not fixed? If you say that if one wishes, he may pray throughout the night, then let the mishna teach: The evening prayer may be recited throughout the night. Rather, what is the meaning of not fixed?

It is in accordance with the opinion of the one who said: The evening prayer is optional. As Rav Yehuda said that Shmuel said with regard to the evening prayer. Rabban Gamliel says: It is obligatory. Rabbi Yehoshua says: It is optional. Abaye said: The *halakha* is in accordance with the statement of the one who said: The evening prayer is obligatory. Rava said: The *halakha* is in accordance with the statement of the one who said: The evening prayer is optional.^h

The Sages taught: There was an incident involving a student, who came before Rabbi Yehoshua. The student said to him: Is the evening prayer optional or obligatory? Rabbi Yehoshua said to him: Optional.

Shields [terisin] – תְּרִיסִין: From the Greek *θυρεός*, *thureos*, meaning large shield. Keepers of the shield are the ones who hold those shields, i.e., warriors.

PERSONALITIES

חֲזַצְפִּית הַתְּרוּגָמָן – Hutzpit the disseminator: Rabbi Hutzpit, one of the Sages of the Mishna (see *Shevi'it* ch. 10) is known as Rabban Gamliel's *turgeman*. That position entailed more than merely repeating the Sage's lecture aloud. He also expanded upon the concise, cryptic statements made by that Sage in the course of the lecture. Because of his skill in explaining Rabban Gamliel's lectures, Rabbi Hutzpit was called: The mouth that produced pearls. We know nothing else about him, except that he died as one of the ten martyrs at the hands of the Roman empire.

NOTES

Rabbi Yehoshua was party to the incident – רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּעַל מַעֲשֵׂה הוּא: Some explained that Rabbi Yehoshua was not appointed because that would have created the impression that he initiated the dispute as a ploy to be appointed *Nasi* (Maharsha).

בֹּא לִפְנֵי רַבָּן גַּמְלִיאל, אָמַר לוֹ: תְּפִלַּת עֶרְבִית רְשׁוּת אוֹ חֻבָּה? אָמַר לוֹ: חֻבָּה. אָמַר לוֹ: וְהֵלֵא רַבִּי יְהוֹשֻעַ אָמַר לִי רְשׁוּת! אָמַר לוֹ: הִמָּתֵן עַד שִׁכְנֶסוּ בְּעַלֵי תְּרִיסִין לְבֵית הַמִּדְרָשׁ.

The same student came before Rabban Gamliel and said to him: Is the evening prayer optional or obligatory? Rabban Gamliel said to him: Obligatory. The student said to Rabban Gamliel: But didn't Rabbi Yehoshua tell me that the evening prayer is optional? Rabban Gamliel said to the student: Wait until the "masters of the shields,"^L a reference to the Torah scholars who battle in the war of Torah, enter the study hall, at which point we will discuss this issue.

כְּשֶׁנִּכְנְסוּ בְּעַלֵי תְּרִיסִין, עָמַד הַשּׁוֹאֵל וְשָׁאַל: תְּפִלַּת עֶרְבִית רְשׁוּת אוֹ חֻבָּה? אָמַר לוֹ רַבָּן גַּמְלִיאל: חֻבָּה. אָמַר לָהֶם רַבָּן גַּמְלִיאל לַחֲכָמִים: בְּלוּם יֵשׁ אָדָם שְׁחוֹלֵק בְּדָבָר זֶה? אָמַר לֵיהֶם רַבִּי יְהוֹשֻעַ: לֹא. אָמַר לוֹ: וְהֵלֵא מִשְׁמַךְ אָמְרוּ לִי רְשׁוּת!

When the masters of the shields entered, the questioner stood before everyone present and asked: Is the evening prayer optional or obligatory? Rabban Gamliel said to him: Obligatory. In order to ascertain whether or not Rabbi Yehoshua still maintained his opinion, Rabban Gamliel said to the Sages: Is there any person who disputes this matter? Rabbi Yehoshua said to him: No, no one disagrees. In deference to the *Nasi*, he did not wish to argue with him publicly (*Tziyyun Le-Nefesh Hayya*). Rabban Gamliel said to Rabbi Yehoshua: But was it not in your name that they told me that the evening prayer is optional?

אָמַר לֵיהֶם: יְהוֹשֻעַ, עָמוּד עַל רַגְלֶיךָ וְעֵידוּ בְּךָ! עָמַד רַבִּי יְהוֹשֻעַ עַל רַגְלָיו וְאָמַר: אֵלְמָלֵא אֲנִי חַי וְהוּא מֵת – יָכוֹל הַחַי לְהַכְחִישׁ אֶת הַמֵּת, וְעֵכְשִׁיו שְׂאֵנִי חַי וְהוּא חַי – הֵיכָן יָכוֹל הַחַי לְהַכְחִישׁ אֶת הַחַי?

Rabban Gamliel said to Rabbi Yehoshua: Yehoshua, stand on your feet and they will testify against you. Rabbi Yehoshua stood on his feet and said: If I were alive and the student were dead, the living can contradict the dead, and I could deny issuing that ruling. Now that I am alive and he is alive, how can the living contradict the living? I have no choice but to admit that I said it.

הָיָה רַבָּן גַּמְלִיאל יוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ, וְרַבִּי יְהוֹשֻעַ עוֹמֵד עַל רַגְלָיו, עַד שֶׁרָּגְמוּ כָּל הָעָם וְאָמְרוּ: לְחֻצְפִּית הַתְּרוּגָמָן: עָמוּד! וְעָמַד.

In the meantime, Rabban Gamliel, as the *Nasi*, was sitting and lecturing, and Rabbi Yehoshua all the while was standing on his feet, because Rabban Gamliel did not instruct him to sit. He remained standing in deference to the *Nasi*. This continued for some time, until it aroused great resentment against Rabban Gamliel, and all of the people assembled began murmuring and said to Hutzpit the disseminator:^P Stop conveying Rabban Gamliel's lecture. And he stopped.

אָמְרִי: עַד כַּמָּה נִצְעָרִיהָ וְנִיזִיל? בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה אֶשְׁתַּקֵּד צִעְרִיהָ, בְּבִכּוֹרוֹת בְּמַעֲשֵׂה דְרָבִי צְדוֹק צִעְרִיהָ, הֲכָא נִמִּי צִעְרִיהָ, תָּא וְנַעֲבְרִיהָ!

The Gemara relates that in their murmuring they said: How long will Rabban Gamliel continue afflicting him? Last year on Rosh HaShana, he afflicted him; Rabban Gamliel ordered Rabbi Yehoshua to come to him carrying his staff and bag, on the day on which Yom Kippur occurred, according to Rabbi Yehoshua's calculations. Regarding the firstborn, in the incident involving the question of Rabbi Tzadok, he afflicted him just as he did now, and forced him to remain standing as punishment for his failure to defend his differing opinion. Here too, he is afflicting him. Let us remove him from his position as *Nasi*.

מֵאֵן נוֹקִים לֵיהֶם? נוֹקְמִיהָ לְרַבִּי יְהוֹשֻעַ? בֶּעַל מַעֲשֵׂה הוּא; נוֹקְמִיהָ לְרַבִּי עֲקִיבָא? דִּילְמָא עֲנִישׁ לֵיהֶם, דְּלִית לֵיהֶם זְכוּת אָבוֹת;

It was so agreed, but the question arose: Who shall we establish in his place? Shall we establish Rabbi Yehoshua in his place? The Sages rejected that option because Rabbi Yehoshua was party to the incident^N for which Rabban Gamliel was deposed. Appointing him would be extremely upsetting for Rabban Gamliel. Shall we establish Rabbi Akiva in his place? The Sages rejected that option because Rabbi Akiva, who descended from a family of converts, would be vulnerable. Perhaps due to Rabban Gamliel's resentment he would cause him to be divinely punished as he lacks the merit of his ancestors to protect him.

אֶלֶּא נּוֹקְמִיהָ לְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, דְּהוּא חָכָם וְהוּא עֲשִׂיר וְהוּא עֲשִׂירִי לְעֹזָרָא. הוּא חָכָם – דָּאִי מְקַשִּׁי לֵיהֶם מִפְּרָק לֵיהֶם, וְהוּא עֲשִׂיר – דָּאִי אֵית לֵיהֶם לְפִלּוּחֵי לְבֵי קִיסָר אֵף הוּא אִיזִיל וּפְלָח, וְהוּא עֲשִׂירִי לְעֹזָרָא – דָּאִית לֵיהֶם זְכוּת אָבוֹת וְלֹא מִצִּי עֲנִישׁ לֵיהֶם. אֲתוּ וְאָמְרוּ לֵיהֶם: נִתָּא לֵיהֶם לָמַר דְּלִיהוּ רִישׁ מַתִּיבְתָּא? אָמַר לָהֶם: אִיזִיל וְאִמְלִיךְ בְּאִינְשֵׁי בֵיתִי. אִזֵּל וְאִמְלִיךְ בְּדִבְתָּהּ. אָמְרָה לֵיהֶם:

Rather, suggested the Sages, let us establish Rabbi Elazar ben Azarya in his place, his outstanding characteristics set him apart from the other candidates. He is wise, rich, and a tenth generation descendant of Ezra. The Gemara explains: He is wise, so if Rabban Gamliel raises a challenge in matters of Torah, he will answer it and not be embarrassed. And he is rich, so if the need arises to pay homage to the Caesar's court and serve as a representative of Israel to lobby and negotiate, he has sufficient wealth to cover the costs of the long journeys, taxes, and gifts, so he too is able to go and pay homage. And he is a tenth generation descendant of Ezra, so he has the merit of his ancestors, and Rabban Gamliel will be unable to cause him to be punished. They came and said to him: Would the Master consent to being the Head of the Yeshiva? He said to them: I will go and consult with my household. He went and consulted with his wife. She said to him:

PERSONALITIES

רבי אלעזר – Rabbi Elazar ben Azarya – One of the most significant *tanna'im* in the generation following the destruction of the Temple, Rabbi Elazar ben Azarya descended from a family of great wisdom, distinguished lineage, and wealth. His father, Azarya, was also a Torah scholar and an extremely wealthy man. He supported his brother Shimon, one of the Sages, who is, therefore, referred to as Shimon brother of Azarya. Rabbi Elazar ben Azarya's family were priests, descended from Ezra the Scribe, and there are traditions that tell of similarities between them. Some conjecture that Rabbi Eliezer was Rabbi Elazar ben Azarya's mentor.

רבי יהושע – Rabbi Yehoshua – This is Rabbi Yehoshua ben Hanania the Levite, one of the leading Sages in the generation following the destruction of the Second Temple. He had served as one of the Levite singers in the Temple. After its destruction, he was among the students who went with their primary teacher, Rabban Yohanan ben Zakkai, to Yavne. Unlike his colleague Rabbi Eliezer, Rabbi Yehoshua completely adhered to the approach of his teacher and of Beit Hillel.

HALAKHA

עמוני ומואבי – An Ammonite and a Moabite – Those who dwell in contemporary lands of Ammon and Moab, i.e., Jordan, do not have the legal status of Ammonites and Moabites, and converts from those areas may enter the congregation of Israel in accordance with the opinion of Rabbi Yehoshua (Rambam *Sefer Kedusha*, *Hilkhot Issurei Bia* 12:25; *Shulhan Arukh*, *Even HaEzer* 4:10).

BACKGROUND

Everything that parts from a group parts from the majority – **כל דפריש** – **מרבא פריש**: This principle applies to many dilemmas with regard to the laws of prohibited and permitted mixtures. One may only rely on this principle in specific cases. In other words, the object must have spontaneously emerged from a mixture whose proportions are known. That is not the case when the object remains in the mixture. In that case, the sample is flawed and there is room for concern that the object in question is not really from the majority component. Then the principle is: Anything that is fixed, i.e., remains in the mixture, is considered an evenly balanced uncertainty and the object is not attributed to the majority.

דלמא מעברין לך? אמר לה: לשיתמש אינש יומא חדא בכסא דמוקרא, ולמחר ליתבר. אמרה ליה: לית לך חיותא. ההוא יומא בר תמני סרי שני הוה, אתרחיש ליה ניסא ואהדרו ליה תמני סרי דרי חיותא. היינו דקאמר רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני "כבן" שבעים שנה, ולא "בן" שבעים שנה.

תנא: אותו היום סלקוהו לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס. שהיה רבן גמליאל מכריז ואומר: כל תלמיד שאין תוכו כבדו – לא יכנס לבית המדרש.

ההוא יומא אתוספו במה ספסלי. אמר רבי יוחנן: פליגי בה אבא יוסף בן דוסתאי ורבנן, חד אמר: אתוספו ארבע מאה ספסלי, וחד אמר: שבע מאה ספסלי. הוה קא חלשה דעתיה דרבן גמליאל, אמר: דלמא חס ושלום מנעתי תורה מישראל. אחזו ליה בחלמיה חצבי חיורי דמליין קטמא. ולא היא, ההיא ליתובי דעתיה הוא דאחזו ליה.

תנא: עדיות בו ביום נשנית, וכל היכא דאמרין "בו ביום" – ההוא יומא הוה. ולא היתה הלכה שהיתה תלויה בבית המדרש שלא פירשה. ואף רבן גמליאל לא מנע עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת.

דתנן: בו ביום בא יהודה גר עמוני לפניהם בבית המדרש, אמר להם: מה אני לבא בקהל?

אמר לו רבן גמליאל: אסור אתה לבא בקהל, אמר לו רבי יהושע: מותר אתה לבא בקהל. אמר לו רבן גמליאל: והלא כבר נאמר: "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'!" אמר לו רבי יהושע: וכי עמון ומואב במקומן הן יושבין? כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות, שנאמר: "ואסיר גבולות עמים ועתודותיהם שושתי ואוריד בביר יושבם," וכל דפריש – מרבא פריש.

There is room for concern. Perhaps they will remove you from office just as they removed Rabban Gamliel. He said to her, based on the folk saying: **Let a person use an expensive goblet one day and let it break tomorrow.** In other words, one should take advantage of an opportunity that presents itself and he need not concern himself whether or not it will last. She said to him: **You have no white hair**, and it is inappropriate for one so young to head the Sages. The Gemara relates: **That day, he was eighteen years old, a miracle transpired for him and eighteen rows of hair turned white.** The Gemara comments: **That explains that which Rabbi Elazar ben Azarya^p said: I am as one who is seventy years old and he did not say: I am seventy years old, because he looked older than he actually was.**

It was taught: On that day that they removed Rabban Gamliel from his position and appointed Rabbi Elazar ben Azarya in his place, there was also a fundamental change in the general approach of the study hall as they dismissed the guard at the door and permission was granted to the students to enter. Instead of Rabban Gamliel's selective approach that asserted that the students must be screened before accepting them into the study hall, the new approach asserted that anyone who seeks to study should be given opportunity to do so. **As Rabban Gamliel would proclaim and say: Any student whose inside, his thoughts and feelings, are not like his outside, i.e., his conduct and his character traits are lacking, will not enter the study hall.**

The Gemara relates: **On that day several benches were added to the study hall to accommodate the numerous students. Rabbi Yohanan said: Abba Yosef ben Dostai and the Rabbis disputed this matter. One said: Four hundred benches were added to the study hall. And one said: Seven hundred benches were added to the study hall.** When he saw the tremendous growth in the number of students, Rabban Gamliel was disheartened. He said: **Perhaps, Heaven forbid, I prevented Israel from engaging in Torah study. They showed him in his dream white jugs filled with ashes alluding to the fact that the additional students were worthless idlers.** The Gemara comments: **That is not the case, but that dream was shown to him to ease his mind so that he would not feel bad.**

It was taught: There is a tradition that tractate *Eduyyot* was taught that day. And everywhere in the Mishna or in a *baraita* that they say: **On that day, it is referring to that day. There was no halakha whose ruling was pending in the study hall that they did not explain and arrive at a practical halakhic conclusion. And even Rabban Gamliel did not avoid the study hall for even one moment, as he held no grudge against those who removed him from office and he participated in the halakhic discourse in the study hall as one of the Sages.**

As we learned in a mishna: **On that day, Yehuda, the Ammonite convert, came before the students in the study hall and he said to them: What is my legal status in terms of entering into the congregation of Israel, i.e., to marry a Jewish woman?**

Rabban Gamliel said to him: **You are forbidden to enter into the congregation. Rabbi Yehoshua^p said to him: You are permitted to enter into the congregation. Rabban Gamliel said to Rabbi Yehoshua: Wasn't it already stated: "An Ammonite and a Moabite" shall not enter into the congregation of the Lord; even to the tenth generation shall none of them enter into the congregation of the Lord forever** (Deuteronomy 23:4)? How can you permit him to enter the congregation? Rabbi Yehoshua said to Rabban Gamliel: **Do Ammon and Moab reside in their place? Sennacherib already came and, through his policy of population transfer, scrambled all the nations and settled other nations in place of Ammon. Consequently, the current residents of Ammon and Moab are not ethnic Ammonites and Moabites, as it is stated in reference to Sennacherib: "I have removed the bounds of the peoples, and have robbed their treasures, and have brought down as one mighty the inhabitants"** (Isaiah 10:13). **And although it is conceivable that this particular convert is an ethnic Ammonite, nevertheless, there is no need for concern due to the halakhic principle: Anything that parts from a group parts from the majority,^b and the assumption is that he is from the majority of nations whose members are permitted to enter the congregation.**

Since this is the situation – **הואיל והכי היה** – Rabban Gamliel's reaction is based on the premise that until a *halakha* was voted on in the study hall and adopted as final, the extent to which it represents the truth cannot be determined. Once the Sages arrive at a decision with regard to a specific issue, it is deemed to be absolute truth. The fact that Rabbi Yehoshua was right became clear by means of the conclusive determination of the *halakha*.

From the walls of your house it is apparent that you are a blacksmith – **מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה** – Rabbi Yehoshua's actual profession is unclear. Some interpret the word *pehami* as coal worker, i.e., one who makes charcoal from wood. Others interpret it as blacksmith, a conclusion supported by the Jerusalem Talmud which states that Rabbi Yehoshua manufactured needles.

אמר לו רבן גמליאל: והלא כבר נאמר: "ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון ואם ה" – וכבר שבנו.

Rabban Gamliel said to Rabbi Yehoshua: But wasn't it already stated: "But afterward I will bring back the captivity of the children of Ammon, says the Lord" (Jeremiah 49:6) and they have already returned to their land? Therefore, he is an ethnic Ammonite and he may not convert.

אמר לו רבי יהושע: והלא כבר נאמר: "ושבתי את שבות עמי ישראל" – ועדיין לא שבנו. מיד התירוהו לבא בקהל.

Rabbi Yehoshua said to Rabban Gamliel: That is no proof. Wasn't it already stated in another prophecy: "And I will turn the captivity of My people Israel and they shall build the waste cities, and inhabit them; and they shall plant vineyards, and drink the wine thereof; they shall also make gardens, and eat the fruit of them" (Amos 9:14), and they have not yet returned? In rendering the ruling, only proven facts may be taken into consideration. They immediately permitted him to enter the congregation. This proves that Rabban Gamliel did not absent himself from the study hall that day and participated in the halakhic discourse.

אמר רבן גמליאל: הואיל והכי היה, איני ואפייסיה לרבי יהושע. כי מטא לביתי, חזינהו לאשיתא דביתי דמשחון. אמר ליה: מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה. אמר לו: אוי לו לדור שאתה פרנסו, שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם מונים.

Rabban Gamliel said to himself: Since this is the situation,ⁿ that the people are following Rabbi Yehoshua, apparently he was right. Therefore, it would be appropriate for me to go and appease Rabbi Yehoshua. When he reached Rabbi Yehoshua's house, he saw that the walls of his house were black. Rabban Gamliel said to Rabbi Yehoshua in wonderment: From the walls of your house it is apparent that you are a blacksmith,ⁿ as until then he had no idea that Rabbi Yehoshua was forced to engage in that arduous trade in order to make a living. Rabbi Yehoshua said to him: Woe unto a generation that you are its leader as you are unaware of the difficulties of Torah scholars, how they make a living and how they feed themselves.

אמר לו: נעניתי לך, מחול לי! לא אשגח ביה. עשה בשביל כבוד אבא! פייס.

Rabban Gamliel said to him: I insulted you, forgive me. Rabbi Yehoshua paid him no attention and did not forgive him. He asked him again: Do it in deference to my father, Rabban Shimon ben Gamliel, who was one of the leaders of Israel at the time of the destruction of the Temple. He was appeased.

אמרו: מאן מיזיל ולימא להו לרבנן? אמר להו: ההוא כובס: אנא אזילנא. שלח להו רבי יהושע לבי מדרשא: מאן דלביש מדא ילביש מדא, ומאן דלא לביש מדא יימר ליה למאן דלביש מדא "שלח מדך ואנא אלבישיה"? אמר להו רבי עקיבא לרבנן: טרוקו גלי, דלא ליתו עבדי דרבן גמליאל ולעצרו לרבנן.

Now that Rabbi Yehoshua was no longer offended, it was only natural that Rabban Gamliel would be restored to his position. They said: Who will go and inform the Sages? Apparently, they were not eager to carry out the mission that would undo the previous actions and remove Rabbi Elazar ben Azarya from his position as *Nasi*. This launderer said to them: I will go. Rabbi Yehoshua sent to the Sages to the study hall: The one who wears the uniform will continue to wear the uniform, the original *Nasi* will remain in his position so that the one who did not wear the uniform will not say to the one who wears the uniform, remove your uniform and I will wear it. Apparently, the Sages believed that this emissary was dispatched at the initiative of Rabban Gamliel and they ignored him. Rabbi Akiva said to the Sages: Lock the gates so that Rabban Gamliel's servants will not come and disturb the Sages.

אמר רבי יהושע: מוטב דאיקום ואיזיל אנא לגבייהו. אתא, טרף אבבא. אמר להו: מזה בן מזה יזה, ושאינו לא מזה ולא בן מזה יאמר למזה בן מזה: מימך מי מערה ואפרך אפר מקלה? אמר לו רבי עקיבא: רבי יהושע, נתפייסת? כלום עשינו אלא בשביל כבודך! למחר אני ואתה נשבים לפתחו.

When he heard what happened, Rabbi Yehoshua said: It is best if I go to them. He came and knocked on the door. He said to them with a slight variation: One who sprinkles pure water on those who are ritually impure, son of one who sprinkles water shall continue to sprinkle water. And it is inappropriate that he who is neither one who sprinkles nor son of one who sprinkles will say to one who sprinkles son of one who sprinkles: Your water is cave water and not the running water required to purify one exposed to ritual impurity imparted by a corpse and your ashes are burnt ashes and not the ashes of a red heifer. Rabbi Akiva said to him: Rabbi Yehoshua, have you been appeased? Everything we did was to defend your honor. If you have forgiven him, none of us is opposed. Early tomorrow you and I will go to Rabban Gamliel's doorway and offer to restore him to his position as *Nasi*.

HALAKHA

And the additional prayer all day – וְשֵׁל מוֹסְפִין כָּל הַיּוֹם: *Ab initio*, the time to recite the additional prayer extends through the end of the seventh hour. One who recites it later than that is called negligent. Nevertheless, one who recites the additional prayer later fulfills his obligation, as the time to recite it is all day, as per the opinion of the Rabbis (Rambam *Sefer Ahava*, *Hilkhot Tefilla* 3:5; *Shulhan Arukh*, *Orah Hayyim* 286:1).

NOTES

Is called negligent – נִקְרָא פוֹשֵׁעַ: The Hebrew word *poshe'a* can refer either to a transgressor, who commits a *pesha*, a transgression, or to one who is negligent, who is guilty of *peshia*, negligence. As one is within his rights to recite the additional prayer all day, referring to him as a transgressor is a bit extreme. Rabbi Akiva Eiger in *Gilyon HaShas* refers to the Gemara below on 43b where one who arrives last to the study hall is similarly called a *poshe'a*. Rashi there defines it as one who is lazy, which seems more in line with negligence than transgression. It is conceivable that the determination whether it is negligence or transgression depends on the definition of the term, is called. If it refers to an objective pronouncement, he has certainly not transgressed any *halakha*. On the other hand, if it refers to the subjective judgment of onlookers, it is certainly possible that they would conclude that one who postpones reciting the additional prayer and comes last to the study hall is also a transgressor.

אָמְרִי: הֵיכִי נַעֲבִיד? נַעֲבִירָהּ – גְּמִירָה: מַעֲלִין בְּקֶדֶשׁ וְאֵין מוֹרִידִין! נִדְרוֹשׁ מִרְּבִי אֶלְעָזָר וּמִרְּבִי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה תְּלַת שָׁבָתִי, וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה חֲדָא שְׁבָתָא – אֲתִי לְקַנְאוּיָא אֶלָּא: לְדְרוֹשׁ רַבִּין גְּמִלְאִיל חֲדָא שְׁבָתָא, וְהֵינֵנוּ דְאָמְרִי: שְׁבָתָא שֶׁל מִי הִיְתָה – שֶׁל רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה הִיְתָה. וְאוֹתוֹ תְּלָמִיד – רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאי הוּא.

וְשֵׁל מוֹסְפִין כָּל הַיּוֹם. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: וְנִקְרָא פוֹשֵׁעַ.

תָּנוּ רַבָּנֵינוּ: הָיוּ לִפְנֵינוּ שְׁתֵּי תַּפְלוֹת, אַחַת שֶׁל מִנְחָה וְאַחַת שֶׁל מוֹסֵף – מִתְפַּלֵּל שֶׁל מִנְחָה וְאַחֵר כִּךְ מִתְפַּלֵּל שֶׁל מוֹסֵף, שְׁוֹי תְּדִירָה וְזוֹ אֵינֶה תְּדִירָה. רַבִּי יְהוּדָה אָמַר: מִתְפַּלֵּל שֶׁל מוֹסֵף וְאַחֵר כִּךְ מִתְפַּלֵּל שֶׁל מִנְחָה, שְׁוֹי מִצְוָה עוֹבֶרֶת וְזוֹ מִצְוָה שְׂאִינֶה עוֹבֶרֶת. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, הֲלָכָה: מִתְפַּלֵּל שֶׁל מִנְחָה וְאַחֵר כִּךְ מִתְפַּלֵּל שֶׁל מוֹסֵף.

רַבִּי זֵירָא כִּי הוּא חָלִישׁ מְגִירִסִּיה, הוּא אֵייל וְיִתִּיב אֶפְתָּחָא דְּבִי רַבִּי נָתָן בַּר טוֹבִי, אָמַר: כִּי חָלַפִי רַבָּנִין אִוּ אֵיקוּם מִקְמֵיהוּ וְאִקְבֵּל אֲגָרָא. נִפֵּק אֶתָּא רַבִּי נָתָן בַּר טוֹבִי, אָמַר לֵיהּ: מָאן אָמַר הֲלָכָה בִּי מִדְּרָשָׁא? אָמַר לֵיהּ, הֵכִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: אֵין הֲלָכָה בְּרַבִּי יְהוּדָה דְאָמַר: מִתְפַּלֵּל אָדָם שֶׁל מוֹסֵף וְאַחֵר כִּךְ מִתְפַּלֵּל שֶׁל מִנְחָה.

אָמַר לֵיהּ: רַבִּי יוֹחָנָן אֲמַרְהָ! אָמַר לֵיהּ: אֵין. תִּנָּא מִינֵיהּ אַרְבַּעִין זְמָנִין. אָמַר לֵיהּ: חֲדָא הִיא לָךְ, אוֹ חֲדָתָא הִיא לָךְ? אָמַר לֵיהּ: חֲדָתָא הִיא לִי, מִשּׁוּם דְּמִסְפָּקָא לִי בְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוי.

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוי: כָּל הַמִּתְפַּלֵּל תַּפְלָה שֶׁל מוֹסְפִין לְאַחֵר שְׁבַע שְׁעוֹת לְרַבִּי יְהוּדָה, עָלָיו הַכְּתוּב אָמַר: "נוֹגִי מִמוּעַד אֶסְפְּתִי מִמּוֹךְ הָיוּ." מֵאִי מִשְׁמַע דְּהָא "נוֹגִי" לִישָׁנָא דְּתַבְרָא הוּא? בְּדַמְתָּרְגִּם רַב יוֹסֵף: "תַּבְרָא אֲתִי עַל שְׁנֵאִידוֹן דְּבִית יִשְׂרָאֵל עַל דְּאַחֲרוּ זְמָנִי מוּעֲדֵי דְּבִירוּשָׁלַיִם."

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: כָּל הַמִּתְפַּלֵּל תַּפְלָה שֶׁל שְׁחִירִית לְאַחֵר אַרְבַּע שְׁעוֹת לְרַבִּי יְהוּדָה, עָלָיו הַכְּתוּב אָמַר: "נוֹגִי מִמוּעַד אֶסְפְּתִי מִמּוֹךְ הָיוּ." מֵאִי מִשְׁמַע דְּהָא "נוֹגִי" לִישָׁנָא דְּצַעֲרָא הוּא? דְּכַתְּיִב: "דָּלְפָה נַפְשִׁי מִתְּנוּגָה." רַב נַחֲמָן בַּר יִצְחָק אָמַר, מִהֲכָא: "בְּתוּלוֹתֶיהָ נִגּוֹת וְהִיא מִרְלָה."

The question arose what to do with Rabbi Elazar ben Azarya? They said: What shall we do? Remove him from his position. That is inappropriate as we learned a *halakha* through tradition: One elevates to a higher level of sanctity and does not downgrade. Therefore, one who was the *Nasi* of the Sanhedrin cannot be demoted. Let one Sage lecture one week and the other Sage one week, they will come to be jealous one of another, as they will be forced to appoint one as the acting head of the Sanhedrin. Rather, Rabban Gamliel will lecture three weeks and Rabbi Elazar ben Azarya will lecture as head of the yeshiva one week. That arrangement was adopted and that is the explanation of the exchange in tractate *Hagiga*: Whose week was it? It was the week of Rabbi Elazar ben Azarya. One final detail: That student who asked the original question that sparked this entire incident was Rabbi Shimon ben Yoḥai.

We learned in the mishna: And the additional prayer may be recited all day.^H Rabbi Yoḥanan said: Nevertheless, one who postpones his prayer excessively is called negligent.^N

The Rabbis taught in a *baraita*: If the obligation to recite two prayers was before him, one, the additional prayer and one, the afternoon prayer, he recites the afternoon prayer first and the additional prayer thereafter, because this, the afternoon prayer, is recited on a frequent basis, and this one, the additional prayer, is recited on a relatively infrequent basis. Rabbi Yehuda says: He recites the additional prayer first and the afternoon prayer thereafter, because this, the additional prayer, is a mitzva whose time soon elapses, as it may only be recited until the seventh hour and this, the afternoon prayer, is a mitzva whose time does not soon elapse as one may recite it until the midpoint of the afternoon. Rabbi Yoḥanan said: The *halakha* is that he recites the afternoon prayer first and the additional prayer thereafter, in accordance with the opinion of the Rabbis.

The Gemara cites additional sources relating to this issue: When Rabbi Zeira would tire of his studies, he would go and sit in the doorway of Rabbi Natan bar Tovi's study hall. He said to himself: When the entering and exiting Sages pass, I will rise before them and be rewarded for the mitzva of honoring Torah scholars. Rabbi Natan bar Tovi himself emerged and came to where Rabbi Zeira was seated. Rabbi Zeira said to him: Who just stated a *halakha* in the study hall? Rabbi Natan bar Tovi said to him: Rabbi Yoḥanan just said as follows: The *halakha* is not in accordance with the opinion of Rabbi Yehuda who said: He recites the additional prayer first and the afternoon prayer thereafter.

Rabbi Zeira said to him: Did Rabbi Yoḥanan himself say this *halakha*? Rabbi Natan said to him: Yes. He learned this statement from him forty times, etching it into his memory. Rabbi Natan said to him: Is this *halakha* so dear to you because it is singular for you, as it is the only *halakha* that you learned in the name of Rabbi Yoḥanan, or is it new to you, as you were previously unaware of this ruling? Rabbi Zeira said to him: It is somewhat new to me, as I was uncertain whether this *halakha* was said in the name of Rabbi Yoḥanan or in the name of Rabbi Yehoshua ben Levi. Now it is clear to me that this *halakha* is in the name of Rabbi Yoḥanan.

Rabbi Yehoshua ben Levi said: With regard to anyone who recites the additional prayer after seven hours of the day, according to Rabbi Yehuda, the verse states: "Those who are destroyed [*nugei*] far from the Festivals, I shall gather from you, they who carried for you the burden of insult" (Zephaniah 3:18). From where may it be inferred that *nugei* is an expression of destruction? As Rav Yosef translated the verse into Aramaic: Destruction comes upon the enemies of the house of Israel, a euphemism for Israel itself, for they have delayed the times of the Festivals in Jerusalem. This proves both that *nugei* means destruction and that destruction comes upon those who fail to fulfill a mitzva at its appointed time.

Similarly, Rabbi Elazar said: Regarding anyone who recites the morning prayer after four hours of the day, according to Rabbi Yehuda, the verse states: "Those who are in sorrow [*nugei*] far from the Festivals, I shall gather from you, they who carried for you the burden of insult" (Zephaniah 3:18). From where may it be inferred that *nugei* is an expression of sorrow? As it is written: "My soul drips in sorrow [*tuga*]" (Psalms 119:28). Rav Naḥman bar Yitzḥak said: The proof that *nugei* indicates suffering is from here: "Her virgins are sorrowed [*nugot*] and she is embittered" (Lamentations 1:4).

בעלי תריסין — חכמים המנללים זה את זה נהלכה. היאך יכול החי להכחיש את החי — על כרחי אני נריך להודות שאנרתי לו רשות. התורגמן — שהיה עומד לפני רבן גמליאל ומשמיע לרבים את הדרשה מפי רבן גמליאל. עמוד — שחוק. אשתקד — שנה שעברה. בראש השנה —

וַיֵּרָא אֶמֶר רַבִּי אָסִי אֶמֶר רַבִּי אֶלְעָזָר אֶמֶר רַבִּי חֲנִינָא אֶמֶר רַב: וּבְצַד עֲמוּד זֶה הִתְפַּלֵּל רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּרַבִּי יוֹסִי שֶׁל שַׁבַּת בְּעֶרְב שַׁבַּת. כִּי אֵתָא עוּלָא, אֶמֶר: בְּצַד תַּמְרָה הָיָה וְלֹא בְּצַד עֲמוּד הָיָה, וְלֹא רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּרַבִּי יוֹסִי הָיָה אֲלָא רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי יוֹסִי הָיָה, וְלֹא שֶׁל שַׁבַּת בְּעֶרְב שַׁבַּת הָיָה אֲלָא שֶׁל מוֹצָאֵי שַׁבַּת בְּשַׁבַּת הָיָה.

בְּמֵאן דְּאֶמֶר: וְתַפְלֵת עֲרֵבִית רְשׁוּת. דְּאֶמֶר רַב יְהוּדָה אֶמֶר שְׁמוּאֵל: תַּפְלֵת עֲרֵבִית, רַבֵּן גַּמְלִיאֵל אָמַר: חוֹבָה, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר: רְשׁוּת. אֶמֶר אַבְיִי: הִלְכָה כְּדַבְרֵי הָאוּמֵר חוֹבָה. וְרַבָּא אָמַר: הִלְכָה כְּדַבְרֵי הָאוּמֵר רְשׁוּת.

ד תנו רבנן: ימעשה בתלמיד אחד שבא לפני רבי יהושע, אמר לו: תפלת ערבית רשות או חובה? אמר לו: רשות. בא לפני רבן גמליאל, אמר לו: תפלת ערבית רשות או חובה? אמר לו: חובה. אמר לו: והלא רבי יהושע אמר לי רשות! אמר לו: מהמתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש. פשענכנסו בעלי תריסין, עמד השואל ושאל: תפלת ערבית רשות או חובה? אמר לו רבן גמליאל: חובה. אמר להם רבן גמליאל לחכמים: כלום יש אדם שחולק בדבר זה? אמר לו רבי יהושע: לא. אמר לו: והלא משמך אמרו לי רשות! אמר לו: יהושע, עמוד על רגליך ויעידו בך! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: אלמלא אני חי והוא מת — יכול החי להכחיש את המת, ועכשיו שאני חי והוא חי — היאך יכול החי להכחיש את החי? היה רבן גמליאל יושב ודורש, ורבי יהושע עומד על רגליו, עד שרגנו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן: עמוד! ועמד.

ה אמרי: עד כמה נצצריה וניזיל? בראש השנה אשתקד צצריה, בבכורות במעשה דרבי צדוק צצריה, הכא נמי צצריה, תא ונעבריה! מאן נוקים ליה? נוקמיה לרבי יהושע? בעל מעשה הוא; נוקמיה לרבי עקיבא? דילמא עניש ליה, דלית ליה זכות אבות; אלא נוקמיה לרבי אלעזר בן עזריה, דהוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא. הוא חכם — דאי מקשי ליה מפרק ליה, והוא עשיר — דאי אית ליה לפלוחי לבי קיסר אף הוא אול ופלח, והוא עשירי לעזרא — דאית ליה זכות אבות ולא מצי עניש ליה. אתו ואמרו ליה: נחא ליה למר דליהוי ריש מתיבתא? אמר להו: איזיל ואימליך באינשי ביתי. אול ואמליך בדביתהו. אמרה ליה:

החי להכחיש את החי? ובעל כרחי עלי להודות שכך אמרתי. ובינתיים היה רבן גמליאל כראש הישיבה יושב ודורש, ורבי יהושע עומד על רגליו, שכענוש לא הורה לו רבן גמליאל לשבת, ומפני כבוד הנשיא נשאר עומד. דבר זה נמשך זמן רב כל כך עד שהתעוררה בתוך כל קהל השומעים, החכמים ותלמידיהם שהיו במקום, התמרמרות רבה על רבן גמליאל ורגנו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן: עמוד! כלומר הפסק לתרגם את דברי רבן גמליאל. ואז המתורגמן פסק מתרגמו.

ז ובתוך ההתמרמרות אמרו: עד כמה נצצריה וניזיל [יצערנו וילך] בראש השנה אשתקד צצריה [ציערו] כשהורה עליו לבוא בתרמילו ביום בו חל יום הכיפורים לפי חשבוננו של רבי יהושע. ובבכורות במעשה שהיה בשאלתו של רבי צדוק צצריה, כמו בפעם זו כשאמר לו לעמוד על רגליו כעונש על שהתחמק מלעמוד לויכוח על דעתו השונה. הכא נמי צצריה [כאן גם כן ציערו] ואם כן, תא ונעבריה! [בואו ונעברנו, ממשרתו כנשיא]. וכך הוסכם אלא שהתעוררה השאלה מאן נוקים ליה [את מי נעמיד לו, במקומו] אם נעמיד את רבי יהושע — בעל מעשה הוא, שהרי בגללו מעבירים את רבן גמליאל, ויצטער רבן גמליאל על כך ביותר. ואם ננסה להעמיד את רבי עקיבא דילמא עניש ליה [שחא יעניש אותו, רבן גמליאל] שעלידי ההקפדה עליו יגרם שיענישו אותו משמים, דלית ליה זכות אבות [אין לו, לרבי עקיבא, זכות אבות] שתגן זכותם עליו, שכן היה רבי עקיבא ממשפחת גרים. אלא נעמיד בראש את רבי אלעזר בן עזריה, שאף על פי שהיו חכמים הגדולים ממנו בתורחם, לא היה בהם צרוף זה של מעלותיו. שכן, הוא חכם, הוא עשיר, והוא עשירי לעזרא. הוא חכם — דאי מקשי ליה מפרק ליה [שחא יקשה לו יחרץ לו] ולא יוכל רבן גמליאל להביאו במבוכה על ידי קושיות. והוא עשיר — דאי אית ליה לפלוחי לבי קיסר אף הוא אול ופלח [שחא יש לו לעבוד, להשתול ולשאת ולתת, בבית הקיסר, כנציג ישראל, אף הוא יכול ללכת ולעבוד] שבידו הרכוש המספיק הן לצרכי הנסיעות הארוכות והן למסים ולמתנות. והוא עשירי לעזרא — דאית ליה זכות אבות ולא מצי עניש ליה [שיש לו זכות אבות ולא יוכל להעניש אותו]. אתו ואמרו ליה: נחא ליה למר דליהוי ריש מתיבתא? [באו ואמרו לו: נחא לו לאדוני שיחא ראש ישיבה?] אמר להם: איזיל ואימליך באינשי ביתי [אלך ואתיעץ עם אנשי ביתי]. אול ואמליך בדביתהו [הלך והתייעץ עם אשתו] והיא העלתה

קיונים

רבי יהושע בעל מעשה / יש מסבירים כי לא נתמנה רבי יהושע משום שהיה דבר זה עושה רושם כאילו לסתם ההתמנות עורר את המחלוקת (מהרש"א).

אורח ההלכה

תפילת ערבית רשות: נפסקה הלכה כדעת רבי יהושע כנגד רבן גמליאל, וכרבא כנגד אבי

כן. רבי יורא מסר מפי שלשלת חכמים בצד עמוד זה [עמוד מסוים שהראו עליו] התפלל רבי ישמעאל ברי יוסי תפילת שבת בערב שבת. אולם כי אתא [כאשר בא] עולא מארץ ישראל לבבל היתה בידו גירסה אחרת לגמרי של סיפור זה שכן כפי המסורת שבידו בצד תמרה הוה [היה, מעשה זה] ולא ליד העמוד. האיש שעשה זאת היה רבי אלעזר ברי יוסי ולא אחיו רבי ישמעאל, ואף התפילה היתה תפילת מוצאי שבת שהקדים להתפלל בשבת.

ג נשאלה השאלה: מאי [מה פרוש] 'אין לה קבע'? איילמא דאי בעי מצלי כוליה ליליא [אם לומר, שהפרוי הוא שאם הוא רוצה יכול להתפלל כל הלילה] ליתני [שיאמר במשנה]: תפילת הערב כל הלילה. אלא ביטוי זה בא גם כדי ללמדנו כמאן דאמר [כמי שאמר, כאותו חכם שפסק] שתפילת ערבית רשות. שכן הביא רב יהודה בשם שמואל מסורת שבענין זה נחלקו חכמי המשנה: רבן גמליאל פסק שתפילת ערבית חובה ורבי יהושע שאמר שרשות היא. בכעיה זו עדיין התלבטו האמוראים, ואף אכזי ורבא נחלקו בה.

ד ברור השאלה אם תפילת ערבית רשות היא או חובה גרם לתוצאות מרחיקות לכת, כפי המסופר בברייתא ארוכה. אחד התלמידים שאל את רבי יהושע בדבר תפילת ערבית, ורבי יהושע פסק לו כשיטתו, שתפילת ערבית רשות. אולם אותו תלמיד לא הסתפק בכך וחזר ושאל את רבן גמליאל בנושא זה, ומאחר שאמר לו רבן גמליאל שתפילה זו חובה היא, העמיד אותו על חילוקי הדעות כינו לבין רבי יהושע, אמר לו רבן גמליאל לאותו תלמיד: המתן עד שיכנסו בעלי תריסין [בעלי המנינים, כינוי מליצי לתלמידי החכמים שהם "לוחמים במלחמתה של תורה"] לבית המדרש, ואז אפשר יהיה לדון בנושא. כאשר התאספו החכמים חזר התלמיד ושאל שאלה זו כמעמד כולם. אמר לו רבן גמליאל: חובה. אמר להם רבן גמליאל לחכמים: כלום יש אדם שחולק בדבר זה? שרצה לברר אם רבי יהושע עדיין מחזיק בדעתו. נענה רבי יהושע ואמר: לא. שמשום כבוד הנשיא לא רצה להתוכח עמו בהודמנות זו [צ"ח], אולם רבן גמליאל רצה להכריע בנושא ואמר לו: והלא משמך אמרו לי שתפילת ערבית רשות. אמר לו: יהושע עמוד על רגליך ויעידו בך. עמד רבי יהושע על רגליו ואמר בבריות הדעת: אלמלא אני חי והוא [התלמיד] מת — יכול החי להכחיש את המת. והייתי יכול לומר שלא כך פסקתי, עכשיו כאשר אני חי והוא חי — היאך יכול

החי להכחיש את החי? ובעל כרחי עלי להודות שכך אמרתי. ובינתיים היה רבן גמליאל כראש הישיבה יושב ודורש, ורבי יהושע עומד על רגליו, שכענוש לא הורה לו רבן גמליאל לשבת, ומפני כבוד הנשיא נשאר עומד. דבר זה נמשך זמן רב כל כך עד שהתעוררה בתוך כל קהל השומעים, החכמים ותלמידיהם שהיו במקום, התמרמרות רבה על רבן גמליאל ורגנו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן: עמוד! כלומר הפסק לתרגם את דברי רבן גמליאל. ואז המתורגמן פסק מתרגמו.

ז ובתוך ההתמרמרות אמרו: עד כמה נצצריה וניזיל [יצערנו וילך] בראש השנה אשתקד צצריה [ציערו] כשהורה עליו לבוא בתרמילו ביום בו חל יום הכיפורים לפי חשבוננו של רבי יהושע. ובבכורות במעשה שהיה בשאלתו של רבי צדוק צצריה, כמו בפעם זו כשאמר לו לעמוד על רגליו כעונש על שהתחמק מלעמוד לויכוח על דעתו השונה. הכא נמי צצריה [כאן גם כן ציערו] ואם כן, תא ונעבריה! [בואו ונעברנו, ממשרתו כנשיא]. וכך הוסכם אלא שהתעוררה השאלה מאן נוקים ליה [את מי נעמיד לו, במקומו] אם נעמיד את רבי יהושע — בעל מעשה הוא, שהרי בגללו מעבירים את רבן גמליאל, ויצטער רבן גמליאל על כך ביותר. ואם ננסה להעמיד את רבי עקיבא דילמא עניש ליה [שחא יעניש אותו, רבן גמליאל] שעלידי ההקפדה עליו יגרם שיענישו אותו משמים, דלית ליה זכות אבות [אין לו, לרבי עקיבא, זכות אבות] שתגן זכותם עליו, שכן היה רבי עקיבא ממשפחת גרים. אלא נעמיד בראש את רבי אלעזר בן עזריה, שאף על פי שהיו חכמים הגדולים ממנו בתורחם, לא היה בהם צרוף זה של מעלותיו. שכן, הוא חכם, הוא עשיר, והוא עשירי לעזרא. הוא חכם — דאי מקשי ליה מפרק ליה [שחא יקשה לו יחרץ לו] ולא יוכל רבן גמליאל להביאו במבוכה על ידי קושיות. והוא עשיר — דאי אית ליה לפלוחי לבי קיסר אף הוא אול ופלח [שחא יש לו לעבוד, להשתול ולשאת ולתת, בבית הקיסר, כנציג ישראל, אף הוא יכול ללכת ולעבוד] שבידו הרכוש המספיק הן לצרכי הנסיעות הארוכות והן למסים ולמתנות. והוא עשירי לעזרא — דאית ליה זכות אבות ולא מצי עניש ליה [שיש לו זכות אבות ולא יוכל להעניש אותו]. אתו ואמרו ליה: נחא ליה למר דליהוי ריש מתיבתא? [באו ואמרו לו: נחא לו לאדוני שיחא ראש ישיבה?] אמר להם: איזיל ואימליך באינשי ביתי [אלך ואתיעץ עם אנשי ביתי]. אול ואמליך בדביתהו [הלך והתייעץ עם אשתו] והיא העלתה

(שהלכה כמותו עפ"י כללי ההלכה המקובלים) כי תפילת ערבית היא רשות. אולם אף על פי כן מאחר שקבלו עליהם כל ישראל את תפילת ערבית על עצמם, נעשתה בימינו כתפילת חובה וכתפילת שחרית.

(רפכ"ח, ספר אהבה, הלכות תפילה פ"א ה"ו, טור אורח חיים רלה')

מסורת הש"ס
ו. ירושלמי ברכות פ"ד ה"א. שם תענית פ"ד ה"א. ב"ר פ"י.
ז. ברכות ד. ב. שבת ט. ב.
ח. ירושלמי ברכות פ"ד ה"א. תענית פ"ד ה"א. (בשנויים).
ט. (הבטוי) בכורות לו, א

לשון

תריסין
מסור המלה הוא מן היוונית ὑπερός כגו גדול. בעלי התריסין הם מחזיקי מנינים אלה, לאכור אנשי מלחמה.

אישים

ר' חוצפית המתורגמן
ר' חוצפית, מחכמי המשנה (עיי' שביעית פ"י) גודע לנו כמתורגמן של רבן גמליאל. תפקידו של המתורגמן היה לא רק להשמיע לרבים בקול רם את דברי החכם הדורש אלא אף לפתח בהרחבה את הדברים התמציתיים שהשי" מפי החכם. בשל כושר ההסברה של ר' חוצפית נקרא "פה שהפיק מרג" ליות".
אין אנו יודעים פרטים נוספים עליו עד למיתתו בידי הרומים בין עשרת הרוני מלכות.

מסורת הש"ס

- א. ברכות יב, ב.
- ב. ידים פ"ד מ"ד. ילקוט ישעיה ה"ט.
- ג. יומא נד, א.
- ד. (ההלכה) יומא פד, ב. יבמות פז, ב. כתובות ט, א. קדושין עג, א. זבחים עג, א.

גרסות

דלמא מעברין לך. בכתבי וברפוסים ראשונים: דלמא מפייס ליה ומעבירי לך אמר לה נסרי פלגין כקורש ואין פורדיין.

ואפרי כנולות עמים וגו' כך הוא הקרי במקרא.

שאתה פרנסו. גרסאות במקורות: ואין לה לפינה שאתה כפרנישה.

אישים

ר' יהושע
הוא ר' יהושע בן חנניה הלוי.

מראשי חכמי הדור
שלאחר חורבן הבית.
ר' יהושע שימש עוד בבית המקדש כאחד המשרתים בו, ועם חורבן היה מן התלמידים שיצאו ליבנה עם רבם הכובק רבן יוחנן בן זכאי. שלא כחברו ר' אליעזר המשיך בשיטת רבו ובית הלל כהנהגה.

אף על פי שמילא ר' יהושע תפקיד חשוב בהנהגת העם (כי כנראה היה אב בית הדין) היה מתפרנס בדוחק מעבודת קשה ובלתי מבטיחה. לאחר הידוק מחורש של קשריו עם בית הנשיא היה כנראה נתמך על ידי רבן גמליאל שהיה נתון לו את המעשר השני ללוויים.

ר' יהושע היה מפורסם בישראל ובאומות כחכם מופלג לא רק כדני התורה אלא כקצק ביותר גם בעניני הצולע וכדרכו בעל השפעה רבה. כמו כן היה מלומד במדעי הטבע השונים למן האסטרונומיה עד לזואולוגיה. על חכמתו הרבה התבססה בת הקיסר בביתו "חכמה מפורסמת בכלי כסופר", כי דמותו החיצונית לא היתה ערובה ורשם כלל.

בהמשך לשיטת רבו, אף ר' יהושע היה מתון וניסה בכל כוח השפעתו להניא את העם מתפיסה שסופה מרידה בשלטון הרומי. ובמשך זמן מסוים היה מקורב וחשוב בבית הקיסר שליוו הורדוס בשליחותיו לאומיות אחדות.

עם היות ר' יהושע צנוע וצני היה תוקף מאד בעניני דעותיו העקרונות ולא יותר עליהן גם כשהגיעו הדברים למריבות אישיות קשות. אולם בדברים אחרים היה מקבל מרות, ובכלל היתה בו רוח של בריחות דעת פופולרית וקבלת דברים מתוך שכתה חיים.

ר' יהושע היה גם כן העוסקים בתורת הסוד ומסופר על גדולתו בה כל חכמי הדור הבא היו תלמידיו וברוב מחלוקותיו עם חכמי דורו, נסקה הלכה כמותו, ושיטתו השפכה להיות הדרג בה הפשיכה ההלכה. חנניה בן אחיו הית תלמידו המובהק.

בפניו את החשש דילמא מעברין לך [שמא יעבירו אותך, ממשרה זו כדרך שהעבירו את רבן גמליאל]. אמר לה לפי הפתח העממי: לשחמש אינש יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר [ישחמש אדם יום אחד בכסא יוקרא ומחר תשבר] כלומר, יש לאדם לנצל הזדמנות בעתה. אמרה לו: לית לך חיוורתא [איך לך גובן], שערות לבנות, ואין זה נאה שבראש החכמים יעמוד איש צעיר שעדיין לא הלכין שעריו. והוא יומא בר תמני סרי שני הוה, איתרחיש ליה ניסא ואהדרו ליה תמני סרי דרי חיוורתא [אותו יום בן שמונה עשרה שנה היה, התרחש לו נס והפכו שמונה עשרה שורות של שערות לבן]. ומעירים כי משום כך מוצאים אנו שאמר ר' אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה. ולא אמר "בן שבעים שנה", מפני שנראה היה זקן הרבה מגילו האמיתי.

א. באותו יום שהעבירו את רבן גמליאל מנשיאותו המורשתית והעמידו במקומו את ר' אלעזר בן עזריה בא גם שינוי יסודי בגישה הכוללת של בית המדרש, שכן סלקו את שומר הפתח ונתנה רשות לתלמידים להכנס. שבמקום גישתו הבררנית של רבן גמליאל נקטו בשיטה שכל הרוצה ללמוד יש לתת לו הזדמנות. שכן רבן גמליאל היה מכריז ואומר: כל תלמיד שאין תוכו כבדו — ואינו שלם במדותיו ובלמודיו — לא יכנס לבית המדרש. והוא יומא אתוספו כמה ספסלי [אותו היום נוספו כמה ספסלים] לבית המדרש מהתברות התלמידים. אמר ר' יוחנן: פליגי בה [חלוקים בה, בשאלה זו] אבא יוסף בן דוסתאי ורבנן. לדעה אחת נוספו ארבע מאות ספסלים, ולדעה אחרת — שבע מאות ספסלים. כאשר ראה רבן גמליאל את היריבי העצום במספר התלמידים הוה קא חלשה דעתיה [חלשה דעתו] דרבן גמליאל, אמר דילמא [אולי] חס ושלום מנעתי תורה מישראל. אחזו ליה בחלמיה חצבי חיוורי דמליין קטמא [הראו לו בחלומו כדים לבנים מלאים אפר] לרמו שאותם תלמידים שנוספו אינם אלא אנשים ריקנים חסרי ערך, ומעירים על כך בגמרא: ולא היא. לא כך היה הדבר אלא ליתובי דעתיה הוא דאחזו ליה [נישב את דעתו, שלא יצטער, הוא שהראו לו, חלום זה].

ב. מסורת היא שמסכת עדויות בו ביום נשנית. וכל היכא דאמרינן "בו ביום" ההוא יומא הוה [וכן] טקוס במשנה או בברייתא שאנו אוסרים "בו ביום" אותו היום [היא], שבגלל התברות תלמידי החכמים, והגישא החדשה בבית המדרש לא היתה הלכה שהיתה תלויה [מסופקת] בבית המדרש שלא פרשוה, והגיעו בה על ידי הצבעה להחלטה מחייבת. ואף רבן גמליאל לא מנע עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת שלא נסר שנהא או קנאה למדיחיו ונשאר יושב כאחד מבני החבורה, בבית המדרש, ועוסק עמם בברור ההלכה, שכן שנינו: בו ביום [וכאמור: בו ביום — הוא יום הדחת רבן גמליאל] בא יהודה גר עמוני לבית המדרש והעלה את השאלה: מה אני לבוא בקהל? כלומר, האם מותר לי לשאת בת ישראל? אמר לו רבן גמליאל: אסור אתה ור' יהושע התירו לבוא לקהל. אמר לו רבן גמליאל: והלא כבר נאמר "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה' עד עולם" (דברים כג, ד), וכיצד אפשר להתירו לקהל? ענה לו ר' יהושע שלדעתו יושבי עמון ומואב באותה תקופה אינם עמונים ומואבים על פי גזעם, שכבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות, והושיב עמים אחרים במקום יושבי עמון. וכך נאמר על סנחריב "ואסיר גבולות עמים ועתודותיהם שושיתי ואוריד כביר יושבים" (ישעיהו י, ג). וכל דפריש מרובא פריש [וכן הפרש — מן הרוב הוא פורש] שעל פי כלל זה שבהלכה אנו מניחים כי פרט היוצא מתוך תערוכות שאין אנו מבחינים בהן יש לשער כי הוא היה שייך לרוב, ועל כן, מאחר שגרים מרוב האומות מותרים לבוא בקהל, גם גר זה שאין אנו יודעים את מוצאו הגזעי יש להתירו בקהל. אמר לו רבן גמליאל והלא כבר נאמר "ואחרי כן אישית את שבות בני עמון גאוס ה' ג' (ירמיהו מט, ו) וודאי חורו כבר העמונים המקוריים לארצם. ענה לו ר' יהושע שאין מכאן ראיה, שהרי בנבואה נאמר גם כן "ושבותי את שבות עמי ישראל ובנו ערים ושמרת וישבו ונטעו כרמים ושתי את ינם ועשו גנות ואכלו את פריהם" (עמוס ט, יד) ועדיין לא שבו, ואין לנו להתחשב אלא בדברים שיוצעים אנו בבטחה שקרו. מיד התירוהו לבוא בקהל. ואגב הדברים למדנו שאף באותם הימים ישב רבן גמליאל כרגיל בבית המדרש ונשא ונתן בהלכה.

אמר רבן גמליאל בלבו: הואיל והכי הוה [הואיל וכך היה] והעם כולו נטה אחרי ר' יהושע סימן הוא לצדקתו איזיל ואפייסיה [אלך ואפייסו] לר' יהושע, כי מטא לביתיה חזונה לאשיתא דביתיה דמשחרן [כאשר הגיע לביתו של ר' יהושע ראה את כתניו שחם שחורית] אמר לו בתמיהה: מכתלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה, שעד אז לא ידע שר' יהושע נוקק היה לעבודה קשה של נפתות כדי להתפרנס. אמר לו ר' יהושע: איך לו לדור שאתה פרנסו, שאי אתה יודע בצערם של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם נוזנים. אמר לו ר' יהושע: עשה בשביל כבוד אבא, הוא רבן שמעון בן גמליאל שהיה מראשי ישראל בזמן החורבן. פייס [התפייס]. ומאחר שאין ר' יהושע עוד מקפיד, סבעי הוא שיתחורר רבן גמליאל למקומו. אמרו: מאן גיזיל ולימא להו לרבנן [מי יזל ויאמר להם לחכמים]. שתלמידי חכמים לא רצו כנראה לקבל על עצמם שליחות זו שיש בה משום הצעה להשבת הסדרים הקודמים למקומם והורות ר' אלעזר בן עזריה מנשיאותו. אמר להו ההוא כובס: אנא איזילנא [אמר להם כובס אחד: אני אקלן] שלח ר' יהושע על ידי הכובס את השליחות הבאה:

עיונים

כל דפריש מרובא פריש / כלל זה משמש כמדריך בבחינת מרובות השייכות לדיוני הערובות בכלל. משמעותו של כלל זה שבדומה לו מצוי גם בסטטיסטיקה של עכשיו היא כי אפשר לסכור על ההנחה שפרט מסוים שייך באמת לרוב רק במקרים מסוימים. כלומר: יש צורך שהפרט יבוא מעצמו מתוך הערובות שאחיו המרכזיים בה יודעים לנו, מה שאין כן כאשר אין תערוכת כגון זו, הדגימה אינה מושלמת, ויש לחשוש כי התוצאה אינה מבטאה את היחס האמיתי. (בהלכה: "כל קבוצה נבחרת על מחצת דמית").

הואיל והכי הוה / רעיון זה מבוסס על ההנחה כי כל עוד לא נתגבשה ההלכה והגיעה לידי "סגנון" (הצבעה) בבית המדרש אין לקבוע את מדה האמיתות שבה. אולם לאחר שהכריעו

הכי גרסינן: דלמא מעברין לך? אמר לה: יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר — ולא גרסינן ונעלין נקדש. כסא דמוקרא — כוס זכוכית יוקרה שקורין לה נלשון ישמעאל ערקייאל. ולוונריס בני אלס נמשל הדיוט: יוס אלת ישחמש בו נעלי ויתכנד נה, ולס ישנר — ישנר. לית לך חיוורתא — אין לך שערות לבנות של זקנה, ונלה לדרשן להיות זקן. שמונה עשר דרי חיוורתא — שמונה עשרה שורות של זקנה. קא חלשה דעתיה דרבן גמליאל — כשראה שנתוספו היום תלמידים רבים, והיה דולג שלא יענש צוה — שונעם ציוניו ונלגא. דמליין קטמא — כלומר: אף אלו אינם רלוויים. תלויה — נספק, שלא פירשה. ומתוך שרבו התלמידים רצו הסדור והסלפול. לאשיתא דביתיה דמשחרן = כותלי ביתו של רבי יהושע שהיו שחורות. שפחמי אתה — עשה פחמים. ויש לוונריס: נפת. נעניתי לך — דנרתי ללונלך יותר מן הרלווי. דלביש מדא — הרגיל ללגוש הנועיל לנגש. כלומר: הרגיל נכסיות יהיה נכסית.

דלמא מעברין לך? אמר לה: לשחמש אינש יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר. אמרה ליה: לית לך חיוורתא. ההוא יומא בר תמני סרי שני הוה, אתרחיש ליה ניסא ואהדרו ליה תמני סרי דרי חיוורתא. היינו דקאמר רבי אלעזר בן עזריה: אהרי אני "כבן" שבעים שנה, ולא "בן" שבעים שנה.

א. תנא; אותו היום סלקוהו לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס. שהיה רבן גמליאל מכריז ואומר: כל תלמיד שאין תוכו כבדו — לא יכנס לבית המדרש. ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי. אמר רבי יוחנן: פליגי בה אבא יוסף בן דוסתאי ורבנן, חד אמר: אתוספו ארבע מאה ספסלי; וחד אמר: שבע מאה ספסלי. הוה קא חלשה דעתיה דרבן גמליאל, אמר: דלמא חס ושלום מנעתי תורה מישראל. אחזו ליה בחלמיה חצבי חיוורי דמליין קטמא. ולא היא, תהיא ליתובי דעתיה הוא דאחזו ליה.

ב. תנא: עדויות בו ביום נשנית, וכל היכא דאמרינן "בו ביום" — ההוא יומא הוה. ולא היתה הלכה שהיתה תלויה בבית המדרש שלא פירשוה. ואף רבן גמליאל לא מנע עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת, דתנן: יבבו ביום בא יהודה גר עמוני לפניהם בבית המדרש, אמר להם: מה אני לבוא בקהל? אמר לו רבן גמליאל: אסור אתה לבא בקהל; אמר לו רבי יהושע: מותר אתה לבא בקהל. אמר לו רבן גמליאל: והלא כבר נאמר: "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'!" אמר לו רבי יהושע: וכי עמון ומואב במקומן הן יושבין? יכבר עליה סנחריב מלך אשור ובגבל את כל האומות, שנאמר: "ואסיר גבולות עמים ועתודותיהם שושיתי ואוריד כביר יושבים", ויכל דפריש — מרובא פריש. אמר לו רבן גמליאל: והלא כבר נאמר: "ואחרי כן אישית את שבות בני עמון גאוס ה'!" — וכבר שבו. אמר לו רבי יהושע: והלא כבר נאמר: "ושבותי את שבות עמי ישראל" — ועדיין לא שבו. מיד התירוהו לבא בקהל.

ג. אמר רבן גמליאל: הואיל והכי הוה, איזיל ואפייסיה לרבי יהושע. פי מטא לביתיה, חזונה לאשיתא דביתיה דמשחרן. אמר לו: מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה. אמר לו: איך לו לדור שאתה פרנסו, שאי אתה יודע בצערם של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם נוזנים. אמר לו: נעניתי לך, מחול לי! לא אשגח ביה. עשה בשביל כבוד אבא! פייס. אמרו: מאן גיזיל ולימא להו לרבנן? אמר להו ההוא כובס: אנא איזילנא. שלח להו רבי יהושע לבי מדרשא: מאן דלביש מדא ילבש מדא, ומאן דלא לביש מדא יימר ליה למאן דלביש מדא "שלח מדרך ואנא אלבשיה"? אמר להו רבי עקיבא לרבנן: טרוקו

אמר רבן גמליאל לא מנע עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת שלא נסר שנהא או קנאה למדיחיו ונשאר יושב כאחד מבני החבורה, בבית המדרש, ועוסק עמם בברור ההלכה, שכן שנינו: בו ביום [וכאמור: בו ביום — הוא יום הדחת רבן גמליאל] בא יהודה גר עמוני לבית המדרש והעלה את השאלה: מה אני לבוא בקהל? כלומר, האם מותר לי לשאת בת ישראל? אמר לו רבן גמליאל: אסור אתה ור' יהושע התירו לבוא לקהל. אמר לו רבן גמליאל: והלא כבר נאמר "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה' עד עולם" (דברים כג, ד), וכיצד אפשר להתירו לקהל? ענה לו ר' יהושע שלדעתו יושבי עמון ומואב באותה תקופה אינם עמונים ומואבים על פי גזעם, שכבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות, והושיב עמים אחרים במקום יושבי עמון. וכך נאמר על סנחריב "ואסיר גבולות עמים ועתודותיהם שושיתי ואוריד כביר יושבים" (ישעיהו י, ג). וכל דפריש מרובא פריש [וכן הפרש — מן הרוב הוא פורש] שעל פי כלל זה שבהלכה אנו מניחים כי פרט היוצא מתוך תערוכות שאין אנו מבחינים בהן יש לשער כי הוא היה שייך לרוב, ועל כן, מאחר שגרים מרוב האומות מותרים לבוא בקהל, גם גר זה שאין אנו יודעים את מוצאו הגזעי יש להתירו בקהל. אמר לו רבן גמליאל והלא כבר נאמר "ואחרי כן אישית את שבות בני עמון גאוס ה' ג' (ירמיהו מט, ו) וודאי חורו כבר העמונים המקוריים לארצם. ענה לו ר' יהושע שאין מכאן ראיה, שהרי בנבואה נאמר גם כן "ושבותי את שבות עמי ישראל ובנו ערים ושמרת וישבו ונטעו כרמים ושתי את ינם ועשו גנות ואכלו את פריהם" (עמוס ט, יד) ועדיין לא שבו, ואין לנו להתחשב אלא בדברים שיוצעים אנו בבטחה שקרו. מיד התירוהו לבוא בקהל. ואגב הדברים למדנו שאף באותם הימים ישב רבן גמליאל כרגיל בבית המדרש ונשא ונתן בהלכה.

אמר רבן גמליאל בלבו: הואיל והכי הוה [הואיל וכך היה] והעם כולו נטה אחרי ר' יהושע סימן הוא לצדקתו איזיל ואפייסיה [אלך ואפייסו] לר' יהושע, כי מטא לביתיה חזונה לאשיתא דביתיה דמשחרן [כאשר הגיע לביתו של ר' יהושע ראה את כתניו שחם שחורית] אמר לו בתמיהה: מכתלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה, שעד אז לא ידע שר' יהושע נוקק היה לעבודה קשה של נפתות כדי להתפרנס. אמר לו ר' יהושע: איך לו לדור שאתה פרנסו, שאי אתה יודע בצערם של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם נוזנים. אמר לו ר' יהושע: עשה בשביל כבוד אבא, הוא רבן שמעון בן גמליאל שהיה מראשי ישראל בזמן החורבן. פייס [התפייס]. ומאחר שאין ר' יהושע עוד מקפיד, סבעי הוא שיתחורר רבן גמליאל למקומו. אמרו: מאן גיזיל ולימא להו לרבנן [מי יזל ויאמר להם לחכמים]. שתלמידי חכמים לא רצו כנראה לקבל על עצמם שליחות זו שיש בה משום הצעה להשבת הסדרים הקודמים למקומם והורות ר' אלעזר בן עזריה מנשיאותו. אמר להו ההוא כובס: אנא איזילנא [אמר להם כובס אחד: אני אקלן] שלח ר' יהושע על ידי הכובס את השליחות הבאה:

אמר רבן גמליאל בלבו: הואיל והכי הוה [הואיל וכך היה] והעם כולו נטה אחרי ר' יהושע סימן הוא לצדקתו איזיל ואפייסיה [אלך ואפייסו] לר' יהושע, כי מטא לביתיה חזונה לאשיתא דביתיה דמשחרן [כאשר הגיע לביתו של ר' יהושע ראה את כתניו שחם שחורית] אמר לו בתמיהה: מכתלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה, שעד אז לא ידע שר' יהושע נוקק היה לעבודה קשה של נפתות כדי להתפרנס. אמר לו ר' יהושע: איך לו לדור שאתה פרנסו, שאי אתה יודע בצערם של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם נוזנים. אמר לו ר' יהושע: עשה בשביל כבוד אבא, הוא רבן שמעון בן גמליאל שהיה מראשי ישראל בזמן החורבן. פייס [התפייס]. ומאחר שאין ר' יהושע עוד מקפיד, סבעי הוא שיתחורר רבן גמליאל למקומו. אמרו: מאן גיזיל ולימא להו לרבנן [מי יזל ויאמר להם לחכמים]. שתלמידי חכמים לא רצו כנראה לקבל על עצמם שליחות זו שיש בה משום הצעה להשבת הסדרים הקודמים למקומם והורות ר' אלעזר בן עזריה מנשיאותו. אמר להו ההוא כובס: אנא איזילנא [אמר להם כובס אחד: אני אקלן] שלח ר' יהושע על ידי הכובס את השליחות הבאה:

אמר רבן גמליאל בלבו: הואיל והכי הוה [הואיל וכך היה] והעם כולו נטה אחרי ר' יהושע סימן הוא לצדקתו איזיל ואפייסיה [אלך ואפייסו] לר' יהושע, כי מטא לביתיה חזונה לאשיתא דביתיה דמשחרן [כאשר הגיע לביתו של ר' יהושע ראה את כתניו שחם שחורית] אמר לו בתמיהה: מכתלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה, שעד אז לא ידע שר' יהושע נוקק היה לעבודה קשה של נפתות כדי להתפרנס. אמר לו ר' יהושע: איך לו לדור שאתה פרנסו, שאי אתה יודע בצערם של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם נוזנים. אמר לו ר' יהושע: עשה בשביל כבוד אבא, הוא רבן שמעון בן גמליאל שהיה מראשי ישראל בזמן החורבן. פייס [התפייס]. ומאחר שאין ר' יהושע עוד מקפיד, סבעי הוא שיתחורר רבן גמליאל למקומו. אמרו: מאן גיזיל ולימא להו לרבנן [מי יזל ויאמר להם לחכמים]. שתלמידי חכמים לא רצו כנראה לקבל על עצמם שליחות זו שיש בה משום הצעה להשבת הסדרים הקודמים למקומם והורות ר' אלעזר בן עזריה מנשיאותו. אמר להו ההוא כובס: אנא איזילנא [אמר להם כובס אחד: אני אקלן] שלח ר' יהושע על ידי הכובס את השליחות הבאה:

וקני ישראל בכפיה כסופתה, הרי כתאמתה היא בכחולס. מכאן — שצדקתו של ר' יהושע מוכרת ע"י כפיתתה הכספית של ההלכה.

פחמי / השאלה מה היה מקצועו של ר' יהושע אינה ברורה. יש מפרשים פחמי — עושה פחמים, שהיה מייצר פחמי עץ. ויש מפרשים פחמי — נפת. ופרש זה יש לו ספק מהו התלמוד הירושלמי האומר כי ר' יהושע היה עושה פחמים.

אורח ההלכה

עשוי ומואבי: נוסף להלכה כשיטת ר' יהושע שהשונים בעקוב ומואב בימינו אין בהם דין עשוי ומואבי וגיריהם כותרים לבוא בקהל ישראל. (שו"ע. אבן העזר ד, ט)

מזה בן מזה — כהן נן כהן, יזה את מי חטאת. אפר מקלה = אפר הקלוי
 צתנוריס וצתנוריס, כלומר: אפר סתם. שבת של מי היתה — נוסכת חנינה.
 ואותו תלמיד — שאל תפלת ערבית רשות לו הוזהר רבי שמעון נן יוחאי
 הול. נקרא פושע — המאחר כל כך. מתפלל של מנחה — מאחר שהגיע
 זמנה, כדי להקדימה תפלת זמנה,
 של יקרא פושע גס עליה. ואחר כך
 של מוספין — הוליל וליחה, זמנה
 לינו עונר. דהא אמרי רבנן יושל
 מוספין כל היום. שו מצוה עוברת
 — רבי יהודה לטעמיה, דלמור עד
 שבע שעות ותו לא. כי חלפי רבנן —
 תלמידים היואלים מניית רבי נתן. מאן
 אמר הלכה בי בדרשא — וני מנכי
 הישינה לומר צנית המדרש שהלכה
 כרבי יהודה. חדא היא לך או חדת
 היא לך — אחת היא לך — שלא
 למדת דבר וישנו של רבי יוחנן אלל
 זו כלל, לכן חנינה היא לך; או
 חנינה היא לך, שהיית סגור שאלה דאן
 האחרים הוורה. הכי גרסינן: אמר
 ליה חדת היא לי דמספקא לי ברבי
 יהושע בן לוי — סגור הייתי שרבי
 יהושע נן לוי אמרה. אמר רבי יהושע
 בן לוי גרסינן, ולא גרסינן דלמור.
 ממועד — מוחות שהענינו ונועדי
 התפלות וההגיס, יהיו נוגים ואסופים
 וכלים.

תוספות

ושל מוספין כל היום. הקשה הרב
 רבינו שמשון זכרוננו לברכה.
 דאמרינן בפרק "תמיד נשחט": מוספין
 בשש, ביוכינ בשבע! וכי תמא: הני
 מילי למצוה, אבל דיעבד כל יומא נמי
 זמניה הוא. הרי בתמורה משמע
 שהמוספין היו נשחטין עם התמיד
 ונקטרין עמו! ותירץ: דהתם פירי
 בשבת.

הלכה מתפלל של מנחה ואחר כך
 מתפלל של מוסף — מכאן יש
 לזוהר ביום הכפורים להתפלל תפלת
 שחרית קודם שש שעות ומחצה. דהיינו
 קודם שיגיע שעת המנחה. דאם לא כן
 היו צריכין להתפלל תפלת המנחה
 קודם. והרב רבנו יצחק אומר דאינו
 צריך, דהא דקאמר שיתפלל תפלת
 המנחה קודם — היינו כשיש לו לעשות
 צרכיו, שלא יוכל להתפלל תפלת
 המנחה בזמנה וצריך להתפלל שניהם
 מיד, כגון שהיה לו לילך לסעודה
 גדולה, כמו לנשואין, ומתיירא שם
 ימשוך בסעודתו או שישתכר, אבל אם
 היה לו שהות להתפלל אחר תפלת
 מוסף תפלת המנחה בזמנה, אין לו
 להקדים תפלת המנחה אלא יתפלל
 כסדר. מוסף ואחר כך מנחה.
 כדמתרגם רב יוסף על דאחרו זמני
 ברגלים אין שייך לומר לשון איתור,
 שהרי אין להם תשלומין, אלא על כרחך
 בתפלה משתעי קרא.

המתפלל תפלה של שחרית לאחר ארבע שעות לרבי יהודה, עליו הכתוב אומר: "נוגי ממועד אספתי ממועד היו". רב נחמן בר יצחק אמר, מהכא: "בתולותיה נוגות והיא מר לה".

[ר] זירא כאשר היה הולך לימודו חרוב לימודו היה הולך ויושב על פתח בית ר' נתן בר טובי]. אמר: כי חלפי רבנן אז איקום מקמיהו ואקבל אגרא [אמר, כלב, כאשר יעברו חכמים בכניסתם ויצאתם מבית ר' נתן אקום מפניהם ואקבל שכר על המצוה לכבד תלמידי חכמים]. נפק אתא [יצא ובא] ר' נתן בר טובי עצמו, שאל אותו ר' זירא: מאן אמר הלכה בי מדרשא [מן אומר הלכה בבית המדרש, כעת]? סיפר לו שר' יוחנן פסק בשעה זו בבית המדרש שאין הלכה כר' יהודה להקדים תפלת מוסף לפני המנחה. חור וסאל ר' זירא: האם אמנם ר' יוחנן עצמו אמר הלכה זו? אמר לו: אין [כן]. תנא מניה ארבעים זמנין [שנה ממנו ארבעים פעמים] אימרה זו וקבעה בזכרונה. שאל אותו ר' נתן: חדא היא לך [אחת היא לך], שלא שמעת הלכה זו כלל, או חדת היא לך [חדשה היא לך] שנתחדש לך דבר מה בהלכה זו. אמר לו: חדת היא לי, משום דמספקא לי בר' יהושע בן לוי [חדשה היא לי, במשהו, משום שמסופקת היתה לי הלכה זו משמו של ר' יהושע בן לוי] ועתה מתברר לי כי בעל ההלכה הוא ר' יוחנן.

ר' יהושע בן לוי אמר כי לדעת ר' יהודה המתפלל מוסף לאחר שבע שעות עליו הכתוב אומר: "נוגי ממועד אספתי ממועד היו משאת עליה חרפה" [צפניה ג, יח] וקשר הפסוק עם ענין זה הריהו שנוגי מתפרש לשון תבא [שבר] כפי שתרגם פסוק זה רב יוסף: תבא אתי על שנאיהו דבית ישראל על דאחרו זמני מועדיא דבירושלים [שבר בא על שונאי בית ישראל — על שאחרו זמני המועדים בירושלים]. ומכאן שהמאחר מצווה ואינו מקיימה בזמנה נאמר עליו פסוק זה של פורענות. ומעין זה אמר ר' אלעזר על המאחר שחרית לאחר ארבע שעות [לדעת ר' יהודה] שאף עליו נאמר מקרא זה, אלא שהוא מפרשו באופן רך יותר. מאי משמע דהאי "נוגי" לישנא דצערא הוא [מה משמעות מלשון הכתוב, ש"נוגי" הוא לשון צער] ככתוב "דלפה נפשי מתוהה" [תהלים קיט, כח]. רב נחמן בר יצחק מביא ראיה מפסוק אחר שוהי משמעות המלה — "בתולותיה נוגות והיא מר לה" [איכה א, ד].

אורח ההלכה

תפילת מוסף: כדברי הגמרא נוסף כי זמן תפילת מוסף הוא לכתחילה עד שבע שעות ביום והמאחר נקרא פושע, ואף על פי כן מותר לו להתפלל כל היום (כדברי חכמים, הסבורים שזמן המוסף הוא למצוה, אך אינו מפקח).

גלי, דלא ליתו עבדי דרבן גמליאל ולצעריו לרבנן. אמר רבי יהושע: מוטב דאיקום ואיזיל אנא לגבייהו. אתא, טרף אבבא. אמר להו: מזה בן מזה יזה, ושאינו לא מזה ולא בן מזה יאמר למזה בן מזה: מימך מי מערה ואפרך אפר מקלה? אמר לו רבי עקיבא: רבי יהושע, נתפייסת? כלום עשינו אלא בשביל כבודך! למחר אני ואתה נשכים לפתחו. אמרי: היכי נעביד? נעבירה — גמרי: המעלין בקדש ואין מורידין! נדרוש מר חדא שבתא ומר חדא שבתא — אתי לקנאוי! אלא: לדרוש רבן גמליאל תלתא שבתא, ורבי אלעזר בן עזריה חדא שבתא. והיינו דאמר מר: ישבת של מי היתה — של רבי אלעזר בן עזריה היתה. ואותו תלמיד — רבי שמעון בן יוחאי הוה.

ד" ושל מוספין כל היום. אמר רבי יוחנן: ונקרא פושע. תנו רבנן: יהיו לפניו שתי תפלות, אחת של מנחה ואחת של מוסף — מתפלל של מנחה ואחר כך מתפלל של מוסף, שזו תדירה וזו אינה תדירה. רבי יהודה אומר: מתפלל של מוסף ואחר כך מתפלל של מנחה, שזו מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת. אמר רבי יוחנן, ההלכה: מתפלל של מנחה ואחר כך מתפלל של מוסף. מרבי זירא כי הוה חליש מגירסיה, הוה אויל ויתב אפתחא דבי רבי נתן בר טובי, אמר: כי חלפי רבנן אז איקום מקמיהו ואקבל אגרא. נפק אתא רבי נתן בר טובי, אמר ליה: מאן אמר הלכה בי מדרשא? אמר ליה, הכי אמר רבי יוחנן: אין הלכה כרבי יהודה דאמר: מתפלל אדם של מוסף ואחר כך מתפלל של מנחה. אמר ליה: רבי יוחנן אמרה? אמר ליה: אין. יתנא מיניה ארבעין זמנין. אמר ליה: חדא היא לך, או חדת היא לך? אמר ליה: חדת היא לי, משום דמספקא לי ברבי יהושע בן לוי.

ה אמר רבי יהושע בן לוי: כל המתפלל תפלה של מוספין לאחר שבע שעות לרבי יהודה, עליו הכתוב אומר: "נוגי ממועד אספתי ממועד היו". מאי משמע דהאי "נוגי" לישנא דתבא הוא? כדמתרגם רב יוסף: "תבא אתי על שנאיהו דבית ישראל על דאחרו זמני מועדיא דבירושלים". אמר רבי אלעזר: כל המתפלל תפלה של שחרית לאחר ארבע שעות לרבי יהודה, עליו הכתוב אומר: "נוגי ממועד אספתי ממועד היו". מאי משמע דהאי "נוגי" לישנא דצערא הוא? דכתיב: "דלפה נפשי מתוהה". רב נחמן בר יצחק אמר, מהכא: "בתולותיה נוגות והיא מר לה".

[ר] זירא כאשר היה הולך לימודו חרוב לימודו היה הולך ויושב על פתח בית ר' נתן בר טובי. אמר: כי חלפי רבנן אז איקום מקמיהו ואקבל אגרא [אמר, כלב, כאשר יעברו חכמים בכניסתם ויצאתם מבית ר' נתן אקום מפניהם ואקבל שכר על המצוה לכבד תלמידי חכמים]. נפק אתא [יצא ובא] ר' נתן בר טובי עצמו, שאל אותו ר' זירא: מאן אמר הלכה בי מדרשא [מן אומר הלכה בבית המדרש, כעת]? סיפר לו שר' יוחנן פסק בשעה זו בבית המדרש שאין הלכה כר' יהודה להקדים תפלת מוסף לפני המנחה. חור וסאל ר' זירא: האם אמנם ר' יוחנן עצמו אמר הלכה זו? אמר לו: אין [כן]. תנא מניה ארבעים זמנין [שנה ממנו ארבעים פעמים] אימרה זו וקבעה בזכרונה. שאל אותו ר' נתן: חדא היא לך [אחת היא לך], שלא שמעת הלכה זו כלל, או חדת היא לך [חדשה היא לך] שנתחדש לך דבר מה בהלכה זו. אמר לו: חדת היא לי, משום דמספקא לי בר' יהושע בן לוי [חדשה היא לי, במשהו, משום שמסופקת היתה לי הלכה זו משמו של ר' יהושע בן לוי] ועתה מתברר לי כי בעל ההלכה הוא ר' יוחנן.

ר' יהושע בן לוי אמר כי לדעת ר' יהודה המתפלל מוסף לאחר שבע שעות עליו הכתוב אומר: "נוגי ממועד אספתי ממועד היו משאת עליה חרפה" [צפניה ג, יח] וקשר הפסוק עם ענין זה הריהו שנוגי מתפרש לשון תבא [שבר] כפי שתרגם פסוק זה רב יוסף: תבא אתי על שנאיהו דבית ישראל על דאחרו זמני מועדיא דבירושלים [שבר בא על שונאי בית ישראל — על שאחרו זמני המועדים בירושלים]. ומכאן שהמאחר מצווה ואינו מקיימה בזמנה נאמר עליו פסוק זה של פורענות. ומעין זה אמר ר' אלעזר על המאחר שחרית לאחר ארבע שעות [לדעת ר' יהודה] שאף עליו נאמר מקרא זה, אלא שהוא מפרשו באופן רך יותר. מאי משמע דהאי "נוגי" לישנא דצערא הוא [מה משמעות מלשון הכתוב, ש"נוגי" הוא לשון צער] ככתוב "דלפה נפשי מתוהה" [תהלים קיט, כח]. רב נחמן בר יצחק מביא ראיה מפסוק אחר שוהי משמעות המלה — "בתולותיה נוגות והיא מר לה" [איכה א, ד].

מאן דלביש מדא ילבש מדא, ומאן דלא לביש מדא יימר ליה למאן דלביש מדא שלח מדך ואנא אלבישה? [והלוש מדים ילבש מדים, כלומר ישאר הנשיא הרגיל בנשיאותו, כדי שלא יקרה — שמי שאינו לבוש מדים יאמר ללוש מדים: פשוט את מדיך ואני אלבשם]. החכמים כנראה חשבו ששליחות זו באה בזכות רבן גמליאל ולא השניחו בה, ואמר ר' עקיבא לחכמים: טרוקו גלי, דלא ליתו עבדי דרבן גמליאל ולצעריו לרבנן [נעלו את השטרים שלא יבואו עבדי רבן גמליאל ויצערו את החכמים]. כשנוודע הדבר לר' יהושע אמר: מוטב דאיקום ואיזיל אנא לגבייהו [מוטב שאקום ואלך אני אליהם] אתא טרף אבבא [הלך והקיש על הדלת] וחור בשנוי צורה על הפתח שלח: מזה בן מזה — יזה, כלומר, הכהן שתפקידו להוות מים סהורים ראוי שימשיך בתפקידו, ואין זה ראוי שמי שאינו לא מזה ולא בן מזה יאמר למזה בן מזה מימך מי מערה [אמר מקוה ולא מים חיים] ואפרך אפר מקלה [סתם אפר כירה, ולא מאפרה של הפרה האדומה]. כיוון שכך אמר לו ר' עקיבא: ר' יהושע נתפייסת? כלום עשינו כל אותה הרוחה אלא בשביל כבודך, ואם אתה מוחל על כבודך אין איש מאתנו מתגורר ולמחר אני ואתה נשכים לפתחו של רבן גמליאל לבקש שיקבל על עצמו את הנשיאות, אולם נתעוררה השאלה מה לעשות בר' אלעזר בן עזריה. אמרי: היכי נעביד [נעביר אותו מכהונתו] — אין זה נאה, כי הלכה מקובלת היא: מעלים בקודש ואין מורידים. ואדם שהיה נשיא הסנהדרין אין להורידו לחכם [גאונים] מדרגה זו, ואם נדרוש מר חדא שבתא ומר חדא שבתא — אתי לקנאוי [אם ידרוש חכם זה שבת אחת וזה שבת אחת יבואו לקנא — זה בזה] שבהכרח יצטרכו להגיע להתלטה מי הוא נשיא הסנהדרין בפועל, ועל כן יש להכריע בדבר מראש. אלא: לדרוש רבן גמליאל תלתא שבתא ור' אלעזר בן עזריה חדא שבתא [יורוש רבן גמליאל שלוש שבתות ור' אלעזר בן עזריה ידרוש כראש ישיבה שבת אחת]. ואכן נקבע סדור זה, וזו הסיבה שמוצאים אנו ששואלים שבת של מי היתה — של ר' אלעזר בן עזריה היתה, שלא בכל שבת ישב הוא בראש. כיון להשלים את הסיפור מוספים שאותו תלמיד ששאל את השאלה מתחילה היה ר' שמעון בר יוחאי.

במשנה נאמר שתפילת המוספים זמנה כל היום, על כך הוסיף ר' יוחנן: שאף על פי כן נקרא פושע אם הוא מאחר כל כך את זמן התפילה. בברייתא נאמר שמי שהיו לפניו שתי תפילות להתפלל של מנחה ושל מוסף יקדים את תפילת המנחה מפני שהיא תדירה מתפילת המוסף. ור' יהודה תולק ואומר שיש להקדים את המוסף, שכן תפילת המוסף זמנה עוברת קודם [עד שבע שעות, לדעתו]. ר' יוחנן פסק הלכה כדעת חכמים. בנושא זה מובאים מקורות נוספים אגב סיפור: ר' זירא כי הוה חליש מגירסיה הוה אויל ויתב אפיתאה דבי ר' נתן בר טובי [אמר, כלב, כאשר יעברו חכמים בכניסתם ויצאתם מבית ר' נתן אקום מפניהם ואקבל שכר על המצוה לכבד תלמידי חכמים]. נפק אתא [יצא ובא] ר' נתן בר טובי עצמו, שאל אותו ר' זירא: מאן אמר הלכה בי מדרשא [מן אומר הלכה בבית המדרש, כעת]? סיפר לו שר' יוחנן פסק בשעה זו בבית המדרש שאין הלכה כר' יהודה להקדים תפלת מוסף לפני המנחה. חור וסאל ר' זירא: האם אמנם ר' יוחנן עצמו אמר הלכה זו? אמר לו: אין [כן]. תנא מניה ארבעים זמנין [שנה ממנו ארבעים פעמים] אימרה זו וקבעה בזכרונה. שאל אותו ר' נתן: חדא היא לך [אחת היא לך], שלא שמעת הלכה זו כלל, או חדת היא לך [חדשה היא לך] שנתחדש לך דבר מה בהלכה זו. אמר לו: חדת היא לי, משום דמספקא לי בר' יהושע בן לוי [חדשה היא לי, במשהו, משום שמסופקת היתה לי הלכה זו משמו של ר' יהושע בן לוי] ועתה מתברר לי כי בעל ההלכה הוא ר' יוחנן.

ר' יהושע בן לוי אמר כי לדעת ר' יהודה המתפלל מוסף לאחר שבע שעות עליו הכתוב אומר: "נוגי ממועד אספתי ממועד היו משאת עליה חרפה" [צפניה ג, יח] וקשר הפסוק עם ענין זה הריהו שנוגי מתפרש לשון תבא [שבר] כפי שתרגם פסוק זה רב יוסף: תבא אתי על שנאיהו דבית ישראל על דאחרו זמני מועדיא דבירושלים [שבר בא על שונאי בית ישראל — על שאחרו זמני המועדים בירושלים]. ומכאן שהמאחר מצווה ואינו מקיימה בזמנה נאמר עליו פסוק זה של פורענות. ומעין זה אמר ר' אלעזר על המאחר שחרית לאחר ארבע שעות [לדעת ר' יהודה] שאף עליו נאמר מקרא זה, אלא שהוא מפרשו באופן רך יותר. מאי משמע דהאי "נוגי" לישנא דצערא הוא [מה משמעות מלשון הכתוב, ש"נוגי" הוא לשון צער] ככתוב "דלפה נפשי מתוהה" [תהלים קיט, כח]. רב נחמן בר יצחק מביא ראיה מפסוק אחר שוהי משמעות המלה — "בתולותיה נוגות והיא מר לה" [איכה א, ד].

ר' יהושע בן לוי אמר כי לדעת ר' יהודה המתפלל מוסף לאחר שבע שעות עליו הכתוב אומר: "נוגי ממועד אספתי ממועד היו משאת עליה חרפה" [צפניה ג, יח] וקשר הפסוק עם ענין זה הריהו שנוגי מתפרש לשון תבא [שבר] כפי שתרגם פסוק זה רב יוסף: תבא אתי על שנאיהו דבית ישראל על דאחרו זמני מועדיא דבירושלים [שבר בא על שונאי בית ישראל — על שאחרו זמני המועדים בירושלים]. ומכאן שהמאחר מצווה ואינו מקיימה בזמנה נאמר עליו פסוק זה של פורענות. ומעין זה אמר ר' אלעזר על המאחר שחרית לאחר ארבע שעות [לדעת ר' יהודה] שאף עליו נאמר מקרא זה, אלא שהוא מפרשו באופן רך יותר. מאי משמע דהאי "נוגי" לישנא דצערא הוא [מה משמעות מלשון הכתוב, ש"נוגי" הוא לשון צער] ככתוב "דלפה נפשי מתוהה" [תהלים קיט, כח]. רב נחמן בר יצחק מביא ראיה מפסוק אחר שוהי משמעות המלה — "בתולותיה נוגות והיא מר לה" [איכה א, ד].

תפילת מוסף: כדברי הגמרא נוסף כי זמן תפילת מוסף הוא לכתחילה עד שבע שעות ביום והמאחר נקרא פושע, ואף על פי כן מותר לו להתפלל כל היום (כדברי חכמים, הסבורים שזמן המוסף הוא למצוה, אך אינו מפקח).

מסורת השיט

- ה. (ההלכה) יומא יב, ב.
- עג. א. כגילה ס, ב. כא, ב.
- הוריות יב, ב. שבת כא, ב.
- פסחות לט, א. צט, א.
- הכיר לא, ב.
- ו. (הבטוי) הגיגה ג, א.
- כגילתא בא טז, ירושלמי
- חגיגה פ"א ה"א. סב סוטה פ"ג ה"ד. בבבבב פ"ד.
- ז. ברכות כז, א. ירושלמי
- ברכות פ"ד ה"א. דב"ר פ"ח.
- ח. זבחים יב, א. צא, א.
- ט. (מעין זה) ירושלמי
- כבזכרים פ"ג ה"ג.
- י. (הבטוי) פסחים עב, א.
- כגילה ז, ב. כתובות כב, ב.
- ג, א.

גרסאות

תלמוד בבלי
 ובמקורות: תלמוד בבלי
 ה"א שבתא. והיא גרסה עדיפה.

איישים

ר' אלעזר בן עזריה
 כתובי התנאים בדור
 שלחור חורבן הבית. כוצאו
 ככספתה גדולה בחכמה,
 ביהוס ובעזרה. גב אביו
 עזריה היה תלמיד חכם
 ועביר כופלג וסירגס את
 אחיו התכם שכעון, הכלונה
 בשל כך שבעון אחי עזריה.
 ככספתה ר' אלעזר בן עזריה
 היא ככספתה כהנים
 המתייחסת לעזרא הסופר,
 והיו מסורות שאף סיפרו
 כהיה דמיון ביניהם.
 ככספתה הגדולה שבה
 הורח רבן גמליאל ככספת
 ר' אלעזר בן עזריה, כהיה
 אז צעיר כאד [בן ככונה]
 עשרה או שס עשרה],
 המועדכ הראוי לכשרה
 ככספתה ככספתה ככונה
 חכמים, וככספתה כהיה
 ביחסים טובים עם הכל, אף
 לאחר שנצטרכו כעין "נשיא
 ככספתה הככספתה ככספתה
 עסקנית רבה ונסע עם
 ראשי חכמי ישראל ככספתה
 העם לרובי.
 על אף צעירותו המתייחסו
 אליו גדולי החכמים ככספתה
 כאל כוה להם [יש
 ככספתה כי ר' אליעזר היה
 רבו של ר' אלעזר בן
 עזריה] ואף הוא הביע
 דעתו עליהם בחוקף. עם
 זאת נמנע כלנהוג הלכה
 לכעשה, כאשר היתה דעתו
 חלוקה על חבריו, והיה
 ככספתה זמן רב לכפר על
 שגסו להכסיל את שכניו
 ככספתה [אף כי הוא עצמו
 סבר שהדבר מותר].
 ר' אלעזר בן עזריה היה
 ככספתה הדרכים ככספתה,
 ואף ר' יהושע התפעל ככספתה
 ואמר "אין דור יתום שר"
 אלעזר בן עזריה שריו
 ככספתה.
 ר' אלעזר בן עזריה
 האריך ימים למעלה
 משבעים שנה [ירושלמי]
 אין אנו יודעים על קורות
 ככספתה, אולם בין
 האבזורים בארץ ישראל
 נזכר ר' עזרא בן ר'
 אבסולס כהיה דור עשירי
 לר' אלעזר בן עזריה ואף
 הוא חכם ודרכו.